

Athasiana

3

Feladás kiadó:
Dr. Fodor György
fodor@athasiana.hu

ISSN 1518-8815

Kiadja:
a Szent Atanáz Hittudományi Főiskola
Nyíregyháza
Bethlen G. u. 17.
Tel.: (42) 319-128
Fax: (42) 318-960

Felelős kiadó:
Dr. Fodor György
főigazgató

ISSN 1219-9915

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

3



NYÍREGYHÁZA

1996

Szerkesztette, nyomtatásra előkészítette:
Dr. Ivancsó István



NYIRÉGHÁZA

1998

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	7
II. János Pál máriapócsi beszéde (1991. aug. 18.)	9
Puskás Bernadett: A máriapócsi kegykép művészet-történeti vonatkozásai	19
Janka György: Az első pócsi kegykép története és irodalma	25
Ivancsó István: A „pócsi Mária” szertartásai	43
Hollós János: Az Istenszülő tisztelete a keleti kereszténységben – Patrisztikus és ökumenikus összegzés	61
Cselényi István Gábor: Mária és az ökumené	73
Obbágy László: Az Istenszülő Szűz egyházunk katekizálásában	93
Ivancsó István: „Üdvözlégy, eljegyzetlen Jegyes!” – Az Akathisztosz hümnosz	107

SUMMARIA

B. Puskás: The relation to the art history of the icon of Pócs	119
Gy. Janka: L'histoire et la littérature de la première image vénérée de Pócs	120
I. Ivancsó: Gli uffici della „Madonna di Máriapócs”	121
J. Hollós: Oriental Christianity honors the Mother of God	122
I. Cselényi: Mary and ecumenism	123
L. Obbágy: Die Gottesmutter in der Katechese unserer Kirche	124
I. Ivancsó: „Salve, o Vergine e Sposa!” – L'inno Acatisto	125

VERSEK

Búcsúk

18

Fatemplom

72

KÖNYVISMERTETÉSEK

127

RECENSIONES

134

SUMMARIA

118	B. Puska: The relation to the art history of the icon of Pócs
120	Gy. Janka: L'histoire et la littérature de la première image vénérée de Pócs
121	I. Ivancsó: Gli uffici della "Madonna di Mátahécs"
122	J. Holló: Oriental Christianity honors the Mother of God
123	I. Cselenyi: Mary and asceticism
124	L. Opágy: Die Gottesmutter in der Kälchesen unserer Kirche
125	I. Ivancsó: "Salve o Vergine e Spose!" - L'innocenza

BEVEZETÉS

November 4-én lesz 300 éve annak, hogy Pócs kis fatemplomában az Istenszülő ikonja könnyezni kezdett. Könnyezésében elődeink megtapasztalhatták az Ő szeretetét görög katolikus népe iránt. (Aztán még két másik könnyezés alkalmával is tapasztalhatták.) Evilági dimenziókban mi is tudhatjuk – legalábbis következtethetünk rá –, hogy miért hullottak az Istenszülő könnyei. A kegyelmi rendben azonban igazán csak Ő tudja, hogy mit siratott igazán bennünk, rajtunk és értünk.

A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola tanárai az Athanasiana 3. számában a máriapócsi kegykép első könnyezésének 300 éves évfordulójának jubileumi eseményeihez csatlakozva – az eddigiektől eltérően most mégis – tematikus számmal jelentkeznek.

Pócs kis falujából a már világszerte ismert Máriapócs lett. Ez a még kétszer megisméltódó könnyezéseknek is köszönhető. Hiába vitték az először könnyező képet a császári fővárosba, Mária megmutatta, hogy ő Pócsot választotta ki kegyhelyéül. A háromszori könnyezés mellett Máriapócs hírének növelte az az esemény, hogy 1991. augusztus 18-án II. János Pál pápa is elzarándokolt ide, s a kegyhelyen görög katolikus Szent Liturgiát végzett. Így illő és helyénvaló, hogy a jelen kötetet azzal a homlíával kezdjük, amit ő ezen a Szent Liturgián mondott a nagyszámú zarándoksereg előtt.

Puskás Bernadett művészettörténeti szempontból ismereti a máriapócsi könnyező ikont. Rövid tanulmánya azért is értékes, mert ilyen jellegű és tudományos leírás még nem készült a képről.

Janka Ferenc az ikon keletkezésének és könnyezésének kortörténeti hátterét is bemutatja, minden eddigi, fellelhető forrást és szakirodalmat összegyűjtve és bedolgozva komoly tanulmányába.

Ivancsó István a „pócsi Mária” szertartásairól ír. Amíg más

bizánci területeken a csodatévő kegyképeknek meglehetősen nagy számban jöttek létre szertartásai, addig a magyar görög katolikusságban ez meglehetősen szűkreszabott maradt. A mégis meglévőket veszi számba és elemzi az írás.

Hollós János a bizánci egyház kedves és alapvető területére, a patrisztikába kalauzolja el az olvasót, s ad áttekintést a mariológia patrisztikus gyökereiről. S ehhez csatlakoztatja az ökumenikus gondolkört.

Igazán újszerűen tárgyalja s mintegy viszi tovább ezt a témát Cselényi István Gábor tanulmánya. Kétféle (keleti és nyugati) megközelítésben ír Máriáról és az ökumenizmusról. Különösen is érdekes és értékes a szofiológiát fejtegető keleti megközelítés, amely magyar nyelven máshol nem is olvasható.

Eredeti megközelítésű és megfogalmazású Obbágy László tanulmánya az Istenszülőről és a katekézisiről. Elméleti megalapozás után remekül mutatja be egyházunk nagy értékét, a görög katolikus hittankönyv-sorozatot (amely elsőként jelentkezett a magyar katolikus egyházban a rendszerváltás után!) abból a szempontból, hogyan tárgyal az Istenszülőről. Majd a végső, gyakorlatibb részben arra hívja fel a figyelmet, hogy a katekétának az Istenszülő lelkületével kell rendelkeznie.

A kötet tanulmányainak sorát a bizánci egyház legszebb Mária-himnuszának bemutatása zárja. Ivancsó István az Akathisztoszt ismerteti.

Természetesen az idegen nyelvű összefoglalók sem maradnak el, hogy külföldiek is tájékozódni tudjanak a kötet tartalmáról.

Végül – szintén kétnyelvű – könyvismertetések, recenziók zárják a kötetet, ezzel is súlyt adva értékének.

A tanulmányok szerzőinek, a tanároknak továbbra is az a célja és óhaja, hogy minél több olvasó megismerje kutató és egyéni munkájuk eredményeképpen bizánci egyházunk értékeit. Most azonban ehhez az Istenszülő köszöntése is járul: tiszteletünket, szeretetünket, köszöntésünket tesszük Pócsnak Ékes Csillaga, a könnyező Szűz elé.

Nyíregyháza, 1996. június

I. I.

II. János Pál pápa

A SZENTATYA BESZÉDE MÁRIAPÓCSON

(1991. augusztus 18., vasárnap)

1. „Boldog a méh, amely téged hordozott, és az emlő, amelyet szoptál!” (Lk 11,27)

Így kiáltott fel egy asszony a Jézus köré sereglett népből. Őhöz fordul; háláját fejezi ki a jóért, amit Jézus tesz, és az igazságért, amit hirdet, vagyis az Örömhírért.

Ez a kiáltás egyben Jézus Anyjához is szól, aki ugyan nem áll ott láthatóan, mégis jelen van... jelen, Őáltala. Az anyák mindig fiaikban élnek. Mária is Krisztusban élt: hiszen Fia ember volt, és így magában hordozta az Anya örökségét. Hasonlított hozzá. Az a kapcsolat, amely a fiú és az anya között létrejött, amikor Mária őt méhében hordozta, mindkettőjünkben megmaradt.

„Boldog a méh...”

Hiszen ezt már előre hirdette a Szentlélek Mária szavain keresztül: „Boldognak hirdet minden nemzedék”. (Lk 1,48).

2. Zarándoklatom a magyar földön most olyan helyre vezetett, ahol ez az evangéliumi jóslat nemzedékről nemzedékre egészen sajátos módon megvalósult.

Hányan és hányféle nyelven hirdették már itt az egymást váltó nemzedékek során Lukács Evangéliumának boldogságát?

„Boldog a méh, amely téged hordozott!” (Lk 11,27)

„Áldott vagy az asszonyok között

és áldott a méhed gyümölcse!” (Lk 1,42)

Ezt most veletek együtt ismétlem én is a hagyományos nagy zarándoklat napján, miközben örömmel hódolok a Szűz Istenanya kegyképe előtt, amelynek eredetijét a bécsi Szent István dómban őrzik.

Mária nevében köszöntök mindenkit, e városka lakóit, a magyarországi zarándokokat és a szomszédos országokból érkezetteket. Testvéri szeretettel üdvözlöm Keresztes Szilárd haj-

dúdorogi megyéspüspök urat, valamennyi magyarországi görög katolikus hívőnek főpásztorát, s köszönöm meleg szavait, amelyeket a mise kezdetén hozzám intézett. Köszöntöm Seregély István egri érsek urat, akinek főegyházmegyéjéhez tartozik ez a hely. Köszöntöm a jelenlévő főpásztorokat, papokat, szerzeteseket és szerzetesnőket, a világi híveket, különös módon a betegeket és a fiatalokat.

Szívből köszöntöm a szomszédos országokból jött zárándokokat: magyarokat, ukránokat, szlovákokat, ruténokat és románokat. Különös szeretettel köszöntöm a magyar zárándokokat, akik a szomszédos országokból és vidékekről jöttek, hogy magyar testvéreikkel együtt találkozzanak Szent Péter utódjával. Ma mindnyájatoknak az a feladata, hogy az elnyert szabadságot a szeretet törvényének megfelelően használjátok fel a keresztény élet megvalósítására, testvéri kapcsolatban az összes keresztényekkel és az összes nemzetekkel. Maradjatok hűek lelki örökségetekhez!

Őrizzétek meg a hitet! Isten áldjon meg benneteket.

Örülök annak, hogy ezen a szent helyen találkozhatom veletek, és részt vehetek e zárándoklaton. Közületek sokaknak messzi utat kellett megtenniük, határokon át, hogy eljussanak erre a helyre, és együtt lehessenek magyar testvéreikkel és más nemzetek fiaival és leányaival, akik Szűz Mária tiszteletére idejöttek. A Szűzanya minden szentélye a béke és a kiengesztelőds helye. Kérem a Szent Szület, hogy együttlétünk ösztönözön és serkentsen titeket és honfitársaitokat a kölcsönös megértésre és a gyümölcsöző együttműködésre: vannak köztetek olyanok, akik más nyelveken beszélnek, és másféle kultúrában élnek, de ugyanahhoz a nagy emberi családhoz tartoznak. Két évvel ezelőtt, az évenkénti Békenap üzenetében, nyomatékosan fölemeltem szavam a kisebbségek jogainak, saját kultúrájuk megőrzésének és anyanyelvük használatának védelmében. Hangsúlyoztam, hogy a közös történelmi és kulturális hagyományokkal rendelkező csoportoknak akkor is kapcsolatban kell lenniük egymással, ha különböző államok területén élnek (vö. Újévi üzenet 1989. január 1-jén, 5. sk.). Adja meg Isten a magyar föld és a szomszédos államok fiainak azt a nemes lelkü-

letet, amely szükséges ahhoz, hogy mindig tiszteletben tartsák ezeket az alapvető jogokat, s így mindnyájuk nagylelkű együttműködésével föl lehessen építeni azt a békét, amelyet kinek-kinek jogos különbözőségei még gazdagabbá tesznek.

„Boldog a méh, amely téged hordozott” (Lk 11,27). „Áldott vagy az asszonyok között, és áldott a méhed gyümölcse!” (Lk 1,42)

3. Ez a *boldogság*, amelyről egy asszony beszélt a Jézus köré sereglett népből, elsősorban Jézusnak szól; az *Anyát csak a Fiúra való tekintettel illeti meg*.

A Mária-szentélyekben valójában a Fiú az, akit különösképpen dicsőítünk. Az Anya szinte teljes egészében „elrejtőzik” az Ő misztériumában: az isteni titokban, amelyről az apostol a Filippiekhez írt levélben beszél.

Jézus Krisztus „Isten létére az Istennel való egyenlőségét nem tartotta olyan dolognak, amelyhez föltétlenül ragaszkodjék, *hanem szolgálai alakot öltött*, kiüresítette önmagát, és hasonló lett az emberekhez. Külsejét tekintve olyan lett, mint egy ember. *Megalázta magát* és engedelmeskedett *mindhalálig*, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,6-8).

Mária mélységesen részt vett ebben a misztériumban. Az Angyali üdvözlés pillanatától, a Betlehem-éji születéstől kezdve hite által részesedett az Isten Fia kiüresedésének nagy titkában. Aki az emberekhez hasonló fiúként fölvette a szolga alakját.

Közületek is, a görög katolikus egyház kedves Fiai és Leányai, sokaknak vállukra kellett venniük Krisztus keresztjét az üldöztetés keserű éveiben. Püspökök, papok, szerzetesek és világi hívek szenvedtek a keresztény hitért az egyházukat ért támadások következtében. Ma mindnyájan egyesülünk e szentély előtti téren, az egyetlen görög katolikus szertartású helyi egyházban, amely az üldöztetés éveiben hivatalosan fennmaradhatott, és hálát adunk Istennek kegyelmi adományaiért, amelyekkel szüntelenül megajándékozott a szenvedés idején is. E sötét időszak elmúlt, s most közösen mutathatjuk be ezt a szentmiseáldozatot Aranyszájú Szent János csodálatos szertartása szerint, annak tanúságául, milyen csodálatosan gazdag az egyház: egymást kiegészítve élnek benne Kelet és Nyugat hagyományai. E szentmisében annak a biztos tudatnak akarok hangot

adni, hogy a vértanúk szenvedése mindnyájunknak ösztönöz példát ad arra, hogy egyre teljesebben kötelezzük el magunkat a keresztyén életre. A Szent Szűznek ebben a szentélyében szeretném buzgón kérni a Szentháromság gondviselő kegyelmét: segítse a különböző hagyományokat követő ortodox Egyházakat. Európa új korszak küszöbéhez érkezett, amelyben az egységet sürgető felszólítás korunk egyik legszembetűnőbb jelensége. Felhívás a különböző autokefal és más Egyházakhoz, hogy keressék az egymással való kiengesztelődést. Ezzel a szándékkal fordulunk imáinkban a Fájdalmas Szűzhöz, aki rettenthetetlenül kitartott Fia mellett egészen a Keresztig.

A hit zarándokútja egészen a keresztig vezette el Máriát Krisztus követésében, ahol Fia „megalázta magát és engedelmeskedett mindhalálig”.

Mária végigjárta ezt az utat hitével és anyai szeretetével. Ugyanaz a lelkület jellemezte (vö. Fii 2,5), mint Jézus Krisztust, megváltóját.

4. Amikor a Mária-szentélyeket fölkeressük, azért tesszük, hogy engedelmeskedjünk Jézus szavainak, amelyekkel az asszonynak válaszolt; *„Boldogok, akik hallgatják Isten szavát és hűségesek maradnak hozzá”* (Lk 11,28).

Jézus szavai ránk is vonatkoznak. Isten szavának hallgatására köteleznek bennünket, és mindannak megtartására, amit szavaival kér tőlünk. Mi is, e hely zarándokai, azt szeretnénk, ha Mária lenne anyai „vezetőnk” a hit útján; azon az úton, amely Krisztushoz vezet. Mi is azt szeretnénk, ha ugyanaz a lelkület töltene el bennünket amely eltöltötte Máriát, s amelyet Fiától tanult.

5. Mária lelkületével gondolkodjunk el mindennapjaink valóságáról, közösségeink helyzetéről ebben a különleges történelmi pillanatban. Mária, az isteni Fiát karjába ölelő édesanya járjon közbe a nemzet megújulásáért, a társadalom és a *családi élet* megszilárdulásáért, ami „az emberiség egyik legértékesebb java” (vö. *Familiaris consortio* 1.). Mária vezérelje a családokat, hogy Krisztusra, minden emberi lét középpontjára építsék családi életük hűségét és szilárdságát. Mária segítsen nekik, hogy a szeretet vezesse őket sajátos küldetésükre a világban és az egyházban.

„Isten a szeretet” (1Ján 4,8): saját hasonlatosságára teremtetten az embert, és belevéste lényébe a szeretet benső vágyát, minden emberi lény alapvető és veleszületett hivatását (*Familiaris consortio* 11.). Az a szeretet azonban, amelyről az Üdvözítő beszél, nem evilágból való. A keresztények szeretete *megnyílik mások felé*, saját részeként elfogadja a másikat; *önzetlenül, mit sem várva a másiknak ajándékozza magát*, és segíti abban, hogy egészen megvalósíthassa önmagát.

Nem így szereti-e Krisztus is egyházát? Vajon nem ajándékozta-e magát oda teljesen, hogy szentté tegye (vö. Ef 5,25-33)? A családban, a keresztény házasságon keresztül, a házastársak akkor valósítják meg küldetésüket a szeretetre, ha annak mindig friss erejét Krisztus szívének kiapadhatatlan forrásából merítik. Az alázatos názáreti család példáját követve növekednek napról napra mások szolgálatán és befogadásán keresztül. Tőlük tanulják meg az egyszerű és termékeny élet titkát, amely mindig figyelmes az emberiség nagy elvárásaira és távlataira.

6. Ezt írtam a *Familiaris consortio* című apostoli buzdításomban: „A férfi és a nő Krisztus akarata szerint önmagát kölcsönösen és mindhaláláig elkötelezi. A testi odaadás hazugság volna, ha nem annak a teljes, személyes odaadásnak volna a jele és gyümölcse, amelyben az egész személyiség a maga mulandó valóságában is jelen van: ha ugyanis az ember megtartana magából valamit – még ha csak a lehetőséget is, hogy később másképp határoz – már nem adná teljes önmagát” (11.). Tehát senki, még az állam sem szakíthatja el a szeretet kötelékét. Ezért, ha a házasságot az egyház törvényei szerint kötötték, a szent kötelék fennáll és megmarad az esetleges polgári válás ellenére is, és a házastársakat egészen a haláláig egymáshoz köti.

Az élet magasztos és titokzatos forrása az igazi szerelem, amely – miközben elvezeti a házastársakat egymás kölcsönös, mélységes „megismerésére”, „egy testté” téve őket (vö. Ter 2,24), – nem merül ki a házastársak kapcsolatában egymással, hanem megnyitja őket a többiek felé; a gyermek, a rokonok és a társadalom felé. Ilyen módon a házastársak Isten munkatársává válnak annak az új társadalomnak építésében, amely valóban magáévá teszi, védelmezi és előmozdítja az emberi jogokat, és kibontakoztatja minden egyes ember személyes életét.

A házasfelek kölcsönös szeretetéből gyermekek élete fakad, házastársi egységük maradandó jeleként, atyaságuk és anyaságuk sajátos összefonódásában. A gyermekkel a szülők Istentől új felelősséget kaptak, a család küldetése kitágult! Az abortusz ezért nem a szeretet élő titkának halála-e? Ezzel kapcsolatban nyomatékosan felszólítalak benneteket arra, hogy olvassátok el püspökeitek legújabb, rendkívül időszerű megnyilatkozását.

7. A családi élet zárandokútja *nem nélkülözi a nehézségeket és a kockázatokat*. Ti, házastársak ezt jól tudjátok. De ha van hitetek, akkor tudjátok azt is, hogy *nem vagytok egyedül*. Isten mellettetek áll, így nem hiányzik majd kegyelmének segítségével, ha bizakodva kéritek ezt tőle az imában és a szentségek gyakori vételében. Legyetek meggyőződve róla: fontos ugyan, hogy részt vegyetek a különböző evilági teendőkben, de még sokkal fontosabb, hogy lélekben növekedjék kapcsolatotok Krisztussal, azáltal, hogy hallgattok az Ő szavára és megtartjátok törvényét. *A földi érdekek és a lélek vágyai nem zárják ki egymást*, de összhangba és egységbe kell őket hozni egymással. Az Evangélium figyelmeztetése szerint ne engedjétek, hogy az evilági tevékenységek egészen lekössenek benneteket (vö. Lk 10,38-42). A háziasszonyi teendőkben sürgő-forgó Mártával szemben Mária, aki odaült a Mester lábaihoz és hallgatta szavait, a „jobbik részt választotta” (Lk 10,42). E szavaival Jézus hangsúlyozni akarta, mennyire fontos a keresztény ember számára, hogy Istennek több időt szenteljen az egyéni és a liturgikus imában – ha családjá életét természetfölötti szeretettel akarja áthatni.

A legszentebb Szűz ebben a tekintetben is a legeszményibb példaképünk. „Szívében gyakran elgondolkozik” Isten ajándékairól (vö. Lk 2,19), Fiának irgalmas Szívére bíz minden problémát: „Nincs több boruk” (vö. Jn 2,3), mondja Fiának a kánai menyegzőn. Ezt írtam a *Familiaris consortio* kezdetű apostoli buzdításom végén: „Szűz Mária, az egyház édesanyja legyen a 'család-egyház' anyja is, és az ő anyai oltalma alatt minden keresztény család legyen valóban 'kis egyház', amelyben fölragyog és megelevenedik Krisztus egyházának misztériuma. Ő, az Úr szolgáló leánya, legyen az Isten akaratát aláza-

tosan és készségesen teljesítő lélek példaképe. Ő, a kereszttal álló fájdalmas anya legyen velünk, hogy csillapítsa fájdalmunkat, és törölje le mindazok könnyeit, akiket családjuk nehezségei gyötörnek." (86.)

8. Mária néma részvételt volt jelen a Kálvárián Krisztus szenvedésének és halálának órájában. Vele együtt szemléljük a kereszti misztériumát. A Népek Apostola a Filippiekhez írt levelében feltárja Krisztus misztériumának teljességét. Miután szólt Isten Fiának „kiüresedéséről” emberi formában, szólt a kereszti megaláztatásáról, Szent Pál himnusza megénekli Krisztus „felmagasztalását” és dicsőségét:

„Ezért Isten felmagasztalta
és olyan nevet adott neki,
amely fölötte van minden névnek,
hogy Jézus nevére hajoljon meg minden térd
a mennyben, a földön és az alvilágban,
minden nyelv hirdesse az Atyaisten dicsőségére,
hogy Jézus Krisztus az Úr.” (2,9-11)

Mária, aki „a jobbik részt választotta” (vö. Lk 10,24), *magában hordozza Fia dicsőségének csodálatos visszfényét*. Amint elválaszthatatlanul vele volt földi pályafutása során – Socia Christi – a kiüresedésben és a megaláztatásban, úgy most is részese lesz felmagasztalásának.

Minden magyar hívő hirdeti, hogy a Fia dicsőségében való részvétele által *felmagasztalt Anya a Magyarok Nagyasszonya: Magna Domina Hungarorum*.

Ezt hirdetik annyi nemzedéken át!

Valóban „boldog a méh, amely téged hordozott” (Lk 11,27).

„Áldott vagy az asszonyok között!”

Legyen áldott Mária, aki „befogadta az Igét”, és anyaságával Őt nekünk ajándékozta.

Mária Krisztus Anyja és a mi Édesanyánk, nemzedékről nemzedékre!

Ámen!

ÚRANGYALA ELŐTT MÁRIAPÓCSON

(1991. augusztus 18., vasárnap)

Kedves Testvérek!

1. Örömmel és meghatottsággal tölt el, hogy e gyönyörű magyar földön a nyilvánosság előtt elimádkozhatom az Úrangyalát. Veletek együtt mondhatom el Máriapós szentélyében, amely mindig fontos szerepet játszott az ország lelkiéletében.

Ez az imádság egyszerű és rövid, de tömör kifejezéseivel magában foglalja üdvösségünk központi titkát. Jól tudjátok, hogy ez az ima olyan sorsdöntő esemény következtében terjedt el az egész világon, amely hazátokhoz kötődik: a keresztények győzelméhez a Nándorfehérvár védelméért folytatott csatában.

1456-ben III. Callixtus pápa rendelte el, hogy a keresztény világban délben húzzák meg a harangokat, s kérjék Isten oltalmát e szép könyörgő imával Mária tiszteletére. Ez a könyörgés adott erőt a keresztényeknek azokban a nehéz időkben, amelyek oly sok veszedelemmel fenyegették mind a vallási, mind a polgári életet.

Ennek következtében az Úrangyalát gyorsan elfogadták és bevezették az egész egyházban, mint a hála és az Istenanya közbenjárásába vetett s mindig megújított bizalom fohászatát.

2. Az ima történelmi eredete, a nyugalomra és békére hívó vágya, lényegében bibliai felépítése – hiszen a megtestesülésből kiindulva eljut a húsvéti titokhoz, hogy így megnyílják a végső feltámadás reményének –: mindez a századok távlatában is megőrzi változatlan értékét és érintetlen frissességét. Az Úrangyala ma is nagyon időszerű imádság.

Örömmel használom fel ezért az alkalmat, hogy figyelmeitekbe ajánljam elimádkozását a megfelelő napszakokban – reggel, délben és este, a mindennapi munka ritmusához igazodva. Kívánom, hogy a megváltás titkairól való elméledésben mind-egyiktek vigaszt és erőt találjon.

Az üdvösségnek ilyen módon felidézett történetét be kell

kapcsolnunk mindennapi életünkbe, úgy, hogy azt belülről megvilágítsa és természetfölötti beteljesedése felé irányítsa.

3. A modern városokban a felhőkarcolók teteje magasabbra nyúlik, mint a templomtornyok, a forgalom zaja gyakran elnyomja a harangok zúgását, s a munkaidő gyakran nem alkalmazkodik életünk természetes ritmusához. Mindez megnehezíti az áhítat e hagyományos módjának gyakorlását.

Fontos ezért, hogy fölébe emelkedjünk a modern világ körülményeinek, és meg tudjuk őrizni lelkünk belső életének kifejezési formáit. Nagyra kell értékelnünk azt a gazdag üzenetet, amelyet az Úrangyala hirdet számunkra, s ezáltal is erősítsük keresztény elkötelezettségünket, s igent mondhassunk Annak üdvöztető tervére, aki „testté lett és közöttünk lakozott”.



A MÁRIAPÓCSI KEGYKÉP MŰVÉSZETTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAI

A máriapócsi görög katolikus egyházközség alapításának évét nem ismerjük. A sematizmusok a paróchiát ősinek mondják.¹ Az egyházközség alapítása minden bizonnyal a Felvidékről és Kárpátaljáról beköltöző bizánci rítusú keresztény rutének letelepedésével függött össze, s így a XVII. század közepére tehető.² A század elejétől Pócs a Bethlen család, majd 1635-től I. Rákóczi György birtoka volt.³ Az itteni ruszinok szokásosan fatemplomot építettek maguknak.⁴ Az egyházközség felett az 1646-tól Rómával egyesült Munkácsi püspökségnek volt joghatósága.⁵

A fatemplom épületére vonatkozó adatok nem maradtak fenn. A környékbeli görög katolikus, egyszerű fatemplomok sorából, melyek általában három négyzetes téregységből álltak és felépítésükben a hosszanti és a centrális alaprajzot egyesítették, később nevezetessé vált ikonja révén tűnt ki. A fatemplomba 1675-ben Istenszülő-ikont készíttettek, melyet az akkori pa-

1 *Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Munkatsiensis, Cassoviae* 1814; *A Hajdúdorogi egyházmegye és a Miskolci apostoli kormányzóság schematizmusa*, Nyíregyháza 1982, 70.

2 UDVARI, I., *Máriapócs, a ruszinok hajdani vallási, kulturális központja*, (Vasvári Pál Társaság füzetei 9), „Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művészettörténeti tanulmányok”, Nyíregyháza 1992, 123.

3 ENTZ, G., (szerk.) *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei* II, Budapest 1987, 63.

4 SZITA, L., „A „könnyező Pócsi Madonna» a török háborúk viharában”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma*, Nyíregyháza 1993, 43. Állítása szerint a fatemplom az 1630-as években épült, forrásra itt nem hivatkozik.

5 Az egyházmegye kánoni felállításáig (1771) a munkácsi püspök az egrői főegyházmegye rítusvikáriátusának számított. Számos egyházi jogi és gyakorlati kérdésben a jogviszony tisztázatlan volt vagy a római katolikus fennhatóság javára döntött. V. ö.: JANKA, GY., *Mária Terézia szerepe a munkácsi, kőrösi és nagyváradai görögkatolikus egyházmegyéek felállításában*, (doktori dolgozat), Budapest 1991.

róchus öccse, Papp István festett egy török fogságból menekült fogadalmából.⁶ Az ikon a Kárpát-vidéki ikonfestészet késő reneszánsz időszakának példája, Hodigitria-típusú Istenszülő a gyermekkel ábrázolás. A gyermek Jézus kezében virág látható, hasonlóan több, ebbe az ikonfestészeti körbe tartozó előképhez. Az ábrázolást fent félköríves keretmező veszi körül, sarkaiban egy-egy kerubfejjel. A szegélyeket reneszánsz ornamensek, a keretet és a dicsfényeket alapozásból mintázott mustra díszíti. A keretsávon lent szokásos ószláv adományozási felirat olvasható: „Ezt a képet Isten szolgája... állította bűnei bocsánatára.” A megrendelő neve olvashatatlan.⁷

A Szabolcs vármegyei kis falu 1696-ban szerzett országos hírnevet. A tanúk vallomása szerint a „rutén” templom ikonosztázióján az Istenszülő-ikon abban az évben november 4. és december 8. között csodás módon könnyezett.⁸ Az egyházi vizsgálat végén Fenessy György egri püspök megerősítette a hírt, majd az eseményről értesülő I. Lipót császár a következő év elején Bécsbe vitette a képet.⁹

6 SZALONTAI, B., *Máriapócs kegytemplom*, (Tájak – Korok – Múzeumok), Veszprém 1982, 8-9. levéltári forrásokra hivatkozva.

7 A provinciális megfogalmazású ikonért az előzőleg kialakult 6 magyar forintot a megrendelő Csigri László pócsi bíró sokallta, az összeget végül egy helybeli gazda, Hurta Lőrinc és családja fizette ki. Az ikonra vonatkozó adatokat lásd az 1696. évi pócsi képkönyvezéssel kapcsolatos katolikus és protestáns tanúvallomások és jegyzőkönyvek kéziratában: Egyetemi Könyvtár, Budapest, Hevenesi Gyűjtemény XLI. 401.; LXXI. 415. sz. iratok ill. az Egri Érseki Levéltárban.

8 Szita szerint (*op. cit.*, 42-52) az ikon oltárkép, nem ikonosztázionra készült, ahogy eddig a helyi hagyomány tudta. V. ö.: BACSÓKA, P., *A Könnyező Máriapócsi Szűzanya csodatevő kegyképe*, Nyíregyháza 1994, oldalszámozás nélkül (4. o.). Ebben az esetben főoltárkép kellett, hogy legyen. A mellékoltárok állításának gyakorlata a Munkácsi egyházmegyében XVIII. század közepétől jelenik meg. A proskomidiás (előkészületi) oltáron és a főoltáron ugyanakkor a Passióval vagy az Eucharisziával kapcsolatos ábrázolások kaptak helyet szokás szerint.

9 JORDÁNSZKY, E., *Boldogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása*, Pozsony 1836, 108-109. Itt olvashatunk arról, hogy a kegykép könnyeivel átitatott kendők először az egri jezsuitákhoz kerültek, majd szétzavarásuk után, 1707-ben újra az egri püspökhöz, s ebben az időben „azok a keszkenők Kassán, Gyöngyösn, de kivált Egerben sok ezer hívekből álló Processiókban, a Pócsi képeké másával egygütt, körül hordattak.” Kelet-Magyarország más csodatevő ikonját is hasonló

Az ikont először Kassára, onnan Egerbe, majd Bécsbe szállították. A Mária-képről útközben több másolat is készült. Az irodalmi hagyomány szerint ilyen többek közt az a másolat, amelyet Bárcán a jezsuiták készítettek és később Kassára került, továbbá a kisalusi, ugyancsak Kassa mellett.¹⁰ Az egri főszékesegyház Mária-kápolnájában is az első pócsi könnyező kegykép másolatát őrzik, melyet 1699-ben Imrelelő Páter festett.¹¹ A másolatok többsége, ahogy a róluk készített metszetek, szentképek is tanúsítják, a Bécsbe elszállított első pócsi kegykép ikonográfiáját követi.¹² A gyermek Jézust evangéliumos könyvvel ábrázoló, a XIX. század elején készült metszetek előképe az irodalom szerint az eltérő ikonográfiájának gondolt második pócsi kegykép. Azonban a második kegykép is az elsőnek hű mása. Az új ikonográfiát elterjesztő, először feltehetően Jordánszkyknál közölt metszet előképét nem ismerjük. Érdekessége ugyanakkor, hogy hitelesség okán a kegyképet igazoló – de levéltári forrásokkal cáfolható – feliratot közöl.¹³ Franz

elszállítás érte. Lásd a Klokocsói Istenszülő kegykép története., PAN, SZ., „Ikoni i ikonopiszannja na Zakarpatti”, Sectio II, in *Analecta OSBM*, Vol. XIV. (XX.) Fasc. 1-4, Romae 1992, 127-129.

10 JORDÁNSZKY, *op. cit.*, 116-117. A szöveg szerint a Kassai dóm pócsi kegyképe a jezsuiták által Bárcán festett másolattal lehet azonos. GERGELYFFY, A., „Máriapócs”, in *Műemlékvédelem* (1992/2) 105. A szerző további másolatokról számol be.

11 DERCSÉNYI, B. – HEGYI, G. – MAROSI E. – TÖRÖK J., *Katolikus templomok Magyarországon*, Budapest 1991, 231, 272; SUGÁR, I., „Adatok az egri középkori plébániatemplom történetéhez és a barokk székesegyház építéstörténete 1713-1727 között”, in *Művészettörténeti Értesítő* XLII (1993) 193.

12 SZILÁRDFY, Z. – TÜSKÉS, G. – KNAPP, É., „Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről”, *Bibliotheca Universitatis Budapestensis* (Fontes et Studia 5) Budapest 1987, kat. 166 -185. Pontos másolat az egri (ugyanitt kat. 81.) Viszonylag pontos a Jordánszky által közölt kisalusi Boldogasszony kegyképe, mely az Istenszülő félig lehunyt, síró szemmel ábrázolja (*op. cit.*, 117.). Ennek egy pócsi templommal és kolostorral összekomponált metszet változata is van. Ikonográfiailag szintén a pócsi másolatok sorába sorolható többek közt az esztergomi Bakócz-kápolna képe.

13 SZILÁRDFY, Z., *A magyarországi kegyképek és szobrok tipológiája és jelentése*, Budapest 1994, 20. A szerző és más korábbi publikációk korrigálására itt szeretném megjegyezni, hogy a Máriapócson ma is tisztelettel övezett másolat, a koronákkal és „palátsal” feldíszített kegykép nemcsak típusában kapcsolódik az első kegyképhez. Ahogy P. Du-

H. Mörmann bajor fejedelmi nagykövet 1697. júliusában, egyik levelében egy valószínűleg Bécsben készült másolatról ír, amelyet azután azév július 31-én a császárné névnapján tartott ebéden mutatták be, majd Egerbe kívánták küldeni, kérve továbbbítását Pócsra. „Ez egy díszes hasonmása a császárnénak ajándékozott és idehozott képnek” – írta Mörmann.¹⁴ Az eredeti kép július 4-én ért oda Bécsbe. A kegyképnek a Szt. István-dómban történt végleges elhelyezése napján, 1697. szeptember 11-én Jenő herceg Zentánál döntő vereséget mért a törökökre.

Időközben Pócsot egyre több zarándok kereste fel. 1701-ben I. Lipót, aki a zentai győzelmet a Pócsi Istenszülőnek tulajdonította, levelet írt a zarándokhely jövője érdekében: a szűk

dás B. OSBM 1945-ben készített – az ikont borítás nélkül ábrázoló – fényképen is látható, ikonográfiájában, sőt a rajz részleteiben is követni kívánja a Bécsben őrzött képet. SZILARDFY – TÜSKÉS – KNAPP, *op. cit.*, 225-233. Lásd többek közt KERNY, T., „A máriapócsi kegyhely”, in *Új művészet* (1991/8) 28; az imakönyv kiadó Bucsánszky 1863. kiadványában közölt szentképet és Joránszky, *op. cit.*, 108. metszetet illusztrációját (Dorneck sc. szignóval) a Bécsbe vitt első pócsi kegykép ikonográfiájával összevetve: különösen a gyermek Jézus ábrázolása eltérő (a pócsi képen háromnegyed profilba fordulva ül, jobbát oldalra egyenesen tartva áld, baljában virágot tart), itt majdnem frontálisan ábrázolt, csukott evangéliumos könyvre támaszkodik jobbával; hiányzik az ikon felső, félköríves lezárása. Az Istenszülő mellett a háttérben kibetűzhető ósláv felirat, melyet más, ebbe a csoportba tartozó metszetek is megismételnek: „Ezt az ikont Mihály szerzetes-pap festette Pócs (?) görög monostorában 1742-ik esztendőben”. A bazilita kolostor alapításának éve ezzel szemben 1749, csak ekkor veszik át a bazilita atyák a máriapócsi egyházközség adminisztrálását is. A monostor XVIII. század második feléből – XIX. század elejéről fennmaradt ramotás (halottas mise alapítványi) könyveiben (UDVARI, *op. cit.*, 151-173) elhunyt Mihály nevű szerzetes pap említését nem találjuk. A Szent Bazil Rend Máriapócsi Gyűjteményében fennmaradt a második pócsi kegyképet a kegytemplom felett ábrázoló metszet részlemez (18x12 cm, részlemez, ltsz. 32.) A restaurálása után erről készült nyomat segítségével megfigyeltük a rendkívül kopott szignaturát: Binder sc. A metszet 1800 körül készülhetett. Korabeli lenyomatait a szakirodalomban nem ismertek.

- 14 Franz Hannibal Mörmann bajor fejedelmi nagykövet Miksa Emmanuelnek Bécsből 1697. aug. 6-án írt levelét közli: SZITA, *op. cit.*, 49, ugyanott a kegykép szerepéről a Habsburg-katonapolitikában, a hozzá kapcsolódó szertartásokról, a zentai győzelemmel való összefüggésbe kerüléséről. A témát illusztráló metszetekről lásd GALAVICS, G., *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és a képzőművészet*, Budapest 1986, 120-121.

és romos pócsi templom újjáépítésére gyűjtő Mészáros Mátyást a birodalom valamennyi illetékes hatósága különös figyelmébe ajánlotta.¹⁵ A templomépítkezés azonban I. Lipót utóda, I. József császár alatt sem indult meg, többek közt a Munkácsi egyházmegye életében bekövetkezett zűrzavaros időszak miatt. Ekkor, De Camelis püspök halálával a munkácsi püspöki székbe hárman is kinevezést kaptak a kegyúr II. Rákóczi Ferenc, IX. Kelemen pápa és I. József király párhuzamosan futó döntései nyomán. De valójában az egyházmegye tíz évig tényleges vezetés nélkül maradt.¹⁶

Pócs csak 1707-ben kapott Istenszülő-képet Telekessy István egri püspök közvetítésével. De ahogyan a főpap egyik későbbi levelében panaszodik, a pócsiak az eredetit kívánják vissza: „Én nyolc évvel ezelőtt egy Bécsben festett és az elsőhöz egészen hasonló képet küldtem oda, dehát nem nagy ott annak a tisztelete.”¹⁷

1714-ben Hodermarszky József munkácsi püspök, a munkácsi bazilita kolostor archimandritája azzal a kéréssel fordult a királyhoz, hogy Pócson templomot és rendházat építhesse nek.¹⁸ VI. Károly – bár közölte, hogy megérti a kérvényezők nemes szándékait – véleményeztetésre Egerbe továbbította a levelet. Az egri püspök kedvezőtlen ajánlása miatt a kérvény sikertelen maradt.

A kis szabolcsi község híre-neve időközben tovább nőtt:

15 Baziliták Máriapócsi Levéltára (a továbbiakban MBL). A kutatásban való támogatásért és értékes megjegyzéseiért ezúton szeretnék köszönetet mondani P. Dudás Bertalan OSBM egykori rendfőnök atyának.

16 PIRIGYI, I., *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990, vol. I, 146.

17 Telekessy 1715. I. 8-án Nagy János ferencendi tartományfőnökhöz írt levele (SZALONTAI, *op. cit.*, 10).

18 MBL. Ekkor történtek kísérletek arra, hogy ferencesek telepedjenek le Máriapócsra. Végül 1717-ben a szomszédban Nyírbátorban álló elnéptelenedett kolostoruk visszaállítását kéri Erdődy Gábor egri püspök ajánlásával a földbirtokos Károlyi Sándortól. Az 1725-re helyreállított nyírbátori, akkor még ferences templomban 1729-ben Pócsi oltár is áll (BARANYAI, B.-né, „A nyírbátori minorita templom berendezése” in *Művészettörténeti Értesítő* (1960) 219. 1733-ban – az 1731-ben megindult pócsi építkezések leállása idején a ferencesek új kolostor építkezéseibe kezdenek.

1715. augusztus 1-jén, 2-án és 5-én a másolati kép is könnyezett, amit egy újabb vizsgáló bizottság igazolt. Erdődy Gábor egri püspök ezért még azév szeptember 29-én engedélyezte a kép tiszteletét. A község ekkor vette fel a Mária előnevet.

* Kiemelés a szerző „A Máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor” című tanulmányából. In Művészettörténeti Értesítő 1995 (XLIV) 3-4, 169.

AZ ELSŐ PÓCSI KEGYKÉP TÖRTÉNETE ÉS IRODALMA

1996. november 4-én lesz háromszáz éve annak, hogy Pócson könnyezni kezdett az Istenszülő ikonja. A tricentenárium méltán irányítja figyelmünket nemzetközi hírű búcsújáró helyünk felé. A gazdag lelki programok mellett természetesen a tudományos érdeklődés is megelégnék az egykori események körül: könyv van készülöben a levéltári dokumentumok fényében, s éppen a jubileumi napokban történész konferencia szerveződik, hogy a legkorszerűbb módszerekkel, komplex módon mutassa be a könnyezés eseményeit, a kortörténeti, vallási, művészeti, politikai és társadalmi hátteret, számos új adalékkal, meglátással gazdagítva, helyenként talán át is rajzolva eddigi ismereteinket. Éppen ezért jelen tanulmányunkkal mintegy előkészületként át kívánjuk tekinteni a pócsi kép történetét, felvonultatva és összegezve a legfontosabb eredményeket, véleményeket.

1. A kegykép eredete

A pócsi kegykép eredetéről levéltári források vannak,¹ és a szakirodalom nagy része említi is. Ezekből kitűnik, hogy a képet Csigri László görög katolikus földműves, pócsi bíró festette fogadalomból azért, hogy kiszabadult a törökök fogságából.² Festési dátumként két esztendő jöhet komolyan számításba, 1676 illetve 1675. Az előbbit jelöli meg Dudás Bertalan, Szita László, Kerny Terézia, Rudolf Bachleitner, Cser-Palkovics István, Juhász László, Ember Mária.³ Az utóbbi, tehát 1675 mellett

1 Ezek lelőhelye: Egyetemi Könyvtár Hevesesi Gyűjtemény XLI. 401. és LXXI.415.; Egeri Erseki Levéltár, Archivum Vetus 1800.

2 Érdekes, hogy Hodinka Antal nem tudott erről 1922-ben. HODINKA, A., „A mi máriapócsi kegyképünk története”, in *Máriapócsi Naptár* 1922. 48-51.

3 DUDÁS, B. – LEGEZA, L. – SZACSVAY, P., *Baziliták*, Budapest 1993, 24.; KERNY, T., „A máriapócsi kegyhely”, in *Új Művészet* 8 (1991) 26-28.; BACHLEITNER, R., „Das Bild der Ungarischen Madonna im

az szolgál legfontosabb érvként, hogy az 1696-os könnyezést vizsgáló jegyzőkönyvben nyolcadik tanúként szereplő Csigri László azt vallotta, hogy a képet 21 évvel ezelőtt festtette. Ezt veszi figyelembe Szalontai Barnabás, Gergelyffy András, Szilárdfy Zoltán, Puskás Bernadett.⁴ A kép festője Papp István volt, Papp Dániel helybeli görög katolikus paróchus testvére, aki hat magyar forintot kért munkájáért. Ezt Csigri nem tudta kifizetni, így végül a tehetősebb Hurta Lőrinc vásárolta meg a képet és ajándékozta a templomnak. Mások említik, hogy ezután Csigri 12 hétig tartó súlyos betegségbe esett és csak akkor gyógyult meg, miután a helybeli tanító figyelmeztetésére egy másik kép megfestetésére határozta el magát,⁵ de ennek sorsáról nem tudni biztosat. Kegyképpé a Hurta Lőrinc által a kis fatemplom⁶ számára adományozott ikon lett. Mérete 70 x 50 cm, anyaga két tölgy vagy jávordeszkalapból csapolva, tempera technikával készített, Hodigitria-típusú Istenszülő a gyermekkel ábrázolás, mely a Kárpát-vidéki ikonfestészet késő reneszánsz időszakának jegyeit hordozza. A gyermek Jézus virágot tart kezében. A kép alján egyházi szláv felirat olvasható: „Ezt a képet Isten

Stephansdom zu Wien”, in *Wiener Geschichtblätter* 4 (1961) 353-356.; CSER-PALKOVITS, I., *A bécsi Szent István-dóm és magyar emlékei*, Bécs 1984, 59.; JUHÁSZ, L., *Bécs magyar emlékei*, [1993] 43.; EMBER, M., *Bécs*, Budapest³ 1986, 43.

4 SZALONTAY, B., *Máriapócs Kegyetemplom*, Veszprém 1982; GERGELYFFY, A., „Máriapócs” in *Műemlékvédelem* 2 XXXV (1991) 102; PUSKÁS, B., „A máriapócsi kegyetemplom és bazilita kolostor”, in *Művészettörténeti Értesítő* 3-4, XLIV (1995) 169; SZILÁRDFY, Z., *A magyarországi kegyképek és -szobrok tipológiája és jelentése*, Budapest 1994, 20.

5 URIEL (SZILVAI, J.), *Kincseink, vagyis az első máriapócsi, mikolai, a második máriapócsi, pálfalvai és kлокocói csodatevő szentképek leírása*, Ungvár 1907, 43, v. ö.: SZALONTAY, *op. cit.*

6 A fatemplomról nem maradt ránk metszet vagy rajz. Dudás Bertalan OSBM szerint az 1750-es években bontották le, s ekkor már többszáz éves lehetett. DUDÁS – LEGEZA – SZACSVAY, *op. cit.*, 24; Szita László azt írja, hogy a török időkben Pócsra telepedett ruszinok az 1630-as években építették a fatemplomot. SZITA, L., „A „Könnyező Pócsi Madonna” a török háborúk viharában”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendárium* 1993, 43; Kiss Zsolt Lehoczky Tivadar kutatásai alapján próbálja a fatemplomot bemutatni. KISS, Zs., *A máriapócsi kegyhely története*, Panonhalma 1985, 5-7. (Kézirat).

szolgája ... állította bünei bocsánatára." Sajnos a név olvashatatlan.

Megoszlanak a vélemények az ikon templomi helyéről. A görög katolikus szerzők csaknem egyöntetűen az ikonosztázióra helyezik alapképként vagy odaerősített képként.⁸ Mások oltáron álló Mária-képről tudnak.⁹

2. A csoda

1696. november 4-én¹⁰ történt az a rendkívüli esemény, mely a kis pócsi fatemplomot és annak Mária-ikonját európai hírűvé tette és az érdeklődés középpontjába állította. A vásár-

7 A kép művészettörténeti leírása PUSKÁS, B. op. cit. 1699; CSER-PALKOVITS, op. cit., 58; BACHLEITNER, op. cit., 353; apologetikus formában JANICSEK, J., *A mária-pócsi Szűz Mária-kegykép*, Kassa 1906, 7-13. A hiányzó név helyére Csigrít nevezi meg: GERGELYFFY, op. cit., 202; CSER-PALKOVITS, op. cit., 59. Hurtát: DUDÁS – LEGEZA – SZACSVAY, op. cit., 24; KISS, op. cit., 8.

8 HODINKA, op. cit., 48; DUDÁS, op. cit., 24; BACSÓKA, P., A könnyező Máriapócsi Szűzanya csodatevő kegyképe, Nyíregyháza [1994] 4; SZAVICSKÓ, J., „Az „Ekes Virágszál» kegyhelye: Máriapócs”, in *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987* (Timkó, I. szerk.) Nyíregyháza 1987, 97; KOZMA, J., „A máriapócsi kegykép és kolostor története”, in *Máriapócsi Virágoskert* 5 (1925) 109; KRAJNYÁK, G., „A máriapócsi kegykép eredetije”, in *Máriapócsi Naptár* 1929, 64; SZTANKAY, A., „A pócsi Szűzanya képének diadalútja Bécsben és Pest-Budán” in *Máriapócsi Naptár* 1934, 69; PUSKÁS, op. cit., 187; GERGELYFFY, op. cit., 102.

9 SZITA, op. cit., 43; SZALONTAY, op. cit.; LUPIS, S., *Mária-Pócsi Nefejejts*, Ungvár 1899, 15; SOÓS, I., *Az egri egyházmegye plébániáinak történetének áttekintése*, Budapest 1985, 463. Kriegsman Jakab levelére támaszkodik (1696. nov. 16.).

10 Más dátumot jelöl meg: nov. 14-ét JORDÁNSZKY, E., *Magyar Országban, 's az ahhoz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása*, Pozsony 1836, 108; BÁLINT, S. – BARNA, G., *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*, Budapest 1994, 110; SZILÁRDFY, Z., *Barokk szentképek Magyarországon*, Budapest 1984, Képek 18; november 16-át: TIMKÓ, I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 463; LENGYEL, E., „A görög kath. egyház Szabolcs Vármegyében”, in *Magyarország Vármegyéi és városai* (Borovszky, S. szerk.), Budapest 1900, 349. A legutóbbi schematizmus téves évszáma nyomdahiba eredménye is. *A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Kormányzóság schematizmusa*, Nyíregyháza 1982, 70; v. ö. még SZITA, op. cit., 51.

napi liturgia alatt¹¹ vette először észre Eöry Mihály görög katolikus földműves, hogy az Istenszülő ikon mindkét szeméből könnyek folytak. Szólt a körülötte állóknak, s mindenkit csodálattal töltött el ez a rendkívüli jelenség. A könnyezés két hétig folyamatosan, utána megszakításokkal december 8-ig történt. Ezt a napot minden forrás egybehangzóan nevezi meg a könnyezés utolsó időpontjának. Ezen a napon a korabeli feljegyzések szerint olyan hideg volt Pócson, hogy a kehelyben a bor és a víz megfagyott, de Mária könnye bőségesen hullott.¹²

3. Írásbeli dokumentumok

Az általunk ismert első hivatalosnak tekinthető egyházi beszámoló 1696. november 16-án született meg Kriegsman János Jakab akkortájt 47 éves kállói plébános tollából. Ő 1695. májusában kapott kinevezést, hogy Kálló és Pócs római katolikus plébánosa legyen. Ekkor igen csak maroknyi volt a nyáj: Kállóban 20, Pócson egy-két család alkotta az egyházközséget.¹³ Kriegsman két levelet is megfogalmazott: az első címzettje Kollonich Lipót prímás, a másiké Fenessy György egri püspök volt. Ezekben beszámolt a csodáról, annak helyéről és idejéről, a kép festési körülményeiről, melyeket már ismertettünk. Ugyanakkor el szeretne volna érni, hogy a képet Pócsról Kállóba vihesse.¹⁴

11 A források egybevetéséből úgy tűnik, hogy a könnyezés a „Szent, szent, szent” (Sanctus) éneklését követően, tehát a kánoni rész alatt indult meg. Később is sokan vallották, hogy az átváltoztatás szavai alatt sűrűbben hullottak a könnyek. V. ö.: LUPIS, *op. cit.*, 18; KOZMA, *op. cit.*, 111.

12 LUPIS, *op. cit.*, 18. Máriapócsi Baziliták Levéltára (MBL) No. 143, idézi KISS, *op. cit.*, 13; SZITA, *op. cit.*, 47. hivatkozik: Bayerisches Hauptstaatsarchiv München Gesandtschaft Wien 110. 1697. VII. 15.

13 KISS, *op. cit.*, 14; SOÓS, *op. cit.*, 463; SUGÁR, I., *Az egri püspökök története*, Budapest 1984, 375. A szerző szerint 1699-ben Szabolcs vármegyében mindössze 2 pap működött.

14 Kriegsman mindent megtett, hogy magához ragadja az irányítást, igyekezett félreállítani Papp Dánielt, fogadalmi ajándékokat vett át zárandóktól. Később Hajdúnánásra költözött és mivel a hűtlen kezelés gyanúja merült fel ellene, kállói ládájának kulcsát elküldte Rupprecht Maximilian György tábori lelkésznek, hogy tanúk jelenlétében vizsgálják meg

A pócsi csoda híre II. Rákóczi Ferenchez is eljutott, aki elgondolkodva írta 1696. december 3-án Fenessy György egri püspökhöz: „Bizonyára az én bűneim is sok másokéval oka a Szűz Mária könnyeinek.” Majd: „Talán a jövőendő bajok elkövetkeztét siratja a kép Pócson”.¹⁵ Ugyanezen a napon Lőrinczy György kisvárdai paróchus is írásban igazolta szemtanúként a csoda hitelesességét.¹⁶

December elején Fenessy György egri püspök utasította Pethes (Pettes) András nagyprépostot ansariai címzetes püspökök, hogy folytassa le a kánonjog által ilyenkor előírt hivatalos vizsgálatot.¹⁷ A nagyprépost Csethe József egri kanonokot szabolcsi főesperest és Damiani András tokaji plébánost bízta meg a helyszíni vizsgálattal. Csethe december 16-án érkezett meg Tokajba, hogy a plébánossal együtt folytassák tovább útjukat. De itt több napot vesztegeltek a nagy hóvihar miatt,¹⁸ így csak karácsony második napján tudták elkezdni Pócson a jegyzőkönyv felvételét.

Még az egyházi eljárás elindításával párhuzamosan felröppentek olyan híresztelések is protestáns részről, hogy a könnyezés valamiféle praktika eredménye.¹⁹ Az igazság kiderí-

az értékeket. A felnyitott ládában aranygyűrűket, gyöngyfűzéseket, ereklyéket találtak, s a kivizsgálás azt állapította meg, hogy sok dolog hiányzik. Az Egri Érseki Levéltár anyagára hivatkozva közli: DUDÁS, B., „A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében”, in *A Hajdúdorogi Bizánci*, 110-111. Egyébként az egri püspökségen is felvetődött a kép áthelyezésének gondolata Kálióba vagy Egerbe, de erre a későbbi császári közbelépés miatt nem kerülhetett sor. SZITA, *op. cit.*, 46.

15 SZAVICKSKÓ, *op. cit.*, 93. 1703-ban II. Rákóczi Ferenc 100 pontban foglalta össze a magyar nemzetet ért sérelmeket (Centum gravamina, kézirata az egri káptalan levéltárában), amelyben a 90. pont a pócsi kegykép Bécsbe szállítását és ott tartását sérelmezte.

16 DUDÁS, „A baziliták szerepe”, *op. cit.*, 113.

17 Sugár István idézett könyvében 1698 szerepel, mint a kivizsgálás éve, de ekkorra már lefolyt az eljárás; 1698. január 2-án Pettes András már csak pecsétjével hitelesített az iratokat. V. ö.: SZALONTAY, *op. cit.*; LUPIS, *op. cit.*, 26.

18 Csethe József levele Tokajból Pethes Andrásához 1696. dec. 18-án. KISS, *op. cit.*, 16; Dudás, „A baziliták szerepe”, *op. cit.*, 113.

19 Állítólag egy kálvinista prédikátor hitelte, hogy a képben vízzel telt üreg van, melyben apró halak fickándozásukkal produkálják a könnyeket a

tésére vonult ki gróf Johann Andreas Corbelli tábornok, az északkeleti hadseregek főparancsnoka katonatisztekkel Pócsra. Corbelli nemcsak látta, hanem megérintette és kendőjével le is törölte a képet, miután levétette helyéről és alaposan megvizsgálta. Semmiféle emberi beavatkozás nyomát nem látta és meggyőződött róla, hogy a Szűzanya sirása valóban csoda volt. Ezt később 1697. január 1-én tokaji főhadiszállásán írásba is adta.²⁰ Corbelli a templomot és környékét katonai őrizet alá rendelte a közrend fenntartása és a zavaros politikai állapotok miatt.

A hivatalos egyházi jegyzőkönyv felvételére 1696. december 26-án és a következő napokban került sor.²¹ A források egy része szerint 36 ember kihallgatására került sor, mások 53 nevet sorolnak fel.²² A tanúknak eskü alatt négy kérdésre kellett vá-

Szűz szemei alatt kifűrt apró lyukakon keresztül. LUPIS, *op. cit.*, 16. hivatkozva a „Vera, et succincta Relatio de origine et Translatione primae lachrymantis Imaginis Magnae Gratiarum Matris ac Virginis in Poocs”, Cassoviae 1755 műre. SZITA, *op. cit.*, 47; Franz Hannibal Mörmannak Casani Marchio azt mondta, hogy a Mária ellen szóló kálvinista prédikátornak feje és nyelve hihetetlen módon megdagadt és a következő harmadik napon kilehelte lelkét.

20 SZALONTAY, *op. cit.*; SZITA, *op. cit.*, 44-45; LUPIS, *op. cit.*, 15-17; MAGYAR, *op. cit.*, 35-35.

21 A jegyzőkönyvet ismerteti: LUPIS, *op. cit.*, 22-26; KOZMA, J., „A máriapócsi kegykép és kolostor története”, in *Máriapócsi Virágoskert* 1 (1926) 16-18; NYÁRÁDY, G., *Búcsúszok*, Budapest 1966, 143-146; KISS, *op. cit.*, 16-18. Dokumentumregényben számol be: TARTALLY, I., *Ékes Virágoszál*,² 1980, 185-209. Tartallyt Dudás Bertalan OSBM látta el a könyv alapjául szolgáló dokumentumokkal. Ugyanakkor a könnyezés 250. évfordulóján felkérte Liki Imre OSBM atyát „hogy szigorúan történeti alapon okmányokkal bizonyítottan írja meg ugyanezt”. V. ö.: DUDÁS, B., „Közös örökségünk” (Németh Péter interjúja) II. in *Görögkatolikus Szemle Kalendárium* 1992, Nyíregyháza 1991, 93.

22 Így SZALONTAY, *op. cit.*, LUPIS, *op. ult. cit.*; KOZMA, *op. ult. cit.*, a következő nevekkal: 1. Eőri Mihály pócsi földműves, görög szert. egyessült, körülbelül 50 éves. 2. Molnár János pócsi földműves, g. sz. e. 40 éves. 3. Molnár Simon pócsi földműves, g. sz. e. 40 éves. 4. Deják Simon g. sz. e. pócsi iskolamester, 36 éves. 5. Vasko Jakab pócsi földműves, egyházfi, 30 éves. 6. Pallos Dániel pócsi földműves és kántor, 33 éves. 7. Mészáros Mátyás pócsi földműves, g. sz. e. 40 éves. 8. Czuger László pócsi földműves és bíró, g. sz. e. 9. Hevessi Judit úrhölgy, 20 éves, reform. vallású. 10. Tisza János úr, 48 éves, reform. vallású. 11. Ballabas György úr, esküdt jegyző, 42 éves, reform. vallá-

laszolni: Ki vette észre először a csodát? Szakaszos vagy folyamatos volt-e, és mikor állt meg a könnyezés, és tudnak-e utóbb valamilyen csodáról.

Eőry eskü alatt vallotta, hogy az említett időpontban ő vette észre először a könnyezést. Elmondta, hogy a kép két hétig szünet nélkül könnyezett, és az alatta elhelyezett takaróra bőven folytak a cseppek. December elején újra elindult a könnyezés és ezt Corbelli tábornok is látta. A könnyek fehér, természetes színű cseppekben peregtek és jól megkülönböztethetőek voltak a festmény színeitől. Arról is hallott, hogy egy vak

12. Farkas Péter pócsi földműves, 50 éves, reform. vallású. 13. Kriegsmann Jakab pócsi és kállói lelkipásztor, 47 éves. 14. Stempild N. Gróf Herleaville ezrednél alezredes. 15. Rendlinszky Krisztofor, Jézus t. ugyanezen ezrednél tábori lelkész. 16. Felcz N. és Hoffman Lőrinc urak, ugyanezen ezrednél kapitányok. 17. A szász-gottai ezredből egy magyar százados és helytartó igen sok tiszttel. 18. Starenberg N. gróf guttans-taini ezrednél alezredes. 19. Lorinczei György alsó-bavadi paróchus. 20. Chusani Jakab, őrgrof Pazii ezrednél alezredes. 21. A monpotgardi ezredből Purman százados úr, három századdal. 22. Pon Simon úr, a császári kenyérsütők mestere Eszéken. 23. Körös Miklós úr, a Rákóczy uradalom kormányzója. 24. Tinger János úr, kapitány. 25. Zapronchai György úr. 26. A Gutrenstani ezredből N. N. tábori lelkész néhány tiszttel és közkatonával. 27. Patsi István úr. 28. Zöcz András úr. 29. Görchar János úr több mindkét nembelivel, kik mindnyájan mint hiteles tanuk megjelentek. 30. Papp Dániel pócsi paróchus, 60 éves. 31. Waltrer György a Pazzii ezrednél tábori lelkész, 30 éves. 32. Ruprekt Fülöp Miksa úr, eleségi felügyelő a kállói helyőrségnél. 33. Mönich Mihály Gottfid úr, 30 éves. 34. Millip Pál úr, 41 éves, ágostai hitvallású. 35. Axenius Jakab úr, 31 éves. 36. De Miglio Kárpoly báró, a Pazzii ezrednél százados, 25 éves. 37. Krompach János György úr, hadnagy, 40 éves, ágostai hitvallású. 38. Friesnans Gottfid úr, 27 éves. 39. Fisler Antal úr 25 éves. 40. Polinszki Antal úr, 24 éves. 41. Kutz Tamás úr, 30 éves. 42. Mayer Ábrahám úr, 22 éves, ágostai vallású. 43. Neidlinger Krisztofor úr, zászlótartó és a kállói helyőrségnél alparancsnok, 44 éves. 44. Niczki Mihály úr, altiszt (harmincados) Kálióban, 40 éves. 45. Bososki Pál úr, postafelügyelő Kálióban, 40 éves. 46. Villingscusen Bertrand úr, Preuglereani ezrednél tiszt, 29 éves. 47. Straimayr János úr, eleségi hivatalnok Kálióban. 48. Fezlin Anna Mária úrhölgy, 22 éves. 49. Grichy János úr, 36 éves, reform. vallású. 50. Reison Ferenc úr, irnok Corbelli tábornok úrnál. 51. Hoffman János Krisztofor szolga, ugyanezen tábornok úrnál. 52. Umber Antal hajdu, ugyanezen úrnál. stb. stb. Végül Corbelli János András gróf úr, csász. kir. Felső-kamarása, tábornagy, egy vértés ezrednek ezredese, a Felső-Magyarország Tiszán inneni és túli császári és királyi sereg tábornok főparancsnoka.

gyermek a könnyező kép érintésekor visszanyerte látását, de erről nincs személyes tapasztalata.²³ A könnyezés december 8-tól szűnt meg.

A második tanú Molnár János 40 éves görög katolikus pócsi földműves volt. A könnyezésre Eöry hívta fel figyelmét. A könnyek borsszemnyi nagyságban hullottak szaporán követve egymást. Másoktól hallotta, hogy az első könnyezési időszak végén néhány csepp véres volt

Harmadik tanúként Molnár Simon pócsi görög katolikus 45 éves földműves meghallgatására került sor. Tudomása szerint a kép egy idő után abbahagyta a könnyezést, majd folytatta. Corbelli tábornok távozása után az Istenszülő képe többé nem könnyezett.

Deák Simon 36 éves görög szertartású pócsi tanító vallo-másában az előző tanúk állítását erősítette meg. Vaskó Jakab 30 éves pócsi földműves egyházfi új adalékként megemlítette, hogy a kép alá helyezett kendőt egy német tiszt vitte magával. Hozzáfűzte, hogy némelyek zavartan beszéltek valamelyszeme világát visszanyert vak gyermekről. Hasonlóképpen vallott Pallos Dániel 33 éves kántor. Mészáros Mátyás 40 éves görög katolikus földműves megfigyelte, hogy a másodszorra elindult könnyezéskor Szűz Mária arcáról ezüst színű fényes cseppek gördültek le, amelyeket az emberek vászonnal itattak fel.

Nyolcadik tanúként Csigri László 45 éves bírót hallgatták ki. Vallomásában elmondta a kép általunk már fentebb ismertett festési körülményeit, valamint beszámolt a 21 évvel ezelőtti megbetegedésről, amelyből egy új kép megfestésének megfogadása révén gyógyult meg.

Csigri után öt református vallású tanú kihallgatása következett. Hevessi (Geressi) Judit 20 éves nemesasszony, Tiszai (Tiszta) János 48 éves nemes, Ballabás György 42 éves esküdt jegyző és Farkas Péter 50 éves pócsi földműves. Azt vallották, hogy kíváncsiságból mentek megnézni a képet; hallották, hogy Corbelli tábornok jelenlétében hullottak legbőszégesebben a könnyek.

23 MAGYAR, A., *A máriapócsi kegyhely története* (Doktori disszertáció), Budapest 1979, 31. NYÁRÁDI., *op. cit.*, 143.

Tizenharmadikként került sor Kriegsman János Jakab 47 éves kállói plébánosra. Szerinte is Eörynek tűntek fel először az ikon könnyei. Mint szemtanú arról beszélt, hogy az első három napon véres könnyek folytak, és az Istenszülő szemei „tűzszerűen lángolók és pirosak voltak, mint a felhők között leszálló nap”. Számos tanút sorolt fel a könnyezés különböző időszakaiból. Elsőként említette Stempild alezredest a herbavilani ezredből – ő vitte el a kék és fehér selyemből készült és a könnyek cseppjeitől nedves kendőt²⁴ –, valamint ugyanezen ezred jezsuita tábori káplánját Redlinszky Kristófot és még két kapitányt Felcz N. és Hoffman Lőrinc urakat; a gottensteini ezredből gróf Stahrenberg alezredest több tiszttel; a passauai püspökség ezredéből Cusani Marchio alezredest, a szász-gothai ezredből Friedrich Putman kapitányt három század katonájával. Kriegman szerint látta a könnyezést még Pon Simon a császári sereg pékségénerk vezetője, Tinger Jakab a hadigépek felügyelője, Eöttöcs (Körös) Miklós, a Rákóczi uradalom felügyelője. Végül azt vallotta, hogy ő maga emelte a képhez azt a haldokló gyermeket, aki ezután rövidesen meggyógyult.

Papp Dániel, a pócsi fatemplom 60 éves paróchusa azt vallotta, hogy a liturgiát végezte, amikor a könnyezés elkezdődött. A szemek és a könnycseppek olykor pirosak voltak egész napon át. Különösen akkor hullott bőségesen a könny, amikor Corbelli generális sok katolikus és nem katolikus jelenlétében megvizsgálta a képet. Más csodáról nem tud, mint amit hallott, hogy egy súlyosan beteg gyermek meggyógyult a kép érintésétől.

Walter György, a passaui ezred káplánja elmondta, hogy három ízben is járt a képnél. Úgy vette észre, hogy a Szűzanya

²⁴ A források nem tájékoztatnak a Stempild által elvitt kendő sorsáról. Jordánszky Elek viszont arról tudósít, hogy az elvitt helyére került selyem kendőt Papp Dániel Fénassy egri püspöknek ajándékozta, aki 1697. április 19-én Jászón átadta a jezsuitáknak, hogy egri templomukban illő módon elhelyezzék. A jezsuiták felosztatása után a selyemkendő az egri főtemplom kincstárába került, még 1820-ban báró Fischer István egri érsek jóváhagyásával a pócsi kép másolatának ill. Fénassy bizonyító levelének társaságában az egri templomban nyert díszes rámban illő elhelyezést. JORDANSZKY, *op. cit.*, 108-109. V. ö. még: NOGÁLL, J., *Pócsi Nefelejts*, Nagyvárad 1862, 17.

jobb szeméből nagyobb cseppek buggyantak ki, mint a balból.

Ruprecht Fülöp Maximilian 36 éves királyi élelmezési főnök Kálióban tanúként azt állította, nem tűnt fel neki, hogy a könnyek véresek lettek volna, de ott ahova lecseppentek, valami pirosságot észlelt.

Cusani Marchio, a passauai ezred 39 éves parancsnoka saját szavaival igazolta, hogy kétszer is meglátogatta a képet, jól szemügyre vette, de semmi csalafintaságot nem vett észre rajta. A továbbiakban kihallgatott osztrák tisztek és katonák között még három tanú vallomása tartalmazott új elemet. Villingensicusen Bertrand evangélikus tiszt úgy látta, hogy a kép arca nedves volt valamely piros színű folyadéktól. Starmair János 27 éves élelmezési tiszt meg is érintette a vöröslő cseppeket és azt kiáltotta: „Ez a legvalóságosabb csoda!”. Végül Bozoki kallói postamester állította, hogy a könnyezéskor ugyan nem volt jelen, de egyszer észrevett a képen folyadéknymot a szemektől a kezekig.²⁵

Mindezen vallomásokat és hozzájuk csatolva Corbelli tábornok említett saját kezűleg írt vallomását 1698. január 2-án hitelesítette Pethes András nagyprépost.²⁶

A kép útja Bécsbe

A csodálatos könnyezés híre csakhamar az egész országban elterjedt és a császárváros legmagasabb köreibbe is eljutott. I. Lipót és felesége Magdolna Eleonóra is értesült a csodáról.²⁷

25 NYÁRÁDY, *op. cit.*, 143-145; MAGYAR, *op. cit.*, 30-35; SZITA, *op. cit.*, 44-45. A nevek írása ill. ezek olvasata eltéréseket mutat a különböző szerzőknél.

26 A teljesség kedvéért megemlíjük még a kegyképhez fűződő két esetet, melyet általunk ismert hivatalos dokumentum nem, viszont a hagyomány megőrzött: egy Omár nevű frissen szabadult török rabszolga látta az Istenanya könnyeit, annyira megrendült, hogy Mária néven keresztény lett és itt maradt. Egy lutheránus katona pedig megérintve a Szűzanya könnyeit, katolizált. V. ö.: OGESSER, J., *Beschreibung der Metropolitankirche zu St. Stephan in Wien*, Wien 1779; LUPIS, *op. cit.*, 18-19; NAGY SZENT BAZIL REND, *Máriapócs*, Nyíregyháza 1921, 7; KOZMA, *op. cit.*, 16; SKINTA, J., *The Shrine of Our Weeping Mother of Mária-pócs*, New York 1973, 28.

27 Magyar András Corbelli, Nyárády Gábor Kollonich, Szita László Cusani

A császár részben feleségének – aki igen nagy tisztelője volt a kegyképeknek – részben a kapucinus Marco d'Aviano hatására elrendelte a kép Bécsbe vitetését.²⁸ Az uralkodó utasította Fenessy egri püspököt óhajáról. A püspök gróf Csáky Imre kánoknak, kassai plébánosnak és tapolcai apátnak adott megbízatást, hogy gondoskodjék a kép elszállításáról.

A kép először Pócsról Kállóba került. 1697. március 1-én Papp Dániel paróchus és Walter György tábori lelkész emelték le a helyéről 150 katona sortüze mellett. Papok vitték ki a fatemplomból és díszkocsin szállították át Kállóba, ahol ágyúk hármassortüze közben helyezték el a római katolikus templomban. Itt felhangzott a *Te Deum*, majd mise következett az egyház helyzetéért. Minderről Walter György atya írásban számolt be Fenessy György egri püspöknek.²⁹

A szakirodalom alapján az útvonal a következőképpen rekonstruálható: Pócs – Kálló – Tokaj – Bárca – Kassa – Eger – Pest – Buda – Győr – Bécs.³⁰

A másolatok kérdése

A kegykép Bécsbe történő szállítása során a Kassa melletti Bárcán a jezsuita atyák megbíztak egy ügyes festőt, hogy

személyét emeli ki tájékoztatásként. V. ö.: MAGYAR, *op. cit.*, 39; NYÁRÁDY, *op. cit.*, 156.; SZITA, *op. cit.*, 45.

28 Marco d'Amiano az osztrák császári házban a kereszténység fundamentumát, a császársban pedig az Egyház védelmezőjét kívánta látni, összefüggésben a törökök végső legyőzésével és a katolikus restauráció győzelmével. BACHLEITNER, *op. cit.*, 355.

29 Az általunk ismert forrásokból nem rajzolódik ki egyértelműen, hogy a Kállóba vitel a bécsi út első állomása volt vagy már ezt jóval megelőzően történt. Dudás Bertalan első állomásként említi. V. ö.: DUDÁS – LEGEZA – SZACSVAY, *op. cit.*, 25. Magyar András disszertációja nem oldja fel a látszólagos ellentmondást, MAGYAR, *op. cit.*, 38-40; NYÁRÁDY említi, hogy gróf Nigrelli Kassán székelő felső-magyarországi császári főparancsnok 1697. június 21-én a Hofkriegsrat útján kapott parancsot, hogy a pócsi Máriát Kállóból katonai kísérettel küldje a császárvárosba. NYÁRÁDY, *op. cit.*, 156-157. Eszerint a kép március elejétől június derekáig Kállóban lett volna.

30 ESTERHÁZY (ESZTERÁS), P., *Mennyei Korona*, Nagyszombat 1696, 15.; JORDÁNSZKY, *op. cit.*, 109; DUDÁS – LEGEZA – SZACSVAY, *op. cit.*, 25; MAGYAR, *op. cit.*, 40-41.

az Istenszülő csodás ikonjáról másolatokat készítsen. A festő meggyőnt és megáldozott, úgy kezdett hozzá munkájához.³¹ Egyes szerzők három elkészített másolatról tudnak: az első a kassai jezsuita templomban, a második a sáros megyei kislalusi kápolnában, a harmadik Pócsra került volna.³² Egy másik elgondolás szerint Bárcán két másolat készült: egyik Pócsra, a másik a pesti Belvárosi templomba került.³³ A szigorú katonai őrizet és festési technikai okok miatt nem tartható az a nézet, mely szerint Pócsra az eredeti kép került volna vissza.³⁴

A levéltári források azt támasztják alá, hogy Bárcán két másolat készült egy Kassa, egy Kisfalú számára. A ma Mária-pócson lévő (és 1715-ben, valamint 1905-ben könnyező) kép Telekessy István egri püspök megrendelésére készült Bécsben 1707-ben.³⁵

A kegykép Bécsben

A kegyképet 1697. július 4-én vitték be ünnepélyes körülmények között körmenettel Bécsbe. A Favorita császári kastély kápolnájában az uralkodói pár fogadta a pócsi könnyező ikont. A kép 1697. július 7-én az Ágoston-rendiek udvari templomába került, itt Eleonora császárné gyémántokkal és drágakövekkel összeállított rózsával díszítette fel és a „Rosa-Mystica” névvel tisztelte meg. Ezután két hétig a dőmban, majd Bécs nagyobb templomaiban volt nyilvános tiszteletre kihelyezve. 33 körmenet, 103 ünnepi istentisztelet, 126 szentbeszéd jelezte a Mária-tiszteletet és a pócsi ikon iránti megbecsülést. A kegykép végül 1697. december 1-én nyert ünnepélyes elhelyezést a Stephans-

31 ESTERHÁZY, *op. cit.*, 15.

32 LUPIS, *op. cit.*, 15; KOZMA, *op. cit.*, 32; HODINKA, *op. cit.*, 50.

33 TIMKÓ, *op. cit.*, 463.

34 HODINKA, *op. cit.*, 50; SZALONTAY, *op. cit.*

35 Erről Telekessy István 1715. január 8-án keltezett latin nyelvű leveléből tudunk, melyet Nagy János ferences tartományfőnöknél címzett Kassára. „En nyolc évvel ezelőtt egy Bécsben festett és az elsőhöz egészen hasonló képet küldtem oda (Pócsra), de hát milyen ennek a tisztelete?” MAGYAR, *op. cit.* 60-61; SZILÁRDFY, Magyarországi kegyképek, *op. cit.*, 20; PUSKÁS, *op. cit.*, 169; BÁLINT – BARNA, *op. cit.*, 105; BARNA, G., *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*, Budapest [1990] 109.

dom főoltárán.³⁶ A hívők tisztelet nyilvánításának megkönnyítésére Kupelwieser Lipót osztrák egyházi festő másolata került a kereszthajó bal oldali pillérére. A képhez imameghallgatások sokasága fűződött. A jelentősebbeket az úgynevezett Mirakelbuch lapjain örökítették meg, mely 1698-1739 között 284 esetet hoz. Egyre gyarapodott a votívtárgyak száma, hárman általános örökösükként a képet nevezték meg a szertartások ünnepélyesebb végzése érdekében.³⁷

Még inkább fokozta a kép tiszteletét, hogy a pócsi Isten-szülő közbenjárásának tulajdonították Savoyai Jenő herceg fényes zentai győzelmét 1697. szeptember 11-én a török felett.³⁸ Különösen jól alátámasztja ezt Szita László kutatása Franz Hannibal Mörmann bécsi bajor nagykövet jelentései tükrében.³⁹ A kultusz kiterjesztésében igen nagy szerepe volt Abraham a Santa Clara híres barokk szóoklatainak.⁴⁰

Bécs népe később is nagy ünnepélyességgel tartotta meg a kegykép évfordulóit. 1747. július 1-9. között a dómban 15 szentbeszéddel emlékeztek a Bécsbe érkezés 50. évfordulójáról. Ezeket később nyomtatásban is kiadták. Ugyancsak megünnepelték a 75. és a 100. évfordulót is.⁴¹

A kegykép XX. századi története több ízben is aggasztó fordulatokban bővelkedett. 1903. március 18-án éjjel ellopták a kép díszait, a kegykép a helyén maradt, a tolvaj nem került meg.

A II. Világháború alatt a dóm kétharmad része elpusztult; a kegyképet sikerült biztonságba helyezni.

1946. október 13-án tízezres hívősereg részvételével vit-

36 BACHLEITNER, *op. cit.*, 355.

37 CSER-PALKOVITS, *op. cit.*, 60. Az egyházi évben a dómkáptalan két ünnepélyes szentmisében emlékezett a Magyar a július 2-át és a november 4-ét követő vasárnapon. Köznapokon 11 órakor ünnepi mise, délután litánia és rózsafüzér volt a kép előtt.

38 GALAVICS, G., „Kösszink kardot az pogány ellen”. *Török háborzik és a képzőművészet*, Budapest 1986, 120; TÜSKÉS, G., Búcsújárás a harokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében, Budapest 1993, 222.

39 SZITA, *op. cit.*, 47-50.

40 MAGYAR, *op. cit.*, 44. V. ö.: *Abgetrocknete Thränen*, Nurnberg – Frankfurt 1698, 2-22.

41 MAGYAR, *op. cit.*, 45.

ték körmenetben az ikon Kupelwiesel-féle másolatát. A dóm plébánosa a prédikációban a bécsiek a képhez való ragaszkodását emelte ki. Három nappal később ezt a másolatot keretével együtt ellopták, azóta sem került meg. A dóm újjáépítése után a kegykép a déli oldalhajó XVI. századi márvány baldachinja alatt nyert elhelyezést.⁴²

Válogatott bibliográfia

Abgetrocknete Thränen, Nurnberg – Frankfurt 1698.

BACHLEITNER, R., „Das Bild der Ungarischen Madonna im Stephansdom zu Wien” in *Wiener Geschichtblätter* 4 (1961).

BACSÓKA, P., *A könnyező Máriapócsi S'züzanya c.so-datevő kegyképe*, Nyíregyháza 1994.

BÁLINT, S. – BARNA, G., *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*, Budapest 1994.

BARNA, G., *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*, Budapest é.n. (1990).

CSEER-PALKOVITS, I., *A bécsi Szent István-dóm és magyar emlékei*, Bécs 1984.

DUDÁS, B., „A Szent Bazil Rend Máriapócsi monostorának Levéltára”, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 4 (1993), 263-267.

DUDÁS, B., „A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében” in *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987* (Timkó, I. szerk.) Nyíregyháza 1987.

DUDÁS, B., „Közös örökségünk” (Németh Péter interjúja) II. in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma 1992*, Nyíregyháza 1991.

DUDÁS, B. – LEGEZA, L. – SZACSVAY, P., *Baziliták*, Budapest 1993

EMBER, M., *Bécs*, Budapest 3. kiad. 1986.

ESTERHÁZY (ESZTERÁS), P., *Mennyei Korona*, Nagyszombat 1696.

42 BACHLEITNER, *op. cit.*, 346.

GALAVICS, G., „Kössünk kardot az pogány ellen”. *Török háborúk és a képzőművészet*, Budapest 1986.

GERGELYFFY, A. , „Máriapócs”, in *Műemlékvédelem* 2 XXXV (1991) 100-109.

GRIGASSY, J., *Devotions to the Lachrymose Weeping Virgin Mother of Mariapoch*, Braddock, 1949.

HODINKA, A., „A mi máriapócsi kegyképünk története”, in *Máriapócsi Naptár 1922*.

JANICSEK, J., *A mária-pócsi Szűz Mária-kegykép*, Kassa 1906.

JORDÁNSZKY, E., *Magyarországban, 's az ahoz tartozó Részekhen lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása*, Pozsony 1836.

JUHÁSZ, L., *Bécs magyar emlékei*, é. n. (1993).

KERNY, T., „A máriapócsi kegyhely” in *Új Művészet* 8 (1991).

KISS, ZS., *A máriapócsi kegyhely története*, Pannonhalma 1985 (Kézirat).

KOZMA, J., „A máriapócsi kegykép és kolostor története” in *Máriapócsi Virágoskert* 5 (1925) 109-111; 1 (1926) 16-18; 2 (1926) 30-32; 3 (1926) 44-46; 4 (1926) 67-69; 5 (1926) 90-92; 6 (1926) 105-108; 7 (1926) 122-124; 8 (1926) 143-146; 9 (1926) 164-167; 10 (1926) 184-188.

KRAJNYÁK, G., „A máriapócsi kegykép eredetije” in *Máriapócsi Naptár 1929*, 64.

LENGYEL, E., „A görög kath. egyház Szabolcs Vármegyében” in *Magyarország Vármegyéi és Városai* (Borovszky, S. szerk.), Budapest. 1900.

LUPIS, S., *Mária-Pócsi Nefelejts*, Ungvár 1899.

MAGYAR, A., *A máriapócsi kegyhely története* (Doktori disszertáció), Budapest 1979.

MÉHES, I., *Die blutweinende Gottesmutter*, Siebeneich 1963.

NOGÁLL, J., *Pócsi Nefelejts*, Nagyvárad 1862.

NYÁRÁDY, G., *Búcsúsok*, Budapest 1966.

PUSKÁS, B., „A máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor” in *Művészettörténeti Értesítő* 3-4. XLIV. (1995) 169-191.

R. M., „A máriapócsi kegytemplom története” in *Máriapó-*

csi Naptár 1932, 82-83

SKINTA, J., *The Shrine of Our Weeping Mother of Mária-pócs*, New York 1973.

SOÓS, I., *Az egri egyházmegye plébániáinak történetének áttekintése*, Budapest 1985

SUGÁR, I., *Az egri püspökök története*, Budapest 1984.

SZALONTAY, B., *Máriapócs. Kegytemplom, Veszptém* 1982.

SZAVICKÓ, J., „Az »Ékes Virágszál« kegyhelye: Máriapócs” in *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987* (Timkó, I. szerk.) Nyíregyháza 1987.

SZENTHELYI-MOLNÁR, I. – MAUKS, M., *Magyarország Szűz Mária kegyhelyei. Búcsújárók könyve*, Budapest 1988

SZILÁRDFY, Z. – TÜSKÉS, G. – KNAPP, É., *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*, Bibliotheca Universitatis Budapestiensis. Fontes et Studia 5, Budapest 1987

SZILÁRDFY, Z., *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17-18. század*, DEVOTIO HUNGARORUM 2. (Fontes Religionis Popularis Hungaricae), Szeged 1995.

SZILÁRDFY, Z., *A magyarországi kegyképek és szobrok tipológiája és jelentése*, Budapest 1994.

SZILÁRDFY, Z., *Barokk szentképek Magyarországon*, Budapest 1984

SZITA, L., „A »Könnyező Pócsi Madonna« a török háborúk viharában” in *Görögkatolikus Szemle Kalendárima* 1993.

SZTANKAY, A., „A pócsi Szűzanya képének diadalútja Bécsben és Pest-Budán”, in *Máriapócsi Naptár* 1934, 69-71.

TARTALLY, I., *Ékes virágszál*, Budapest 1946.

TARTALLY, I., *Ékes Virágszál*, ²1980.

TIMKÓ, I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971.

TÜSKÉS, G., *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*, Budapest 1993

URIEL (SZILVAI, J.), *Kincseink, vagyis az első máriapócsi, mikolai, a második máriapócsi, pálfalvai és klokocsi csodatevő szentképek leírása*, Ungvár 1907.

Az első pócsi kegykép

Vera, et succincta Relatio de origine et Translatione primae lachrymantis Imaginis Magnae Gratiarum Matris ac Virginis in Poocs, I, Cassoviae 1755.

Cselényi István Gábor

BÚCSÚSOK

Kitárult szívvel, énekelve
jönnek a pócsi Máriához.
Az öregebb száll szekerekre,
a távolról jött buszra áldoz.

Körhinta jár a faluszélen,
vásárfiát adnak a bódék.
Vasárnap van. A templomtéren
szüntelen zsibong a jónép.

Megilletődve, elfogódva,
hosszú sorban lépnek a képhez.
Nyelvük néma, nem fakad szóra,
pedig máskor olyan beszédes.

Cserzett bőrű, markáns arcok,
bajhoz, szitokhoz edzett lelkek
megszelídülve lépnek ahhoz,
kitől az Ember született meg.

Mert tanyák, bokrok, falvak mélyén
attól tanultak emberséget,
reményt a végzet sűrű éjén,
ki Máriától emberré lett.

A „PÓCSI MÁRIA” SZERTARTÁSAI

Bevezetés

A jelentéktelen kis szabolcsi falu 1696 után lett híressé. A templom számára fogadalomból festett s benne elhelyezett Istenszülő-ikon könnyezésének köszönhetően történt ez.¹

Könnyezése révén lett híres a „pócsi Mária” is. Előbb csak Bécsig jutott el a híre, de miután a fővárosba szállított eredeti ikon helyére készített másolat még kétszer könnyezett,² fokozatosan európai hírré tett szert,³ sőt más kontinenseken is megismerték.

A „pócsi Máriát” felkereső, egyre nagyobb számban érkező zarándokok miatt a kis fatemplom helyére új kőtemplomot építettek. Az építkezés 1731-56 között történt,⁴ de „a kiegészítő munkálatok még több évtizeden keresztül”⁵ elhúzódtak. A kegy-

1 A könnyezés 1696. november 4. és december 8. között történt. A csodát tanúsító iratok kiadatlanok, csak részben feldolgozottak, Budapesten (Egyetemi Könyvtár, Hevenesi Gyűjtemény XLI. 41. és LXXI. 415. sz.), Egerben (Érseki Levéltár, Arch. Vetus 1800. sz.), valamint Esztergomban (Prímási Levéltár, Arch. Ecclesiasticum Vetus, 2117, 18. sz.) található. V. ö.: SZITA, L., „A «Könnyező Pócsi Madonna» a török háborúk viharában” in *Görögkatolikus Szemle Kalendárium* 1993, Nyíregyháza 1993, 51, 3. jegyzet.

2 Először 1715. augusztus 1-jén, 2-án és 5-én. Másodszor 1905. december 3. és 19. között és a hónap utolsó két napján. E két utóbbi könnyezésről szóló tanúvallomások publikációi: *Igazságos értesítés a második máriapócsi Bold. Szűz képének könyezéséről, mely jelenben is köztisztületnek van a máriapócsi (szab. vm.) gör. kath. templomban kitéve és mely 1715-ik évi augusztus hó 1., 2. és 5-ik napjain sűrű könyeket hullatott.* Kiadja: Pauker Dániel könyvkereskedése Nagyváradon; illetve: *Adatok a Boldogságos Szűz Anya mária-pócsi kegyképének 1905. évi december havában történt könyezéséről*, Ungvárott 1906.

3 V. ö.: BACSÓKA, P., *A Könnyező Máriapócsi Szűzanya csodatevő kegyképe*, Nyíregyháza [1994], [15].

4 V. ö.: *A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Kormányzóság Schematizmusa*, [Nyíregyháza] 1982, 70.

5 PUSKÁS, B., „A máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor”, in *Művészettörténeti Értesítő* XLIV (1995) 172.

hely hírességét tovább fokozta, hogy a templomot XII. Pius pápa 1948-ban „Basilica Minor” rangra emelte.⁶

Már 1714-ben le akartak telepedni a bazilita szerzetesek Pócson, de a monostor alapköltételére csak 1749. május 18-án került sor,⁷ tehát a második könnyezés után. Ugyancsak a második könnyezés után vette fel Pócs a Mária előnevet.⁸

A szerzetes atyák nagyon fontos szerepet játszottak a kegytemplom, a paróchia és a zarándokok ellátásában.⁹ Különböző könyvek kiadásával is igyekeztek a görög katolikusság lelki-szellemi színvonalát emelni,¹⁰ „a nyomtatott szó apostolságának” nevezve ezirányú tevékenységüket.¹¹

Ezek a nagyszabású események (mint a háromszori könnyezés, a hatalmas templom építése, a szerzetesek letelepedése és tevékenysége) sem vezettek azonban oda, hogy a „pócsi Máriának” önálló szertartásai készültek volna. Annál is meglepőbb ez, mert a keleti egyházban egyáltalán nem szokatlan

6 V. ö.: *Schemataizmus* (lásd 4. jegyzet), 70.

7 V. ö.: DUDÁS, B. – LEGEZA, L. – SZACSVAY, P., *Baziliták*, (Szerzetesrendek a Kárpát-medencében), Budapest 1993, 26; PUSKÁS, *op. cit.* 174.

8 *Op. ult. cit.* 169.

9 V. ö. ehhez: DUDÁS, B., „A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 103-115; DUDÁS – LEGEZA – SZACSVAY, *op. cit.* 24-30.

10 IVANCSÓ, I., „A magyar görögkatolikusság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó (szerk.), *A Hajdúdorogi*, 158-181. a függelékben közli 114 kiadvány címeírását, melyek közül a következők igazolják az atyák jelzett tevékenységét: *Siessünk buzgón az Istenszülőhöz! Rövid oktatások a búcsúról és búcsújárásról különös tekintettel a máriapócsi búcsúkra*. A máriapócsi kegyhely rövid történetével, Máriapócs 1924; ZSATKOVICS, D., *Ájtatosság a szentgyónáshoz és szentáldozáshoz. Oktatás a szentgyónásról és szentáldozásról*, Máriapócs ²1929; *Máriapócsi zarándokájtatosság a Boldogságos Szűz kegyképéhez járuló katolikus hívek imái és népénekei*, Máriapócs 1932, ²1935, ⁴1945; *Máriapócsi imakönyv a görögkatolikus ifjúság számára*, Máriapócs 1938, ²1944; *Máriapócs, a kegyhely történetének rövid ismertetése*, Máriapócs ³1941; *Mária-pócsi lilium. Ó-hitű imakönyv a görög kath. keresztények számára*, Budapest és New York (é. n.); REGÖS, D., *Kilenced a máriapócsi könnyező Szűzanya tiszteletére*, Máriapócs ²1945.

11 V. ö. [DUDÁS, B.] „Baziliták, Nagy Szent Vazul rendje OSBM”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma 1995*, Nyíregyháza, 1994, 39.

egy-egy csodatévő kegykép tiszteletére szertartásokat készíteni.¹² A „pócsi Máriának” még ünnepe sincs a magyar görög katolikus kalendáriumban,¹³ hanem csupán említés történik a könnyezésekről.¹⁴

Sem tropárja, sem kontákja nincs a „pócsi Máriának”, nem beszélve a sztihirákról, kánonról, vagy esetleg akathisztoszról. Azonban mégis létezik két összeállítás, melyek közül az egyik egy szertartás-együttest képez, a másik pedig az egyéni ájtatosságot szolgálja. Az előbbi a zarándokájtatosság elnevezést viseli, az utóbbi pedig (a nyugati egyházban meglévő gyakorlat mintájára készült) máriapócsi kilenced. – Ezek mellett a népének és imádságok sokasága bizonyítja a görög katolikus népnek a „pócsi Máriához” kötődő szeretetét és hűségét.

A következőkben ezeket a máriapócsi sajátosságokat próbálom meg bemutatni: előbb a zarándokájtatosságot, majd a kilencedet, végül az imákat és énekeket.

1. A Máriapócsi zarándokájtatosság

A „zarándokájtatosság” olyan szertartás-együttes, amely több részletet foglal magában. Ezek az egy csokorba fogott szertartások – az általam elért források alapján¹⁵ – a következők: 1. Indulás Máriapócsra; 2. Útszéli kereszt előtt; 3. Útbaeső

12 Az „Ünnepi Méneák” különböző kiadásai tartalmazzák ezeket.

13 Ugyanakkor az orosz ortodox egyházi naptárban több, mint 200 ünnepet szentelnek a helyileg ünnepelt csodatévő Mária-ikonoknak. V. ö.: GERHARD, H. P., *Muttergottes*, (Ikonen 1), Recklinghausen 1957, [11]. – A Vlagyimiri Istenszülő ikonjának három ünnepe is van ugyanebben a naptárban: augusztus 26., június 28. és május 21. V. ö.: PASSARELLI, G., *L'icona della Madre di Dio*, (Iconostasi 1), Milano 1992, 10-11.

14 Az is csak összevontan, a *Dicsérvjétek az Úr nevét!* című zsolozsmáskönyv *Menologion*-jának IX. füzetében a 64-65. oldalon, az 1715-ös könnyezés első napjának dátumánál.

15 *Siessünk buzgón az Istenszülőhöz! Rövid oktatások a búcsúról és búcsújárásról különös tekintettel a máriapócsi búcsúkra. A máriapócsi kegyhely rövid történetével*, (Máriapócsi Kiskönyvtár 1), Máriapócs 1924; *Máriapócsi zarándokájtatosság. A Boldogságos Szűz kegyképéhez járuló katolikus hivek imái és népénekei*, (Máriapócsi Kiskönyvtár 8-9), Máriapócs 1932; Ugyanaz ²1935; Ugyanaz ⁴1945; *Máriapócsi zarándokok énekeskönyve*, Nyíregyháza, 1991.

templomban; 4. A kegykép üdvözlése; 5. Búcsúzó ima a kegyképtől. A „zarándokájtatosság” tehát ebből az öt szertartásból áll össze egy közös elnevezéssel rendelkező egésszé. Csak a legelső megjelenési formája¹⁶ hiányosabb, ami még nem is viseli címében az idézett elnevezést. Ebben az összeállításban nem szerepel az útszéli kereszt előtt és az útbaeső templomban végzendő szertartás.

A zarándokájtatosság első kiadása¹⁷ az előszóban ír a szertartásról és a népénekekről: „E füzet tartalmában semmi új sincsen. Azokat az ájtatossági formákat tartalmazza, melyek a processzióknál évek óta szokásban vannak. – A közölt énekek a nép ajkáról valók. Semmi más cél nem lebegett szem előtt, mint egy csokorba kötni s egyházfóhatósági ellenőrzés mellett juttatni a hívek kezébe azokat az énekeket, melyek tartalmi kifogás alá nem esnek.”¹⁸

A szövegből két mozzanat különösen is figyelmet érdemel. Az egyik az, hogy már gyakorlatban lévő szertartást közöl a füzet.¹⁹ A másik tény pedig az, hogy minden kiadáshoz külön püspöki jóváhagyást kérnek az összeállítók.²⁰

A szertartás egyes részeinek áttekintésében a következőket lehet megállapítani.

16 V. ö. *Siessünk*, 40-59.

17 V. ö. *Máriapócsi*, 1932.

18 *Uo.* 3.

19 Ennek a korábbi – lehet, hogy jobbára csak szóban létező, de mindenestre meglévő – gyakorlatnak legalábbis egy nyomtatott dokumentációja ismerős: *Siessünk*, 40-59, még ha a vizsgált szertartás egészét tekintve hiányos is (lásd fentebb).

20 A *Siessünk* füzetre 1888/1924. a jóváhagyás száma; a kérelmező irat 1039/1924. sz. alatt szerepel az egyházmegyei levéltárban, melyből megtudható, hogy Maxim Atanáz házfőnök dolgoztatta ki a füzet anyagát. A „zarándokájtatosság” első kiadására Doihy Leontin máriapócsi házfőnök kéri a jóváhagyást 1759/1932. sz. alatt, amit meg is kap 1773/1932. sz. alatt, mivel a cenzori vélemény alapján anyaga jórészt a *Siessünk* füzetből van véve. A második kiadás jóváhagyását Jöcsák Máté monostorfőnök 1583/1935. sz. alatt kéri s kapja meg. (A levéltárban szerepel a hiányzó 3. kiadás engedélyezése is: 1916/1939.) A negyedik kiadás engedélyezését Dudás Bertalan tartományfőnök kéri s kapja 1063/1945. sz. alatt. Végül a legújabb kiadást Bacsóka Pál máriapócsi paróchus rendezi 40/1991. szám alatt. Az engedélyezési számok a Hajdúdorogi Egyházmegyei Levéltár (EML) levéltári számaint jelentik.

1/ Indulás Máriapócsra

A szertartás figyelembe veszi a konkrét lehetőségeket, vagyis azt a tényt, hogy nem minden esetben tud a máriapócsra zárandoklókkal pap is menni. Ezért kétféle változatot közöl erre a szertartásra vonatkozóan. Természetesen az a változat hosszabb, amelyik akkor végzendő, amikor pap is jelen van az indulásnál.

A szertartás előtti rövid utasítást azt közli, hogy az indulás napján, vagy ha nagyon korán kell kelni, akkor az előző napon a zárandokok végeztessenek szentmisét (Szent Liturgiát), a Szentlélek segítségül hívására, s áldozzanak is meg rajta. Indulás előtt gyűljenek össze a templomba, „hogy elfogadják lelki atyjuk áldását”.²¹

A szertartás kezdetére a pap epitachelionban és felonban a királyi ajtó elé jön, és ott a néppel együtt térden állva háromszor énekl²² a „Mennyei király...” éneket. Az ének végeztével felállnak, s a pap kezdő áldása hangzik el: „Áldott a mi Istenünk...” A háromszoros „Jertek, imádjuk...” után a háromszoros „Isten az Úr...” következik, majd a „Siessünk buzgón...” kezdetű Istenszülőhöz szóló tropár.

Eme bevezető rész után a Szentlélek segítségül hívására vonatkozó ekténiák következnek, a bevezető általános kérés után: „Könyörülj rajtunk, Isten...” A három könyörgésben említés történik a zárandoklatról és a zárandokokról. A nép minden ekténiára hármass „Uram, irgalmazz!”-zal válaszol. A papi fennhang: „Hallgass meg minket, Isten...” nem tartalmaz semmi különlegességet vagy eltérést.

21 A legutóbbi, 1991-es kiadás kivételével (amely a pappal végzett szertartás esetére egyáltalán nem közöl utasításokat) mindegyik vizsgált dokumentumban tartalmazza a papi áldást. Ezért bántó a felületes megállapítás: „A pócsi búcsúba induló görög katolikus hívek Komlóskán áldást kérnek a paptól” – mintha ezt máshol, más zárandokok nem tennék meg! V. ö.: BÁLINT, S. – BARNA, G., *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*, Budapest 1994, 183.

22 Szertartási könyveink ezt ilyen formában csak Pünkösdre írják elő a Szent Liturgia kezdetén. Itt tehát különleges hangsúlyt kap a Szentlélek segítségül hívása.

Az ekténiák végén a pap békességi áldást ad, majd a szokásos felszólításra a főhajtási ima következik, amelynek elhangzása alatt a nép (és a pap is) térdel.²³ Ez az imádság első részében azt kéri, hogy az Istenszülő közbenjárására hallgassa meg az Ursten a könyörgéseket. Második része a Szentlélek segítségül hívására irányul, hogy segítsen a kegyképhez való zárandoklásban. Harmadik része meghallgatást kér mindazok számára, akik az Istenszülőt segítségül fogják hívni. Végül a negyedik rész a bűnök bocsánatára és a teljes búcsú elnyerésére irányul.

Az imádság után a pap feláll, s a térdelő népet szenteltvízzel hinti meg, békességes és szerencsé utat kívánó áldás közben. Az „Ámen” után a nép is feláll.

A szertartást kis elbocsátó fejezi be, melynek záró imájában ismét említés történik a zárandoklatról, valamint legutolsó mozzanatként a záró áldás: „Az Úr áldása reátok...”

Ha nincs jelen pap a zárandokok indulásánál, a szertartást előimádkozó vezeti. Erre az esetre rövidebb szertartást közölnek a szövegek, mégpedig olyat, amely alkalmas arra, hogy világi ember vezesse.

Az erre vonatkozó utasítás úgy kezdődik, hogy a zárandokok gyülekezzenek össze a templomban vagy egy kereszt előtt, vagy esetleg egy arra alkalmas házban. A szertartás bevezetése a „Mennyei király...” háromszoros eléneklése, de arra nincs utalás, hogy térdelve kellene végezniük. Az egész szertartást az előimádkozóval együtt kell végezni. A kezdő áldást egyszerű keresztvetés helyettesíti. Utána rögtön az a formula következik, amit a pap szenteltvíz hintése közben szokott mondani, de természetesen az alkalomra szabottan: „Békességes és szerencsés útra vezéreljen bennünket, mindnyájunkat a teljes Szentháromság: az Atya és Fiú és Szentlélek”. Majd pedig a fő imádságot mondják el, ami azonban a papéhoz viszonyítva lényegesen rövidebb, mintegy a fele terjedelmű. Az első részében a Szentháromság segítségét kéri az ima a zárandoklat sikeréért. A második részben pedig az ószövetségi nép pusztai

23 Az 1991-es kiadásban erre sem történik utalás.

vándorlásának előképét alkalmazza az imádság, s ugyanúgy kéri Isten oltalmát a jelen zárándoklatra. Végül világi hívő által mondható²⁴ áldás-formulával²⁵ zárul a szertartás: „*Tisztaságos szent Anyádnak és minden szenteidnek esedezési által Urunk Jézus Krisztus Istenünk, irgalmazz nekünk! Ámen!*”

2/ Útszéli kereszt előtt

Az útszéli kereszt előtt végzendő szertartás összeállításában és tartalmában is egyszerű. Ezért nincs is szükség arra, hogy utasításokat közöljenek a zárándokajtatosságot tartalmazó füzetek.²⁶

Ez a szertartás három részből áll. Az első részt a Szent Kereszt tropárja alkotja: „*Üdvözítsd, Uram...*” A második rész a legterjedelmesebb: az Üdvözítő szent sebeihez szóló imádság öt bekezdése alkotja.²⁷ Végül a záró rész a Szent Kereszt kontákja: „*Aki önként...*”

A szertartással kapcsolatban semmi utasítás nem áll a szövegek mellett. Csupán a tropár előtt jelzi a felirat, hogy 1. hangú, a konták előtt pedig hogy 4. hangú.

3/ Útbaeső templomban

A zárándokajtatosságnak ez a része teljesen nyugati hatást tükröz.²⁸ Két lehetőséget biztosítanak a régebbi kiadványok.

24 Az „Esti magánajtatosság” kezdetére – ha nem pap vezeti – a zsolozsmás könyv éppen ezt teszi. V. ö.: *Dicsérvételek az Úr nevéért!*, Miskolc 1938, 424.

25 Itt különösen is fontos jelentőséget kap az Istenszülő segítségül hívása az egyszerűbb formula helyett: „*Szent atyáink imái által...*”

26 A *Siessünk* füzetben nem szerepel sem ez, sem a következő szertartás.

27 Ez az imádság a „Krisztus Urunk kinszenvedéséről” szóló akathisztosz bevezető imádsága. Ezt az akathisztoszt eddig tizenkét magyar nyelvű görög katolikus imádságos könyvben sikerült felfedezni. V. ö. IVANCSÓ, I., „*Üdvözlégy, Istennek Szepiőtelen Jegyese!*” Az Akathisztosz hüm-nosz, Nyíregyháza 1996, 36-37. A 69. jegyzet fel is sorolja a tizenkét könyvet.

28 Csak a legutóbbi, 1991-es kiadás tér el az előző háromtól, s teszi ezt a szertartást is görög jellegűvé.

Az egyik lehetőség a templomban való ájtatosságra öt Miatyánknak, öt Üdvözügynek és egy Dicsőségnek az elimádkozása, kiegészítve a pápa szándékára mondott egy Miatyánkkal, Üdvözléggel és Dicsőséggel. Ezt az előtt az oltár előtt kell elimádkozni, „amelyen az Oltáriszentséget őrzik”. S mindezzel „tíz évi bűcsút” lehet nyerni.

A másik lehetőség „az irgalmasság olvasójának” elimádkozása. Ennek teljes leírása után a szövegek még azt is közlik, hogy ez máskor is végezhető.

Viszont a legutóbbi kiadvány teljesen kiiktatja ezt a nem görög jellegű szertartást, és mást közöl helyette. A két lehetőséget azonban megtartja.

Miután általános utasítást ad, hogy ha nincs a templomban istentisztelet, akkor énekelve lehet bevonulni, majd helyet foglalva néhány percig csendben imádkozni.

Ezek után a szertartás egyik formája: az ikonosztázion vagy az oltár keresztje előtt azt lehet elvégezni, amit az „Ütszéi kereszt előtt” közölt füzet; az Istenszülo képe előtt pedig a „Valóban méltó...” éneket lehet elénekelni.

Arra az esetre, ha több idő is rendelkezésre áll a templomban, azt ajánlja a füzet a szertartás másik változataként, hogy a „Jézus-ima olvasóját” imádkozzák a zarándokok. A módját is leírja, hogyan lehet ezt végezni: „A keresztre szokásos módon a Hiszekegyet, a nagy szemekre a Miatyánkot, a kis szemekre pedig:

Előimádkozó: Uram, Jézus Krisztus, Isten Fia

Nép: Könyörülj rajtam, bűnösön!”

S még hozzáfűzi, hogy ezt az olvasót, vagy a szokásosat, útközben is lehet végezni.

4/ A kegykép üdvözlése

A zarándokájtatosságnak ebben a részében ismét egységes képet találunk a leírásokban. A szöveg általános utasítással kezdődik arra vonatkozóan, hogy a templomudvar főkapuján

29 Az is igaz viszont, hogy a „Jézus-imának” ilyen formában való imádkozása a bizánci egyházban ismeretlen.

áthaladva jobbkéz felé kell megkerülni a templomot. Közben pedig a „Nagy doxológiát” éneklik a zárandokok. Ez alkotja a szertartás első részét.

A második rész a kegykép előtt végzendő ekténiákból áll. Ezek közül az első, általános bevezető kérés után következő, majd pedig a záró fennhang a lítai ekténiák közül való. A közbeeső két ekténia pedig sajátos kéréseket tartalmaz a zárandokokra vonatkozóan.

A szertartás harmadik részét a kegykép előtt „térdenállva mondandó ima”³⁰ alkotja a Boldogságos Szűzhöz, melyben a könnyező Máriához, Jézus Krisztushoz, majd ismét az Istenszülőhöz szólnak a köszöntések és fohászkodások.³¹

A szertartást kis elbocsátó zárja, mint a zárandokoknak az otthoni templomból való elindulásánál.

Arra az esetre is szól előírás, ha nem pap vezeti³² a zárandoklatot. Ilyenkor ez a szertartás is lényegesen egyszerűbb, mert csupán a kegyképet köszöntő imádság szerepel benne, majd pedig öt Miatyánk, öt Üdvözlégy és egy Dicsőség a pápa szándékára. De ez utóbbi csak a régebbi kiadásokban van jelen.³³

5/ Búcsúzó ima a kegyképtől

A kegyképtől való elbúcsúzás ismét egy rövidebb szertartás. Kezdeté a legújabb kiadást kivéve a „*Térdelhajtvá könyörögjünk az Úrhoz!*” Ezt követi egy hálaadó ekténia a búcsún

30 Csak az első két kiadás írja ezt (a *Siessünk* és a *Máriapócsi*, 1932). A következő kettő (a *Máriapócsi*, ²1935 és ⁴1945) címként közli az imádság előtt: „Ima a könnyező pócsi Szűzanyához”. Az 1991-es kiadás pedig semmiféle utasítást nem tartalmaz az ima előtt.

31 A *Siessünk* füzet és a *Máriapócsi*, 1932 azonos szöveget közöl, majd a további három kiadás ugyanennek az imának némileg javított változatát adja.

32 A búcsúról, illetve zárandoklatról szóló tudnivalók között is szerepel előírás erre vonatkozóan: „A lelkiatya, ha maga nem vezetheti a processziót, egy komoly és erélyes vezetőt s néhány rendezőt jelöl ki, kiknek útközben és a kegyhelyen mindenki engedelmeskedni tartozik”. V. ö.: *Siessünk*, 32.

33 A legutóbbi kiadás csak a kegyképet köszöntő ima elmondására utal.

szerzett kegyelmekért, majd egy fohász az Istenszülőhöz: „*Diszóséges Istenszülő...*” és a Szentháromsághoz: „*Bizodalmam az Atyaisten...*”

Ezzel gyakorlatilag be is fejeződik a „Zarándokájtatosság” szertartása. A legelső kiadás³⁴ még annyit hozzátesz, hogy a pap áldást ad, s a zarándokok hazaindulnak. Miután pedig hazaérkeztek, a templomban „a misevégi hálaadást végzik az illető ekténiával együtt”.³⁵ A legújabb kiadás viszont azt teszi hozzá zárójeles utasításként, hogy az elbúcsúzásnál „énekeljük az *Isten veled Anyánk...* kezdetű éneket”.³⁶

2. A máriapócsi kilenced

A másik szertartás, ami sajátosan Máriapócs nevéhez kötődik, tulajdonképpen inkább magánájtatosság: a máriapócsi kilenced.³⁷ Összeállítójának tanúskodása szerint helyettesíteni akarja a zarándoklatot, a zarándokájtatosságot.³⁸

Mint több más szertartás és szertartási elem, a kilenced³⁹ is a nyugati egyházból került át a magyar görög katolikus egyházba.⁴⁰

34 V. ö. *Siessünk*, 59.

35 A további kiadásokban azonban ez nem szerepel.

36 V. ö. *Máriapócsi zarándokok*, 12.

37 REGŐS, D., *Kilenced a máriapócsi könnyező Szűzanya tiszteletére (Az első könnyezésnek közeledő 250 éves jubileuma elé)*, Máriapócs²1945. Első kiadásából nem került elő példány. Levéltári adat sincs annak kiadási engedélyeztetésére vonatkozóan. Jelen második kiadás engedélyeztetését utánnomásként kéri s kapja meg Dudás Bertalan tartományfőnök (EML 1062/1945. sz.).

38 A „Bevezető”-ben írja: „Mária gyermekei szinte napról-napra a Könnyező Istenanya kegyképe előtt szeretnének térdepelni s oltalomért esedezni. Ezt nem mindenki teheti meg, hiszen sokak számára igen messze van Máriapócs, másoknak meg nincs erejük ahhoz, hogy Pócsra zarándokoljanak.” Az ő számukra készítette a könyvecskét. V. ö.: [2-3].

39 V. ö.: RADÓ, P., *Enchiridion liturgicum complexens theologiae sacramentalis et dogmata et leges iuxta novum codicem rubricarum*, Romae-Friburgi Brisg.-Barcinone 1961, 483-485; MEAGHER, P. K., „Novena”, in *New Catholic Encyclopedia*, vol. 10 (1967) 542-544. colls.

40 Ehhez v. ö.: PIRIGYI, I., *A magyarországi görög katolikusok története*, Nyíregyháza 1990, vol. II, 162-165. Többször is említ „Mária-ájtatosságokat”, de a máriapócsi kilencedet nem nevezi meg.

Kis könyvecskénk a bevezető után négy oldalas eligazítást ad a kilencedre vonatkozóan. Először megfogalmazza, hogy a kilenced kilenc egymást követő napon végzett áhítatgyakorlat, ima, erénygyakorlat,⁴¹ amit esetleg lehet kilenc egymás utáni hónapra is alkalmazni, egy-egy meghatározott napra. Utána azt igazolja, hogy különös erő van a szent kilencedben. Harmadszor, azt bizonyítja, hogy az állhatatos áhítatgyakorlatban rejlik a kilenced ereje, nem pedig a babonás számban.⁴² Végül negyedszer, a kilenced végzésére vonatkozóan közöl konkrét utasításokat.⁴³ Eszerint fontos a folyamatosság; lehet templomban

41 Nyilvánvalóan és egyértelműen érezhető a megfogalmazásban a nyugati hatás. V. ö. RADÓ, *op. cit.* 483. Bővebb kifejtés: A kilenced különbözik az *octava*-tól (nyolcnapos utóünnepelés), mert ez liturgikus gyakorlat, az előbbi magánájtatosság, hármas triduumnak tekinthető. Szentírási meg-alapozását a Lk 24,49-ből és az ApCsel 1,4-ből veszi: az apostolok az Úr parancsára kilenc napig Jeruzsálemben maradtak, s imádkozva várták a Szentlélek eljövetelét. Azonban a kilenced inkább a pogányoktól örökölt kilenc napos gyász (*novendialia*) megtartásaként lett bevezetve; később ez a gyászolás hét napossá vált, de egyes esetekben mégis megmaradt az előző is (főleg a pápákkal és uralkodókkal kapcsolatban). A kérelmező és ünnepre előkészítő kilenced a középkorban jelent meg: Franciaországban és Spanyolországban, a karácsonyra való felkészülésként. Itt a 9-es szám azt a kilenc hónapot jelenti, amit Jézus édesanyja méhében töltött. V. ö.: MEAGHER, *op. cit.* 543. Később Máriának és egyes szenteknek az ünnepi előkészületeihez csatlakozott a kilenced. Sőt, széles skálájúvá vált. RADÓ, *op. cit.* 483. kilenc pontban foglalja ezeket össze: 1. A Kisded kilencede; 2. Krisztus Teste; 3. Jézus Szentséges Szíve; 4. Krisztus Király; 5. Pünkösd; 6. Szeplőtelen fogantatás; 7. Szent József; 8. Szent Péter és Pál; 9. más szentek vagy ünnepek előtt is lehet kilenced.

42 „A kilencedeket a babonáság vádjával illeték, részben amiatt a különleges hatékonyság miatt, amelyet a gyakorlat a kilences számnak tulajdonított, részben pedig a sok rendkívüli, sőt csodás hatás miatt, amiben néhány kilenced esetében hittek. Kétségtelen, babonás visszaélés lehetősége fennáll, amivel szemben örködni kell, s nem szabad más hatást tulajdonítanunk a kilenced imádságainak, mint ami tulajdonítható más formákban komolyan és kitartóan vállalt buzgó imáknak. A kilenced eszméjében semmi sincs, ami doktrinális szempontból ellenezhető lenne, ellenkezőleg, olyan gyakorlatról van szó, ami nagyon is szolgálhatja az igazi buzgóságot és imádságos lelkületet.” MEAGHER, *op. cit.* 543.

43 A nyugati egyház utasításai egészen mások. RADÓ, *op. cit.*, 484-485. hét pontban foglalja össze a kilenced nyilvános végzésére vonatkozó liturgikus előírásokat. Eszerint: 1. Kített Oltárizsentség előtt végzett szentmisével és prédikációval kell végezni; 2. énekes misével; 3. Szűz Mária miséjével; 4. a kilenced imáit előtte, illetve utána lehet végezni;

vagy otthon végezni; otthon legszebb egy feldíszített pócsi kép előtt térdepelve, gyertyát gyújtva végezni; egyénileg közösségileg, családdal együtt egyaránt végezhető a kilenced; jó a kezdetén és végén gyónni és áldozni.

A máriapócsi kilenced szertartása meglehetősen egyszerű. Szerkezeti felépítésében a kilenc nap teljesen egyforma. Keresztvetés után egy bevezető imával kezdődik. Ez minden napra ugyanaz. Elmélkedéssel folytatódik az ájtatosság, melyhez egy erénygyakorlat társul, majd záró imádsággal fejeződik be, melynek utolsó része mindig három Üdvözlégy, egy fohász a könnyező pócsi Szűzanyához, s végül a záró keresztvetés.

A szertartás tartalmában is egyszerű, hogy bárki követhesse, illetve végezhesse. Segítségével kilenc napon keresztül lehet elmélkedni az Istenszülő tulajdonságairól, amiket az erénygyakorlatok révén egyre jobban követni is lehet. Így kerülnek sorra a következő témák, illetve az Istenszülő tulajdonságai: alázatos, erőshitű, engedelmes, aggódó, jóságos, nagyhatalmú, segítő, hosszútürelmű, szeretett.

A kilenced szövegének közlése után egy „Végyszó” ad eligazítást arra vonatkozóan, hogy ha nem teljesedett a kérés, amire irányult, folytatni kell az imádkozást – akár a kilenced megismétlését is –, mert az Istenszülő jó nevelő is, nem biztos, hogy azonnal kieszközli a kért segítséget.

A kilencednek egy rövidebb formája is ismeretes.⁴⁴ Ennek címe: „Szent Kilenced a máriapócsi könnyező Szűzanyához”.

Bevezető utasításában leírja, hogy három Miatyánkot és három Üdvözlégyet kell kilenc napon keresztül elimádkozni, s utána a következőt: „Ima a máriapócsi csodatevő Szűzanyához”, mely az Istenszülőn keresztül kéri Jézustól a kérések meghallgatását. Ezt az imát lehet azzal is helyettesíteni, ame-

5. kitett Oltáriszentség és mise nélkül is lehet végezni; 6. kitett ereklye előtt is lehet; végül 7. az egyszerű kilenced végzésének ajánlott szertartását írja le: Szentség- vagy ereklyekitétel, tömjénezés, litánia, imádság, saját vagy közös himnusz előversekkel és könyörgéssel (a himnusz alatt állva, a versek alatt térdet hajtva; a könyörgés alatt csak a pap áll); a „Tantum ergo” mindig az utolsó legyen, s utána Szentséggel vagy ereklyével adott áldás.

44 *Máriapócsi*, ⁴1945, 54-55.

lyet a zarándokájtatosság a kegykép köszöntésére ír elő. A könnyező Szűzhöz szóló fohász után rövid könyörgés áll a szövegben. Ez háromszoros könnyezésére kéri az Istenszülőt az eléje tárt kérés teljesítésének kiesésére. Az ájtatosság olyan utasításokkal és magyarázatokkal zárul, mint a bővebb változatban. Viszont újdonság, hogy megjelenik közöttük az arra való utalás, hogy „az imameghallgatást és az esetleges gyógyulásokat be kell jelenteni Pócson”.⁴⁵

Általánosan is megállapítható, hogy a kilenced – mint olyan – nem a bizánci egyház sajátja, nincs ilyen ájtatosság a szertartási könyveinkben. A máriapócsi kilencedre is érvényes: idegen a bizánci egyházban. Egyértelműen nyugati hatásra került be a máriapócsi Szűzanya tiszteletébe,⁴⁶ s talán éppen ezzel szorítva ki a hívek és hozzáértők lelkéből sajátosan görög katolikus szertartási szövegek (tropár, konták, sztihirák, kánon, akathisztosz stb.) készítésének igényét a pócsi Máriához.

3. Népénekek, imádságok

A máriapócsi kilenceddel kapcsolatban megállapított végző gondolat a népénekek és imádságok területén is érezteti hatását, de korántsem oly mértékben, mint ott. Egyrészt ugyanis a pócsi Máriához zarándokló hívek bizonyos énekeket – nem kis mértékben – átvettek a római katolikus énekek közül. Másrészt azonban csodálatos – sajátosan görög katolikus – énekek is fakadtak híveink ajkán, áradtak ki Máriát szerető lelkükből. A zarándokájtatosságok füzetei is hivatkoznak erre a tényre.⁴⁷

⁴⁵ *Op. ult. cit.* 55.

⁴⁶ Ezt bizonyítja az a szerkezeti és tartalmi hasonlóság, amely a római katolikus különböző imakönyvekben, illetve kilencedet tartalmazó füzetekben található. V. ö.: CZEKUS, G., *Kilenced Jézus Szent Szívéhez*, Kecskemét 1993; CZAPIK, GY., *Kilenced Szent Józsefhez*, Kecskemét⁸ 1993; HARMATH, K., *Páduai Szent Antal imakönyv*, Szeged 1994. – Egyetlen szembevetendő eltérés tapasztalható a máriapócsi és a többi kilenced között, hogy eme utóbbiak bemutatásánál minden esetben hangsúlyozott szerepet kap a kilenced révén elnyerhető búcsúk leírása, mégpedig a pápai engedélyekre történő hivatkozással.

⁴⁷ V. ö.: 18. jegyzet; valamint a *Máriapócsi*, 1935, 4. és⁴ 1945, 4., amely az előzőnek szó szerinti megismétlése.

Ugyanakkor azonban arra is fel kell figyelni, hogy más görög katolikus kegyhelyekről is kerültek át ide énekek, különösen a felvidékről. „A pócsi Máriáról szóló énekek gyakran a pocsajevi énekek átvételei,” s a pocsajevi énekeskönyvek „pocsajevi Szűzanya” kifejezése helyett a „pócsi Szűzanyát” és a „pócsi új templomot” tették, s így a máriapócsi Szűz Mária tiszteletére énekelték.⁴⁸

1/ Népelemek a pócsi Máriához

Minthogy Máriapócs kegyhely, melyet évszázadok óta a hívek sokasága keres fel, a zarándoklatokkal kapcsolatban sok ének keletkezett a pócsi Mária köszöntésére. Az énekek áttekintését éppen ebben a folyamatban, a zarándoklat lendületében érdemes elvégezni. Mivel sok ének kerülhetett át népünk általános máriatiszteletéből és egyéb zarándok- és kegyhelyekről a görög katolikus egyházba és sajátosan a pócsi Mária tiszteletébe is, ezért következetesen csak azokat az énekeket veszem figyelembe, amelyekben Pócs, Máriapócs vagy a pócsi Mária kifejezetten meg van említve.

A zarándokajtatosságot tartalmazó füzetekben első helyen szerepelnek az alkalmi énekek között az az ének, melynek felirata: „*Pócsra induláskor*”.⁴⁹ Ez a tizennégy versszakos ének ötször említi Máriapócs, Pócs, vagy a pócsi Szűz Mária nevét. Miután buzdítja a zarándoklaton való részvételre Jézus híveit, akik Mária gyermekei, megemlékezik a könnyezés csodáiról: „*Századok előtt ím' kétszer hullatta / anyai könnyeit bőven on-*

48 V. ö.: UDVARI, I., *Ruszionok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, (Vasvári Pál Társaság füzetei 9), Nyíregyháza 1992, 130. – Máriapócsról – mint vallási és kulturális központról szólva – leírja azt is, hogy „ruszin nyomtatott ima- és énekeskönyvben is jelentős számú máriapócsi Szűz Máriához szóló imát, fohászt, éneket, himnuszt fedezhetünk fel”, valamint hogy „máriapócsi énekekből nagyszámú önálló kötet is jelent meg nyomtatásban” ruszinul. Lásd még a 10. jegyzetet.

49 A témát illető óriási anyag miatt csak az eddig is forrásként használt füzeteket veszem figyelembe. Az 1932-es kiadásban (a továbbiakban: 1.) 20-24; az 1935-ösben (a továbbiakban: 2.) 22-24; az 1945-ösben (a továbbiakban: 4.) 22-24.

totta / Máriapócs szép csillaga”,⁵⁰ „és újra könnyét hullatta / a pócsi szép Szűz Mária”.⁵¹ Az ének – címének megfelelően – sokszoros buzdítást tartalmaz a zarándoklatra. Egyik szép példája ennek: „Van-e olyan szív, mely meg ne indulna, / a csodák hírére s ne kíváncsozna / a pócsi Szűz Máriához, / a könnyező Szűzanyához?”

Egy másik ének is buzdítással kezdődik: „Jertek, hívek, köszönteni szép Szűz Máriát! / Máriapócsi templomnak ékes csillagát!”⁵² S négy versszakkal később folytatódik a buzdítás: „Csak kérjétek Szűz Máriát, Jézus szent Anyját, / Máriapócsi templomnak ékes csillagát!” Aztán újra az Istenszülő felé fordul az ének szövege: „Üdvözlégy máriapócsi szép Szűz Mária!” Így tehát ez az ének háromszor is említi a pócsi Máriát.

Hogy miért történik mindez? Megmondja egy másik ének: „Máriapócsi templom kegyelmek helye, / itt tündöklék, itt ragyog az egek gyöngye”.⁵³ S csatlakozik hozzá a refrénként visszatérő kérés: „Segíts, őrizz, oltalmaz, Isten szent Anyja, / Mária, pócsi templom hajnalcsillaga!” A további versszakokban kifejezésre jut a különböző testi-lelki fájdalomtól, betegségektől való megszabadulás tudata. De a legfontosabb: „a megtérés csodáját” is tudja eszközölni a pócsi Mária.

A zarándokok megérkezésére írt énekben a második versszakban fordul elő Pócs említése. Ebben az énekben is jelen van az a mérhetetlen bizalom az Istenszülő iránt, amely feleleveníti és továbbviszi az előző ének gondolatát: „Itt a pócsi szép templomban / osztja dúsan áldását”⁵⁴ az Istenszülő.

Ezért lehet a zarándokok „beköszöntő énekével” zengeni: „Téged jöttünk köszönteni, méltóztassál meghallgatni, / Ó, pócsi templom csillaga, üdvözlégy szép Szűz Mária!”⁵⁵ S ugyanígy kéri: „Ó, pócsi templom csillaga, add áldásod mindnyájunkra!”

50 Az 1696. évi és az 1715. évi könnyezésről van itt szó.

51 Az 1905. évi könnyezésre vonatkozik. Így tehát századunkra kell datálni az ének keletkezését.

52 Ez az ének csak a legújabb, 1991-es kiadásban (a továbbiakban: 5.) van meg: 33.

53 1: 53-54; 2: 49-50; 4: 48-49; 5: 14.

54 1: 22-24; 2: 24-25; 4: 24-25; 5: 14-15.

55 1: 25-27; 2: 26-28; 4: 27-28; 5: 13.

Ez az ének ezen a két helyen említi a pócsi Szűzanyát.

Az Istenszülő köszöntésében tovább lehet haladni a pócsi gondolattal. Az üdvözlégynek mintegy parafrázisaként szereplő pócsi ének az első versszakában fordul feléje: „Üdvözlégy, Mária, mennynek királynéja, / Pócsi templomnak csillaga, Istennek szent Anyja!”⁵⁶

Mária születésnapjára (a Kisasszony napi búcsúra) egy különlegesen szép ének szól: „A pócsi szép templomban kinyílt egy szép rózsza. / Siessünk csodájára, születése napjára!”⁵⁷ Az ide zárandokló hívek az angyaloknál ékeesebbet, a csillagoknál fényesebbet köszöntik: „Pócsnak ékes csillaga, üdvözlégy Szűz Mária!” A megszületett Mária gondviselő édesanyja is egyben: „Itt van a Szűz Mária a pócsi szép templomban”. Az ének nem sok kérést tartalmaz, sokkal inkább dicsőítő, magasztaló himnusz: „Pócsnak ékes rózsája, mennyország királynéja” – így köszönti Máriát az óvatosan megfogalmazott kérések előtt. Végül a tizenkét versszakos ének utolsó sora különösen is bensőséges örömmel szól az Istenszülő felé: „Üdvözlégy, Pócs csillaga, Kisasszonyunk, Mária!”

A „Százeezerszer üdvözlégy, szép Szűz Mária” kezdetű⁵⁸ különleges helyet foglal el a többiek sorában, mégpedig kettős szempontból: egyrészt azért, mert három versszakában négy-szer is szerepel Pócs neve; másrészt pedig azért, mert a kegykép története köré szövi a mondanivalóját, mégpedig az első kegykép köré. Így fordul Máriához: „a pócsi szép templomban könnyet hullattál” ezen a képen, aztán a császár parancsára Bécsbe kellett vinni. De az ének a nép kesergése mellett kifejezi bizalmát is: „Ó, pócsi szép Szűzanya, tudjuk, visszatérsz”. S végül az öröm ismét felcsendül: „Máriapócsi templom, kegyelmek helye, / Csodás képed visszajött, mert itt a helye”. Ezért lehetett már az első versszakban énekelni: „Te vagy a pócsi templom hajnalcsillaga”. Nem lehet biztosan tudni, de talán ez a legrégebbi pócsi énekünk.

A zárandoklat máriapócsi részét az „Isten hozzád,

56 1: 59-60; 2: 54-55; 4: 52-53; 5: 44.

57 1: 31-34; 2: 31-33; 4: 31-33; 5: 19-20.

58 5: 42-43.

Anyánk" kezdetű ének⁵⁹ zárja le. Azonban ebben nem szerepel Máriapócs neve, ezért nem is lehet itt idézetet hozni belőle.

2/ Máriapócsi imádságok

A zarándokajtatosságban szereplő imádságok mellett – bár nem szoros értelemben vett szertartások, mivel csak önálló imák – elsősorban arról a fohászról kell megemlékezni, amely sok imádságos könyvben és önálló, imakönyvbe való szentképen szerepel: „Ó, könnyező Szűz, ó, drága Istenanya, emlékezzél meg rólam Jézusnál most és halálom óráján! Ámen.”

Egy hosszabb imádság pedig így szól: „Könnyező Szűz Anyám, bűnösök menedéke, könnyeidre kérlek, eszközöld ki Jézusnál bűneim bocsánatát, nyerd meg számomra és enyéimre Szent Fiad áldását. Enyhítsd szenvedéseinket, gyógyítsd meg betegségeinket, vigasztalj szomorúságunkban, segíts az erőnyes életre, vezess végül a boldog mennyországba!”

Meg kell még említeni egy olyan imát is, amely nem kizárólag a pócsi Máriához szól, de ő is meg van nevezve a címében: „Boldog Asszony némelly képei előtt, példának okáért a' Pócsi, Kolosvári, Pálfalvai, Győri, Nagyszombati, Királyfalvi, Kisfalusi előtt.”⁶⁰

Ezek az imádságok önmagukért szólnak, maguk helyett beszélnek, s megmutatják azt az egészséges mariológiát, amely Krisztusra mutat. Görög katolikus népünk bármennyire is szereti a pócsi Máriát, nem szakad el Jézustól!⁶¹

Összegzés

Ha nem is tudunk a pócsi Máriának nagy szertartásokat felmutatni, népünk egyszerű szívéből mégis folyamatosan árad

59 1: 39-40; 2: 38-39; 4: 37-38; 5: 45.

60 JORDÁNSZKY, E., *Magyar országban, 's az ahoz tartozó részekben lévő Boldogságos Szűz Mária kegyelem' képeinek rövid leírása*, Posenban 1836, 165-166.

61 A legutóbbi időben nyomtatott máriapócsi szentkép, mely több nyelvű (ukrán, román, német stb.) változatban készült.

feléje a szeretet. Ez mindenekelőtt a zarándokájtatosságokban, s főleg magukban a népes és nagyszámú zarándoklatokban fejeződik ki, amit három évszázad viharai sem tudtak kiölni hívő, Máriát szerető görög katolikus népünk életéből. Ugyanakkor a zarándoklatok folyamán énekelt énekek, s máskor is mondott imádságok is bizonyítják a pócsi Mária szeretetét.

Érdemes figyelni arra, hogy népénekeink milyen szerepettel és mily szívesen nevezik az Istenszülőt úgy, hogy ő „Pócsnak ékes csillaga”. Így hozta el II. János Pál pápa is Máriához az evangélium üzenetét a máriapócsi látogatásakor, 1991. augusztus 18-án:⁶² „Zarándoklatom a magyar földön most olyan helyre vezetett, ahol az evangéliumi jóslat nemzedékről nemzedékre egészen sajátos módon megvalósult... Veletek együtt ismétlem a hagyományos nagy zarándoklat napján, miközben örömmel hódolok a Szűz Istenanya képe előtt... Örülök annak, hogy ezen a szent helyen találkozhatom veletek, és részt vehetek e zarándoklaton... A Szűzanya minden szentélye a béke és a kiengesztelődés helye.”⁶³

62 Lk 11,27

63 II. János Pál pápa magyarországi látogatása 1991. augusztus 16-20. A Szentatya beszédeinek magyar nyelvű fordítása, Budapest ²1991, 28-29.

AZ ISTENSZÜLŐ TISZTELETE A KELETI KERESZTÉNYSÉGBEN – Patrisztikus és ökumenikus összegzés –

1981-ben két egyetemes zsinatra emlékezett a katolikus egyház: a 381. évi Konstantinápolyi (II.) Egyetemes Zsinat 1600 és a 431. évi Efezusi (III.) Egyetemes Zsinat 1550 éves évfordulójára, amelyen először ünnepelte az igazhívő keresztény egyház az Istenszüelő Szűz Máriát.

II. János Pál pápa ez utóbbira emlékezve ezeket írta: „(Mária) anyasága nem csak Mária egész rendkívüli szentségének és az üdvöngöztetésünkben való egyedülálló részvételének forrása és alapja, hanem megmutatja az egyházzal való maradandó anyai kapcsolatát is, amely éppen abból a tényből ered, hogy őt a Legszentebb Háromság Krisztus anyjává választotta ki, aki testének, az egyháznak feje”.¹

Két oldalról kívánjuk felvázolni az Istenszüelő tiszteletének jogosságát és helyes módját:

1/ Krisztológiai oldalról, amely érinti az egyház igazhíűsége teljességét;

2/ Ekleziológiai szempontból, amely lehetővé teszi a Mária-tisztelet ökumenikusan helyes módja bemutatását.

1. Szűz Mária Istenszüelő címe krisztológiai alapokon nyugszik

a/ Ez a kérdés egészen élesen vetődött fel Keleten azzal, hogy Nesztóriosz konstantinápolyi pátriarcha kétségbe vonta és tagadta Mária *Theotokosz* (=Istenszüelő) voltát, amivel „egyetemes botrányt” okozott, hiszen „az Istenanya cím az egyház ighirdetésének és liturgiájának már szerves része volt, és elve-

1 HOHMANN, G., „Orthodoxe Kirche und Marienverehrung”, in *Der Christliche Osten* XLIX (1994) 249.

tése még alapvetőbb problémát hozott felszínre: a nesztoriánusok nem akarták elismerni, hogy maga az Isten szenvedett emberségében”.² „Ez a kettős tagadás nagy vihart kavart fel, mert az egyház nagy része felismerte: a nesztoriánus krisztológia végső fokon a megtestesülés és a megváltás valóságának kétségbevonásához vezet”.³

Nesztóriosz az antiochiai teológiai irányzat nyomát a két természet, azaz az isteni és emberi sértetlen megőrzésére törekedve, két személyt (görögül: *hüposztaszisz*-t) tételezett fel Krisztusban, amivel a személyes egységet morális, akarati egységgel cserélte fel az ember Jézus és a benne lakó *Logosz* között.⁴ Ennek megfelelően Máriát nem ismerte el Istenszülőnek Nesztóriosz, hanem csupán Krisztus-szülőnek (*Krisztotokosz*) mondta. Ezzel évszázados vita fejlődött ki a keleti egyházban, amely mindmáig tartó megosztottságra vezetett az úgynevezett ókeleti (Efezust már elutasító) és a 451-es Kalkedoni Zsinat tanítását elfogadó igazhitűek (ortodoxok) között.

b/ A kérdésre az úgynevezett újkalkedoni teológiai irányzat képviselői keresték a választ, akik át akarták menteni az Efezusi Zsinat vezető teológusának, Alexandriai Kírilloosznak tanítását, amelyet 433-ban kiegészített egy közös egységformula arról, hogy „egy a Krisztus, egy a Fiú, egy az Úr”,⁵ de ugyanakkor fenn akarták tartani a 451. évi IV. Egyetemes Zsinat tanítását is, hiszen ezen Kelet és Nyugat első alkalommal fejtette ki közösen a katolikus hitet a Krisztusban található egység és különbözőség magyarázatáról. Mivel Kalkedont a monofiziták nem fogadták el, a bizánci császárok politikai érdekekből a 451 előtti nézetekben keresték a közös nevezőt, hogy megmentse a birodalom egységét. Valójában azonban ezzel jött létre az egyházszakadás Kelet és Nyugat között (*Akakioszi schisma*). Bizánci Leontinosz jeles a 6. századi teológus (+543) felismerte: a nesztoriánusok és monofiziták (vezérükről *eutükhianusok*) té-

2 KERESZTY, R., *Jézus Krisztus*, Budapest 1995, 203.

3 Uo.

4 HOLLÓS, J., *Patrológia*, Debrecen 1984, 88-89.

5 DENZINGER – SCHÖNMETZER, *Enchiridion Symbolorum*, ³³1965, n. 272. (A továbbiakban: DS.)

vedésének közös gyökere, hogy azonosítják a természet (*phüszisz*) és személy (*hüposztaszisz*) fogalmát Krisztusban: a nesztorianusok a két természetet védve két személyről beszélnek Krisztusban. Leontinosz tanítását a helyes megoldásról az 553. évi Konstantinápolyi (V.) Egyetemes Zsinat 5. és 6. kánonja foglalja össze, magyarázva a Kalkedoni Zsinatot is.

Ugyanis egyfelől Kalkedon definiálta már: „Az idők kezdete előtt az Atyától született istensége szerint, és ugyanő születt a végső időkben, értünk és a mi üdvösségünkért, az Istenszülő (*Theotokosz*) Szűz Máriától embersége szerint. Egy és ugyanő... akit két természetben (*phüszisz*) (mint) összevegyülés, változás, megosztás és szétválasztás nélkül (létezőt) ismerünk meg. A természetek különbözőségét az egyesülés sohasem szüntette meg... és a kettő egy személlyé (*proszópon*) és egyetlen személyes alannyá (*hüposztaszisz*) kapcsolódók össze. Nem tagozódik és nem osztódik két személyre, hanem egy és ugyanő: egyszülött Fiú, Isten, Ige, Úr Jézus Krisztus.”⁶

Az 553. évi zsinat előbb idézett 5. kánonja azzal adja magyarázatát is a Kalkedoni Zsinat előbbi határozatának, hogy rámutat: nincs szó arról, hogy a Szentháromsághoz valamely személy *hüposztaszisz*-a kapcsolódott hozzá a megtestesülésben, hanem az Isten Igéje egyesült *hüposztaszisz*-a szerint (azaz személyében) a testtel, ezért Urunk Jézus Krisztusban egy *hüposztaszisz*-t vallunk.⁷

Ebből vezeti le ugyanezen zsinat 6. kánonja a mariológiai igazságot: „A szent dicsőséges mindekorszűz Mária valóban, nem pedig vonatkozás szerint Istenszülő... mivel az, aki minden idők előtt született az Atyától mint Istenige, az utolsó napokban tőle testesült meg és született”,⁸ ezért tulajdonképpen és valóban Istenszülő.

c/ Érdemes felfigyelnünk arra a magyarázatra, amelyet Walter Kasper nyomás ismertet Kereszty Rókus a Kalkedonban megfogalmazott hitvallásmagyarázatról: Ez csupán kiegészítése a két első zsinaton elfogadott hitvallásnak, és annak fényében

6 DS 301-302, Kereszty R. fordítása szerint.

7 DS 426-427

8 KERESZTY, *op. cit.*, 208-209.

kapja meg teljes értelmét, azaz a Szentháromság üdvösségterve távlatában.

További szempontot jelent: A kalkedoni dogma nem csak az alexandriai és antiochiai hagyomány elemeinek szintézise, hanem Leo pápának Flavianosz pátriarchához küldött *tomosza* befolyása is érezhető benne, vagyis: valódi ökumenikus, keleti és nyugati krisztológiai szintézis ez.

Különösen új mozzanat ez utóbbiban, hogy a hellenista filozófiai fogalmakat a zsinat a keresztény hittitok valódi értelméhez igazítja. Ugyanis jelentésbeli különbség van a *hüposztaszisz* és a *persona* között, amely utóbbit a latin teológia használta. „A *hüposztaszisz* eredetileg egyedi természetet jelentett, vagyis *ouszia* és *idiotész*, azaz általános lényeg és egyedi tulajdonság egységét, akkor bizonyos átalakítással elég könnyen alkalmazható a Szentháromságra... De ugyanazt a sémát nem alkalmazhatjuk a krisztológiára... A *hüposztaszisz* szónak gyökeres jelentésváltozásnak kellett átmennie ahhoz, hogy személyes alanyt és ne konkrét léttartalmat jelentsen, és így Krisztus személyes egységét kifejezhesse. Nyugaton ellenben a *persona* szónak, amint Tertullianusnál láttuk, a *hüposztaszisz*-szal szinonim jelentése mellett volt egy másik értelme is: szerepet játszó... vagy dialóguspartner. Ez a második jelentés sokkal közelebb áll a személy teológiai fogalmához: személyes alany, aki... végső fokon az, aki létezik”.⁹

Az Istenszülő cím kettős alapja tehát: Egyfelől Krisztus egy személy a Logosszal, az Istenfiával, másfelől maga az Istenfia Személye vette fel a teljes emberi természetet, amelyben örök megváltásunkat véghezvitte a kereszten. A zsinat ezért használja mindkét görög fogalmat (a *hüposztaszisz*-t és a *proszópon*-t).

d/ Érthető, ha ennek a krisztológiai igazságnak felismerése és alkalmazása (azaz teológiai kifejezéssel: a *communicatio idiomatum* szabálya) alapján isteni vagy emberi természetet jellemző tulajdonságokat és tevékenységeket állíthatunk egy és ugyanazon személyes alanyról Krisztusnál, és ebből az előzőből

9 *Op. ult. cit.*, 275, 98. jegyzet; W. Kasper szövege és tanulmánya ugyanitt.

következik Máriánál: „Isten örök Fiának Mária az édesanyja, és Mária Istenanya. Ezzel nem azt mondjuk, hogy Mária a Fiú istenségének eredete, hanem azt, hogy a Fiú emberi természete szerint Máriától született”.¹⁰

Így Mária Istenszüli mivolta „az egész krisztológia foglalta is: Az egy igaz és feddhetetlen hitvallást elégségesen tartalmazza az, hogy Istenszülnök mondjuk és valljuk a Szent Szüzet” – tanítja Alexandriai Szent Kírilloz.¹¹ Ugyanezt felismerte és kimondta a nagy nyugati egyházatyja, Szent Ágoston is: Hogyan mondhatnánk hitvallásunkat arról, hogy Isten Fia született Szűz Máriától, ha nem Isten Fia, hanem az ember fia született Szűz Máriától.¹²

2. Az első egyetemes zsinatok

Amit az első egyetemes zsinatok meghatároztak, az nem váratlan újdonság volt, megtalálhatjuk előzményeit az ókeresztény irodalomban.

a/ Már Antiochiai Szent Ignác kidomborítja a megváltás történetisége végett: a mi Urunk Jézus Krisztus „Máriától és Istentől való”,¹³ az Isten csendjében végbement „három nagy-hírű misztérium” közé sorolja Mária szüzességét és szülését, hasonlóképpen az Úr halálát is.¹⁴

A legelső korszakba sorolható tanúságtételek nagyon jelentősek már: Szent Jusztinosz apologétánál a 2. században megtalálható a későbbi bizánci Mária-tanítás vezérgondolata, Éva és Mária párhuzamba állítása: „A Szűz által emberré lett, hogy amely úton a kígyó engedetlensége kezdetét vette, ugyanazon az úton semmisüljön is meg. Szűz és romlatlan volt Éva ugyanis, és a kígyótól származó igétől fogant, majd engedetlenséget és halált szült. Hitet és kegyelmet fogant Mária... amiért is a tőle születő szent és Isten Fia... És általa született az, akiről

¹⁰ *Op. ult. cit.*, 204.

¹¹ HOLLÓS, *op. cit.*, 91.

¹² *Uo.*, 148.

¹³ Efezusiakhoz, 7,2 – *Apostoli atyák*, (Ókeresztény írók 3), Budapest 1980 166; v. ö.: HOLLÓS, *op. cit.*, 14.

¹⁴ Efezusiakhoz 19,1 – *Apostoli atyák*, 170; HOLLÓS, *op. cit.*, 16.

– már bizonyítottuk – annyi írás beszél, aki által Isten a kígyót... hatástalanná teszi”.¹⁵

Szűz Mária üdvösségtörténeti szerepét mutatja be Szent Polikárp tanítványa, Gallia apostola, Szent Eirénaiosz (Ireneus) a 2. század végén: „Illő volt ugyanis, hogy Ádám összefoglalva legyen Krisztusban – azért, hogy azt, aki halandó volt, azt eltörölje és elnyelje a halhatatlan, és hogy Éva összefoglalva benne legyen Máriában –, azért, hogy szűz legyen a szűz védője, és a szűz engedetlenségét lerombolja és eltörölje a szűz engedelmissége”.¹⁶

A II. Vatikáni Zsinat is idézi¹⁷ Eirénaiosznak *Az eretnek-ségek ellen* írt művéből: „Amint az (Éva)... engedetlenségével magának és az egész emberi nemnek a halál oka lett, úgy Mária... engedelmisségével magának és az egész emberi nem számára az üdvösség oka lett... Így Éva engedetlensége köteleke feloldást nyert Mária engedelmissége által. Mert amit megkötött a szűz Éva a hitetlensége által, azt feloldotta a szűz Mária hite által”.¹⁸

M. Schmaus második korszaknak jelöli meg¹⁹ az atyák mariológiájáról írt összefoglalásában azt, amikor megjelenik az Istenszülő fogalma, először Hippolütosznál, majd Origenésznél.²⁰ Az alexandriai iskolában így meghonosodik ez a kifejezés, Atanásznál gyakori.²¹ Nazinazi Szent Gergelynél az Istenszülő cím már Efezus zsinata előtt jóval az igazhitűség próbaköve lett: „Aki a Szűzanyát nem tartja Istenszülőnek, az elszakad az istenségtől... Aki két fiúról beszél, arról, aki az Atyaistentől, és arról, aki anyától származik, de nem egy és ugyanazon Fiúról szól, az elveszíti még az igazhitűeknek megígért fogadott fiúságot is”.²² Joggal állapítja meg Schmaus: Mária valódi Istenanya-

15 Párbeszéd a zsidó Trifónnal C,5, – *A II. századi görög apologéták*, (Ókeresztény írók 8), Budapest 1984, 262.

16 Eirénaiosz: Az apostoli igehirdetés feltárása, 33.

17 Az egyházról, 56.

18 Adv. Haer. 3,22,4

19 SCHMAUS, M., *Mariologie*, München 1961, 97.

20 V. ö.: Szókratész *Egyháztörténete* VII,32, (Ókeresztény írók 9), Budapest 1984, 458.

21 V. ö.: ALTANER, B., *Patrologie*, Freiburg 1966, 207.

sága megvallása a megrövidítés nélküli krisztushit kifejezési alakja.²³

Nem lehet mellőzni a szír költő-teológusok megemléítését: Szent Efrém magasztalja Mária szüzességét és Istenanyaságát. Kiemelkedő Antiochiai Szeverosz (+538) munkássága is. Az ottani pátriarchátusból származik a Mária olalmáért esdeklő régi ima. A bizánci egyházban pedig Krétai Szent András és Damaszkuszi Szent János gazdagítják a liturgiát az Istenszülő tiszteletére írt énekeikkel.²⁴ Kelet sohasem szemléli külön az Anyát Fiától, amelyre bizonyosság a görög rítusú ikonográfia sokféle ábrázolása az Istenszülőről.

De ne hagyjuk el a Mária-tisztelet három korszakát sem. Az Efezusi Zsinat szentesíti Mária Istenszülői címét és szüzességét, válaszolva néhány kételyre. Ebből a dogmából Damaszkuszi Szent János készít összegzést, amelyet megelőz a mariológia doktora, Germanosz pátriarcha munkássága. Damaszkuszi Szent János teológiai következtetései felölelik Mária szüzességét és méltóságát, szüzességét, részvételét a megváltás művében és testi felvételét a mennyekbe.²⁵ Már előbb megszületik a bizánci költészet remekműve, az Akathisztosz himnusz.²⁶

Talán mindezek mellett is figyelmet érdemel Attikosz pátriarcha homlíája az Istenszülőről, amely olykor költői túlzásaival is jelentkezik, de érdemes a mai kor miatt megszólaltatni őt is, hiszen Szentatyánk is körlevelet adott ki a női méltóságról. Attikosz így beszél: „Általa minden asszony boldog. A női nemzetség nincs többé átok alatt, mert olyan magasságot ért el, amely felülmúlja az angyalokét”.²⁷

Gazdag patrisztikus tanításra találunk a nyugati egyházatyáknál is. Szent Ambrus egyfelől Krisztushoz fűződő kapcsolatában mutatja be Máriát, másfelől az egyházzal kapcsolatban:

22 Kledonioszhoz, 101. számú levél

23 SCHMAUS, *op. cit.*, 72.

24 V. ö.: HOLLÓS, *op. cit.*, 122.; HOHMANN, *op. cit.*, 249-250.

25 V. ö.: SCHMAUS, *op. cit.*, 101.; HOLLÓS, *op. cit.*, 179.

26 Legátfogóbb ismertetés magyar nyelven: IVANCSÓ, I., „Üdvözlégy, Istennek szeplőtelen Jegyese!” Az Akathisztosz himnusz, Nyíregyháza 1996.

27 Szírből Lebon fordítása alapján idézi SCHMAUS, *op. cit.*, 100.

typus Ecclesiae.²⁸ Erről még alább is lesz szó. Szent Ágoston is az egyházban látja Máriát: „Mária az egyház része, az egész test tagja. A fő Krisztus, és az egész Krisztus a fő és a test”.²⁹

3. A mariológia ökumenikus vonatkozása

Az ökumenikus vonatkozás miatt ismertetni kívánom azt is, hogy minden összhang mellett van különbség is a Máriára vonatkozó tanításban a katolikus és ortodox egyházak között. Ez a két Mária-dogmát: a *szeplőtelen fogantatás* és a *menny-bevitel* tanát érinti. Bár jeles katolikus szerzők – M. Jugie és M. Gordillo – külön tárgyalnak a keletiek mariológiájáról, a keletiek ezt a krisztológiába illesztik bele. A katolikus dogmához nagyon közeli az ortodoxok felfogása Szűz Mária teljes szentségéről és az Istenanya tisztaságáról, ezt zengik a liturgikus szövegek is a szeplőtelen fogantatással kapcsolatban Mária születése ünnepe liturgikus énekeiben; ugyanakkor a 9-17. században már, tehát a katolikus dogma kihirdetése előtt, szláv és görög területen kételyek merülnek fel a szeplőtelen fogantatás ellen, amelyeket patrisztikusan is törekednek igazolni, azt állítva, hogy Mária csak az örömhírvételkor vagy előtte nyerte el megtisztulását az eredeti bűntől, Nazianzi Szent Gergely és Damszkuszi Szent János szerint. Azonban beható tanulmányok kimutatták Nazinazi Szent Gergelyről, hogy szerint, Krisztust a lélekben és testben a Szentlélektől előzetesen megtisztított (*prokathartheiszés*) Szűz foganta. Hasonlóan Damaszkuszi Szent János arról beszél, hogy Mária megtisztulása Krisztus fogadására való előkészítése volt, még ha azt időben meg is előzte. Ez beleillik a katolikus dogma értelmébe, amely Mária tökéletes szentsége miatt hangsúlyozza teljes mentességét az ősi kígyó okozta eredeti bűn szennytől, fogantatása pillanatától, a mindenható Isten kegyelme és kiváltsága miatt, a Megváltó Krisztus Jézus érdemeire tekintettel.³⁰

28 V. ö.: HOLLÓS, *op. cit.*, 133-134.

29 Idézi De LUBAC, H., *Betrachtung über die Kirche*, Graz 1954, 412, 100. jegyzet.

30 DS 2801-2803; SCHMAUS, *op. cit.*, 219 és 224; SCHULTZE, B., in

Az ortodox különvélemények egyrészt igyekeznek összehangolni Mária személyes büntelenségét, szentségét az eredeti bűn és megváltás általánosságával. Másrészt az 1854. évi dogma kihirdetésmódja ellen tiltakoznak, mivel azt nem tartják öku-
menikus lépésnek.

Ugyanez volt az oka annak is, hogy kritikusan fogadták Mária testi mennybevitele dogmáját, jóllehet Keleten nagy ünnepélyességgel emlékeznek meg az Istenanya elszenderedéséről.

Ismeretes, hogy Mária mennyekbe való átviteléről a 4. században két apokrif irat is keletkezett: az első János apostolra, a másik Szárdeszi Meltónra hivatkozik.³¹

Ezek a szövegek visszhangra találnak a görög egyház augusztus 15-i ünnepi zsolozsmáinak szövegeiben, ami azt jelzi, hogy az ünnep miatt Keleten nem érezték szükségét a dogmatizálásnak.

XII. Pius pápa a dogmát kihirdető 1950. november 1-jei bullájában éppen arra hivatkozik: az egyház liturgiája nem teremti a katolikus hitet, hanem azt feltételezi, és az istentiszteleti gyakorlatok ebből a hitből származnak, mint gyümölcsök a fárról.³² Mária testi felvétele a mennyekbe a Ter 3,15-ben foglalt ősevangélium megvalósulása és Krisztus megdicsőülésében gyökerező hitigazság a pápai bulla szerint.

4. Az újkori ökumenizmus

Az újkori ökumenizmusnak szembe kell néznie ezzel a problémával: Az egyház iránti fenntartások egyes hívekben ugyanúgy jelentkeznek a Mária-tisztelet iránti fenntartásokban. Protestáns oldalról is félelmek jelentkeztek a mariológiai tanítások jelentőségének felértékelése miatt, ezért a II. Vatikáni Zsinat úgy döntött, hogy Isten Anyjáról, a Boldogságos Szűz Má-

Handbuch der Ostkirchenkunde, vol. I, 368-370 részletes irodalommal; HOHMANN, G., *op. cit.*, 250-251.

31 HOLLÓS, *op. cit.*, 34.; A két irat szövege: *Apokrifek* (Ókeresztény Írók 2), Budapest 1980, 346-364.

32 „*Munificentissimus Deus*” bulla, a szöveg idézve: SCHMAUS, *op. cit.*, 260. alapján.

riáról Krisztus és az egyház misztériumával való összefüggésben adja elő tanítását, amely nem új, hanem inkább elmélyítése a megértésnek. Szűz Máriáról való ilyen szemlélet segít megérteni az emberi együttműködés jelentőségét a megváltásban és benne felismerhetjük az egyházzal szóló tanítás szintézisét is.³³

Érdemes lenne részletesen bemutatni H. de Lubac kitűnő áttekintését, amely szépen kifejeződik ebben a Scheebentől használt formulában: „Maria in Ecclesia, et Ecclesia in Maria figurantur” (Mária az egyházban, az egyház Máriában fejeződik ki). Így von párhuzamot a múlt század eme nagy teológusa a szeplőtelen fogantatás dogmája mint Mária, a bölcsesség széke, csalhatatlan tisztasága és a tévedhetetlenség dogmája, mint a bölcsesség katedrája tökéletes tisztasága között.³⁴

Az egészséges Mária-tisztelet nem csak Krisztussal köti mindig össze az Anyát, hanem az egyházzal is. Az egyház folytatja azt a szolgálatot, amelyet Mária vállalt a megtestesülés kezdetétől a születés titkánál, az Úr rejtett életében éppúgy, mint nyilvános működésében, amikor közbenjárt Fiánál és amikor elfogadta a kereszten függőtől a szeretett tanítvány személyében Fia minden követőjét. Nagyon korán felismerte ezt az összefüggést Mária és az egyház között az igehirdetés és költészet. Mária kegyelemmel való felruházása előábrázolja az e kiválasztottságát és megszentelődését, amelyre utal az Efezusi-akhoz írt levél (5,26-27). J. Tyciak pedig úgy látja, „Mária mennybevitelében a kozmosz megdicsőülésére lett a pecsét ráhelyezve. Ez iránt a világ-megdicsőülés iránt Kelet nagyon mélyen nyitott”.³⁵

Nem feladatunk a II. Vatikáni Zsinatnak Máriára vonatkozó tanítását összefoglalni, csupán azért idéztük fel, hogy megoldást találjunk az újkori ökumenikus problémára, s ugyanakkor a Mária-tisztelet helyes módjához igazodva elhárítsuk attól a kételeyeket.

33 V. ö.: BARAUNA, in *De Ecclesia*, vol. II, 1966, 475; De LUBAC, *op. cit.*, 222-223.

34 Idézi: De LUBAC, *op. cit.*, 229-230.

35 Idézi: HOHMANN, *op. cit.*, 252-253.

Nem szabad azonban elhallgatnunk azt sem, amit felismert a Mária-tiszteletről Newman bíboros, a nagy konvertita, a múlt században: „Éppen azok a vidékek és népek, akik a Krisztus istensége hitét elvesztették, azok, amelyek feladták Anyja tiszteletét”.³⁵

A keresztény Kelet egybeforrva az igazhitűségben a katolikus Nyugattal, Alexandriai Kürillosz szavaival dicsőíti az Istenszülőt, és vele Urát: „Általad lesz áldva a szent evangéliumokban Az, aki az Úr nevében jön... Általad dicsőítjük a Szentháromságot... Általad sugárzik ki az egyszülött Fiú dicsősége azokra, akik a sötétségben és a halál árnyékában ülnek.”³⁶

35 Idézi: De LUBAC, *op. cit.*, 401, 4. jegyzet.

36 Ugyanó, 435, 323. jegyzet.

Cselényi István Gábor

FATEMPLOM

Míg gyertyafény jár körbe imbolyogva,
mint jóbarátok, rokonok,
egymásra néznek mosolyogva
az arcok és az ikonok.

Elbarnult képek ablakán
napszámosokra, magvetőkre
halász, ács, pásztor néz alá:
testvér-sorsuk bizalmas őre.

Rozzant, ütött-kopott padok
sorakoznak a szűk hajóban,
mit gróf nagyúr nem koptatott:
nem volt az Áccsal soha jóban.

Belépek és nézem kutatva
az arcokat s ikonokat:
mit mond a Templom, mit súg ajka:
küld? hív? – kivet vagy befogad?

MÁRIA ÉS AZ ÖKUMENÉ

A Szűz Máriáról szóló tanításban, a *mariológiában* ökumenikus szempontból két merőben eltérő, sőt homlokegyenest ellentétes megoldást képvisel egyik oldalról az ortodox *palamitizmus* és *szofiológia*, másik oldalról a *reformáció* mariológiája. Ökumenikus tájékozódásunkban jelentős lehet e két ellentétes irányzat felidézése.

Palamasz Gergely mariológiája

A palamitizmus az akkor már kifejezetten *ortodox* teológia 14. századi szintézise, amely éppen a krisztológiában és a mariológiában foglalta össze és fejlesztette tovább a bizánci teológia hagyományát.

Négy nagy szerző érdemel itt említést: az iskola alapítója, *Palamasz Gergely* (kb. 1296-1359), aki 1347-től tesszalónikai érsek volt, *Nikolaosz Kabaszilas* világi teológus (!), aki 1320 körül született és 1396 után halt meg, *Niceai Theophanesz* niceai érsek, aki 1381-ben halt meg, és *Iszidorosz Glabasz*, aki Gergelyhez hasonlóan tesszalónikai érsek volt és 1397-ben halt meg.

A palamitizmus teológiája eléggé ismert: Palamaszék *valóságos különbséget* (*distinctio realis*-t) tételeznek fel Isten lényege és tevékenysége („energiái”) között, az *energiákat* teremtetlen kegyelmeknek tekintik, az üdvösség lényegét pedig nem az isteni lényeg (*essentia*) megismerésében, hanem az *átistenülésben*, az isteni természetből való részesedésben látják, amely éppen az isteni energiák révén történik. Különleges helyet biztosítanak teológiájukban az *Istenszülő Szűznek* is.

Palamasz Gergely mindenekelőtt abban látja Szűz Mária közvetítői szerepének gyökerét, hogy *Isten anyja*, s ennek révén mintegy összekötő kapocs Isten és a teremtmények között. Mivel a teremtő Istent szülte világra, szülésével minden teremtmény

mény (ég és föld) királynőjévé lett.¹ Gergely Kuriának, Úrnőnek is nevezi Máriát, aki uralkodik mindenek fölött.² Máriára alkalmazza a 45. zsoltár sorát: a Messiás jobbján ül, sőt Iz 6,1; Ez 1,3 és 12 alapján úgy látja, ő maga a trón.³

Talán még ennél is különlegesebb gondolatig is eljut Palamasz Szent Gergely, éppen a keleti teológia alapgondolata, a nagy-nagy „csere” alapján (hogy tudniillik Isten emberré lett, hogy az ember istenivé legyen): Mária, azzal, hogy Istent szülte az embernek, *Istent emberré tette* – hiszen a hasonlósági viszony (v. ö.: Ter 1,26) oda-vissza alapon, kölcsönösen érvényes: Isten is hasonló lett hozzánk!⁴ –, másik oldalról viszont *az embert megistenítette*,⁵ vagyis mindannyiunkat Isten fiaivá tett. Isten általa szállt a földre, de mi is általa emelkedünk a mennybe,⁶ ami különösen nagy jelentőségű közbenjárásának kérdésében.

Mária közbenjárása dolgában fogódzópontot jelent Gergely számára *Mária szüzessége* is. „Mag nélkül”, férfi közbejötté nélkül foganta, szülte szent Fiát,⁷ ez is jelzi, mennyire különleges kapcsolat fűzi a Szentháromság személyeihez. A teljes Szentháromságot hordozta lelkében!⁸ Ezt úgy is megközelíthetjük: senki sem szerette jobban Istent, mint Mária, és Isten senkit sem szeretett jobban, mint őt, hiszen őt választotta ki Fia édesanyjának az idők kezdete előtt. Mária *szűzi anyasága* más szempontból is beszédes: akit szűzi módon testileg szült, ugyanaz, aki az Atyától ugyanígy szűzi módon öröktől fogva született⁹ (a gondolatot karácsonyi sztihiráinkból jól ismerjük: Krisztus „öröktől született az Atyától anya nélkül és időben születetett anyától atya nélkül”), szűzanyasága tehát megerősíti az isteni és az emberi közötti kölcsönhatást és így egyedülálló

1 PG 151,465 B

2 PG 151,172 A

3 PG 151,172 B

4 PG 151,465B

5 SOPHOKLES, K., *Homiliae Gregorii Palamae*, Athenis 1861, 9, 13 (a következőkben: Soph.).

6 Soph. 138

7 Soph. 123-125

8 Soph. 160

9 Soph. 10, 12, 127

közbenjáró szerepét is.

A protestantizmussal folytatandó ökumenikus párbeszéd szempontjából érdekes lehet az is, amit Gergely *Mária és a megváltás* kapcsolatáról mond. Nem jut ugyan el a szeplőtelen (ti. az eredeti bűn nélkül történt) fogantatás gondolatáig, amely újabbleletű a katolikus teológiában is,¹⁰ sőt hangoztatja, hogy egyedül Isten bűnnélküli s ezért egyedül Krisztus fogantatása történhetett bűn nélkül, de rámutat arra, hogy Máriának épp az a szerepköre, hogy a Megváltó édesanyja lett, megkövetelte, hogy Isten eleve szeplőtelené és egészen tisztává tegye.¹¹ Semmiképp sem Krisztustól függetlenül, hanem éppen a vele való bensőséges kapcsolat alapján és reá való tekintettel.

Palamasz Gergely szívesen használ ilyen kifejezéseket, képeket: Mária több, mint szent, minden szentség csúcsa és teljessége, a jóság anyja, minden kegyelmi ajándék részese, mivel azt hordozhatta, akiben minden kincs megvolt (v. ö.: Kol 2,3), a szentek szentje,¹² legbelső szentély, melybe csak a a nagy főpap léphetett be (v. ö.: Zsid 6,20), a Mérhetetlen befo-gadója, a teremtet és a teremtetlen közti határvonal,¹³ a mennyei kenyér asztala, élő szentségház, nem ember keze alkotta, az örök ültetvény földje. Ezek a képek egyébként nagyon is ismerősek paraklisz-énekeinkből, az Akathiszt-himnusz-ból és theotokionjainkból, s mind azt sugallják, hogy az Isten-szülő összekötő kapocs az isteni és az emberi szférája között.

Gergely nem nevezi ugyan *Új Évának* Máriát, mégis fél-reérthetlenné teszi, hogy annak tekinti: Éva átkától szabadított meg minket,¹⁴ Krisztust fájdalom nélkül szülte, az angyali üd-vözlet feloldozott bennünket Ádám és Éva büntetése alól. A megváltáshoz fűződő bensőséges kapcsolatát erősíti az is, hogy *a Megváltó sorsában is legbensőségebben osztozott*: szent Fia életének, szenvedésének, feltámadásának, megdicsőülésé-nek kísérője, társa. Ami a feltámadást illeti, Gergely csatlakozik

10 Ennek tartalmáról ld. *Denz.* 1641

11 Soph. 123

12 Soph. 145-146

13 PG 151,177 A-B

14 PG 151,172 C

ahhoz a szír eredetű hagyomány-irányzathoz, amely szerint a feltámadt Krisztus elsőként Máriának jelent meg, a Mt 27,61-ben szereplő „Másik Máriában” az Istenszülőt látja, s mivel pünkösdkor ott látjuk az apostolok között, Gergely feltételezi, hogy Krisztus megdicsőülése után az Istenanya tanácsaival segítette az evangélium hirdetőit, az ősegyházat.¹⁵ Végső soron tehát az *Egyház édesanyjának tekinti*.

Máriának ezekből a címeiből Palamasz Gergely az Istenszülő *közbenjáró szerepére* koncentrált. Gondolatmenetét *Bernardus Schulze* így foglalja össze:¹⁶ Máriáról azért állítható, hogy közbenjárónk, mivel Isten anyja és így ő kapcsolta egybe az emberiséget Istennel. Mivel a Teremtő édesanyja, minden teremtmény királynője lett és gondja van minden teremtményre. Mivel minden kegyelem, szentség és fény anyja, maga is kegyelmet, szentséget és fényt áraszt és közöl emberekkel-angyalokkal egyaránt. Közbenjárásának gyökere Isten iránti szeretete s Istennek őiránta és valamennyiünk iránt való szeretete.

Gergely egyaránt vallja, hogy Mária *létretevére* is Isten és ember között áll és az *erkölcsi rendben* is közvetítő, magyarul, segíti azokat, akik hozzá fordulnak. Kifejezetten állítja, hogy Mária nem csak az emberek, hanem az angyalok közbenjárója is, mivel kizárólag rajta keresztül jelent meg a Fiú, aki az üdvösség művét végrehajtotta. Schulze úgy látja, Palamasz Gergely Pszeudo-Dionüsziosztól merítette azt a gondolatot, hogy Mária mind létretevére, mind morálisan egyetemes közbenjáró.

A palamita teológiának ezek az állításai bizonyára idegenül csengenek protestáns fülekben, *Krisztus egyedüli-közvetítői szerepe* (v. ö.: 1Tim 2,5) megingatásának tűnnek. Pedig a palamita mariológia is csupán Krisztushoz kívánja vezetni a kereső lelket. S mint Schulze rámutat, e mariológia állításai csak akkor válnak érthetővé, ha azt a bensőséges ontológiai viszonyt tartjuk szem előtt, ami a Fiút szent anyjához, az Istenszülőhöz fűzi. Ezen a szeretet-kapcsolaton belül fel sem merülhet a féltékenységi, a széthúzás vagy a szembefordulás lehetősége. Történelmi

¹⁵ PG 151,464 B

¹⁶ SCHULZE, B., „Theologi palamitae saec. XIV de mediatione Mariae”, in *De mariologia et oecumenismo*, Roma 1962, 355. kk.

tény, és a Szentírásból is egészen világos: Máriát *magá a Szent-háromság választotta ki* és emelte fel arra a méltóságra, hogy Istenszülő, Isten anyja és így valamennyiünk édesanyja legyen.

A palamitizmus további útja

Nikolaosz Kabaszilas még a palamaszi mariológián is túlmegy az Istenszülő kiváltságainak taglalásában. Kimutatja, Mária csak akkor lehetett a Legszentebb (Jézus) hajléka, a mannát, Áron vessszejét, a szövetség tábláit magába foglaló aranyvödör, ha lelkét semmiféle bűn nem szennyezte be.¹⁷ Mászóval Kabaszilas eljutott addig a gondolatig, hogy az Istenszülő már az angyali üdvözlét előtt is *bűnnélküli volt*. Akörül vita folyik a szakemberek között, ez az eredeti bűntől való mentességet, a „szeplőtelen fogantatást” jelenti-e és így egyfajta prae-redemptio-t, Krisztus előtti megváltást fejez-e ki. Mindenesetre, Kabaszilas számára Mária a megtisztult emberi természet hordozója.¹⁸ Ugyanakkor egyértelműen vallja, hogy Máriának ez a kiváltsága *Krisztusra mutat előre*, miatta és érte történt, épp a „nagy főpap” kedvéért, aki majd belép e legbelső szentélybe.

Niceai Theophanész újabb színnel gazdagítja ezt a mariológiát. Pszeudo-Dionüsziosz Areopagita, Maximosz Hitvalló és Damaszkuszi Szent János nyomán úgy látja, hogy az Ef 1,10-ben jelzett, „egy fő alá foglalás” Márián keresztül történik.¹⁹ Ennek az állításnak a gyökere számára a megtestesülés, amelyben Isten a teljes emberi természetet magához ölelte és egyesítette magával, ez pedig az Istenszülőn keresztül történt. Épp ezért viszont úgy látja, az emberiség végső felemelése is valamiképpen általa megy végbe: az átistenülésből való részeseedésnek is közvetítője.²⁰ De Theophanesz még ennél is tovább lép. Mivel az ember mikrokozmosz, az egész teremtett világot magában hordozza, Mária *közvetítői szerepe az egész világra*

17 PG 19,477,32-38

18 PG 491,34

19 THEOPHANES NICAENUS, *Sermo in Sanctissimam Deiparam*, (ed. Jugie), Paris 1933, 356.

20 *Op. ult. cit.*, 54.

kiterjed. Tudatában van annak, hogy az Atyához csak a Fiún át lehet eljutni, de aláhúzza: a Fiúhoz viszont az Istenszülőn át jutunk el, ezért Mária mind az emberek, mind az angyalok közbenjárója még az átistenülés folyamatában is. Ezt fejezi ki azzal is, hogy Máriát mennynek nevezi²¹ (v. ö.: a *Tebenned örvendezz*-ben: Mária – édenkert, a húsvéti kánonban: *Tündökölj, mennyei Jeruzsálem!*).

*Iszidorosz Glabas*z ugyenezekén a nyomokon halad tovább. Lk 1,49-ből, hogy tudniillik „hatalmas dolgot cselekedett velem a Hatalmas”, arra következtet, Mária *mentes volt a bűntől*, nem volt érvényes rá a zsoltár szava: bűnökben fogant engem anyám (Zsolt 51,7). Az ember Isten-képmás-voltát is benne látja leginkább megvalósulni, ezért számára Mária hasonlít leginkább Istenre, sőt nem tud betelni a gondolattal, hogy Isten is általa lett hozzánk hasonlóvá. Ebből vezeti le közbenjárói szerepét is: mi is *általa válunk Istenhez hasonlóvá*. Utolsó mariológiai homíliájában Iszidorosz Máriát egyenesen *üdvösségnek* nevezi²² (v. ö.: a parakliszban: *üdvösségünk*).

Ezeknek a mai fülek számára meglepőnek tűnő kijelentéseknek alapja Schulze szerint *Mária istenanyasága*.²³ Az emberiség soraiból egyedül róla mondható el, hogy Isten tőle született. A Fiú általa vált láthatóvá és hajtotta végre a megváltás művét. A megtestesülés tényéből a palamiták számára az következik, hogy egyedülálló viszony fúzi Krisztushoz mint Megváltóhoz, de ugyanígy az Atyához és a Szentlélekhez is, ami Isten filantrópiájának, embereszeretetének is világos jele.

A Hitvallás szerint Isten *Máriától testesült meg*. A palamizmus ezt a maga köcsönhatásában látja: Isten Mária által lett emberré és az ember Mária által nyerte el a lehetőséget, hogy az isteni természet részesévé lehet. Ezért mondható, hogy az üdvösség előképe, első elnyerője, és így közvetítője is számunkra. Mindez azonban semmiképp sem Krisztustól függetlenül értendő. Az üdvözülés útja a palamiták szerint Márián át vezet Krisztushoz, de Krisztuson át vezet az Atyához. Mária közben-

²¹ *Op. ult. cit.*, 46.

²² *Op. ult. cit.*, 164C

²³ SCHULZE, *op. cit.*, 418.

járása tényében ez az ontológiai viszony válik egzisztenciális-morális élménnyé.

A palamitizmus egészen odáig elmegy, hogy Máriát a teremtetlen és a teremtett létrend határára helyezi, az átistenülés első gyümölcének tekinti, s arról beszél, az isteni tulajdonságok tükröződnek vissza benne. Sokan a protestantizmus vádját látják ebben igazolódni *Mária istenítéséről*, vagy a jungi vádat, hogy Mária az isteni *kvaternitáshan* a Szentháromság kiegészítője lenne. Pedig nem erről van szó. Az átistenülés a palamita teológiában mindannyiunk végső célja, s nem az isteni lényeg, hanem az isteni energiák, a teremtetlen kegyelmek birtoklását jelentik. Palamaszék szerint az Istenszülő is kegyelmi részesedés révén részese a megdicsőülésnek, nem pedig természetete szerint vagy saját erejéből. Épp ezért a keresztény reménység megszemélyesítője. Szent Fia nyomán.

Az orosz Szofia-tan

A palamita mariológia nyomdokain halad tovább s még szélesebb perspektívát nyit a múlt századi és eszázadi *orosz szofiológia*.²⁴ Azt a gondolatot, hogy Mária az igazi emberi természet hordozója és a teremtett világ értékeinek megjelenítője, ez a vallásbölcseleti irányzat – Szolovjev, Florenszkij és Bulgakov filozófiája – a Szofia, a *Bölcsesség fogalmába* gyűjti. Vannak ennek a fogalomnak szentírási gyökerei – így elsősorban a hokma, a bölcsesség elve az Ószövetségben, a lélek, a szellem, az egység-elv tartalmait egybegyűjtő bölcsesség-fogalom a görög bölcséletben és a keleti teológiában -, vannak még további gyökerei és kiágazásai, vallástörténetileg és pszichológiailag és bölcséletileg – mint a platói idea-tan, a párat alkotó férfi- és női istenségek a különböző vallásokban, a jungi animus- és anima-pár, Teilhard de Chardin Örök Női-elve vagy épp a modern világ egység-látomása -, de legyen szabad most csupán a Bölcsesség és Mária alakjának összefonódására utalnunk, hiszen ez jelenti a palamita gondolat továbbgyűrűzését.

24 SCHIPFLINGER, T., *Sophia - Maria*, München-Zürich 1988, 168. kk.

Bulgakov szerint Mária annak a Bölcsességnek a megtestesülése, amely „az egész emberi nem édesanyja, az egyetemes anyaság, minden teremtmény szellemi forrponja, a világ anyja és szíve”.²⁵ Így Mária annak a világnak megjelenítője, amelyről látta Isten kezdettől, hogy jó. Az orosz szofianisták az elvilágiasodó, később az anyagelvűség csapdájába hulló orosz mentalitással ellentétben a lét szofiánus jellegét vallják, s ezzel a világ szellemi egységét, teológiai tartalmát szegeznek szembe a materializmussal.

Izgalmas kérdés, hogyan is lehetne magát a Szophiát, a Bölcsességet megközelíteni, amelyet Mária testesít meg e szerint a látásmód szerint. Bulgakov szerint a Bölcsesség a dolgok és a létezők alapideája, mindennek őszeszménye, a *teremtés egységesítő elve*. Bulgakov számára a teremtett világ egyetlen nagy élő szervezet. Ennek teste a látható dolgok szövevénye, lelke, entelechiája a Bölcsesség, tudniillik a Teremtő Isten elgondolása, terve a világról. A Szentírásban ez leginkább a kezdet, az *arché elvének* felel meg, akár a Ter 1,1-ben (Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet), akár Jn 1,1-ben (Kezdetben volt az Ige). A szofianistáknál ez az arché nem egyszerűen időbeli egymásután kezdőpontja, hanem ontológiai elv és rendező elv, a Bölcsesség, amely megszabja a világ mozgássorát. S mint ahogy a János-prolóógus első sorából kiderül, az arché és a Logosz két különböző elv. A szofianizmus a Bölcsességet nem azonosítja a Logosszal (bár erre is van példa az első évezredi görög teológiában), hanem fogalompárjának tekinti. A *Logosz és a Szofia egymáshoz simuló polaritás*, amely ész és szív, animus és anima, férfi és nő kettősségéhez-egységéhez hasonlítható. (A szofiológia misztikusai a Bölcsességet nem tekintik isteni személynek, csupán az isteni elgondolás hordozójának.)

A görög és orosz művészet és liturgia számos jelét adja a szofia-gondolatnak. „Bölcsesség, igazhívők!” – kiáltunk mi is kisbement után. A Szofia-templomok sorát a konstantinápolyi Hagia Szophia nyitja meg, de ott van a kijevi, a novgorodi és

25 Op. ult. cit., 191.

számos más Szofia-templom. Az orosz rítusban ünnepet is szentelnek a Szofiának. A bolgárok fővárosa maga is a Szófia nevet viseli.

Az *ikonográfia* sokféle formában jeleníti meg az Ige és a Bölcsesség fogalompárját, a Bölcsességet mindig női létezőnek tekinti: anyának vagy épp menyasszonynak, aszerint, hogy az Istenszülőben vagy az egyházban, mint Krisztus jegyesében személyesíti-e meg. A novgorodi Szofia-ikon pl. a „jótanács anyja” formájában – angyal-alakban – jeleníti meg a Bölcsességet, aki a Logosz jegyese, jobbjára pedig oda helyezi az Istenszülőt, szíve alatt a megtestesült Igével, s ezzel jelzi, hogy a megtestesülés előtti Bölcsesség Máriában öltött testet, akin keresztül maga az isteni Ige testesült meg.²⁶

Szlovjev is ismeri a Szofia-fogalom mariológiai vagy egyháztani alkalmazását, mégis elsősorban *kozmológiai fogalomnak* tekinti: a Szofia a „minden és az egy” fogalmának felel meg, „minden teremtmény eleven középpontja és lelke”, ugyanakkor *antropológiai fogalom* is: „a sok-sok emberi én közös lelke”. Schipflinger úgy véli, hogy a természettudósok sok tekintetben igazolták napjainkban, hogy akár a föld élővilága, akár az egész mindenség egységes szervezett sőt értelmes egység benyomását kelti, ami könnyen lehet e szofiológia igazolása.²⁷

Paul Florenszkij még világosabban körülhatárolja a Bölcsesség fogalmát. A Szofia „nem Isten, nem Isten örök Fia, nem is angyal, nem is egyik szent. A természet és a világegyetem élő lelke”. Úgy beszél a Szofiáról, mint olyan monádról, inividuumról, sőt személyről, amelybe-akibe a Teremtő az egész teremtet belefoglalta, s mintegy személyes egységbe ölelte. Úgy véli, a szofia-fogalom nem egyszerűen észterna eredménye, hanem eleven tapasztalat szintézise.

A kozmikus távlatú Szofiát *Florenszkij szentírási képekkel* hozza fogható közelbe: nem más, mint a Bárány jegyese, a mennyei Jeruzsálem, Sion menyasszonya. Ezek a képek egyébként már Római Szent Kelemennél, Hermász Pásztornál, Szent Ágostonnál is hasonló értelemben szerepeltek, így Ágoston is

²⁶ *Op. ult. cit.*, 194.

²⁷ *Op. ult. cit.*, 169.

a Sapientia Creata, a teremtett Bölcsesség fogalmába sűríti a világ lételvét.

A *Szofia sokdimenziós valóságát* így foglalja össze Florenszkij: „Ha a Bölcsesség a teremtés egésze, akkor par excellence az emberiséggel azonos, hiszen az a teremtett világ lelke és tudata. Ha az emberiség egésze, akkor par excellence az egyházzal azonos, hiszen az egyház a szentek közössége, a megdicsőült egyház, amely az emberiség lelke és tudata. De ha úgy tekintjük, mint mennyei egyházat, akkor tudnunk kell, nem más, mint az, aki közbenjár értünk a Logosznál, a Bírónál, és így nem más, mint az Istenanya.” Másszóval, Florenszkij azonosítja a Bölcsességet Máriával, az Istenanyával.

Schiplfnger emlékeztet arra:²⁸ a keleti egyház első évezredi költészete is tartalmaz olyan utalásokat, amelyek feljogosítanak erre a következtetésre. Az *Akathisztosz-himnuszban* például így éneklünk Máriához: „Örömök közvetítője, a világ irányítója, menny és föld királynéja, a föld legszebb virága, lebonthatatlan fal, kegyelmek égboltja, a bölcsesség (Szofia) hordozója”.

Van azonban ennek a szofianista mariológiának még az eddigieknél is merészebb következtetése. Mikor Florenszkij a Szofiának a *Szentháromság személyeihez való* viszonyát tisztázza, használ olyan képeket, amelyeket a katolikus egyház is gyakran és szívesen alkalmaz Máriára – hogy az Atya leánya, a Fiú anyja –. de a Szentlélekkel való kapcsolatát így jellemzi: „a Szentlélek képmása” (tehát nem „a Szentlélek mátkája”, mondjuk). Az a hagyomány fogalmazódik itt meg, hogy *Máriát különleges viszony fűzi a Szentlélekhez* a Szentháromság kapcsolatrendszerében.²⁹

Schiplfnger szerint a szofianista teológia végső következtetése az, hogy a *Szentlélek nőnemű*. S igaz, hogy a Spiritus Sanctus latinban hímnemű szó, a Pneuma Hagion görögben semleges, de a Ruach a zsidóban, a Szofia görögben és a Sapientia latinban nőnemű! Kétségtelen, a Szentlélek legfőbb megjelenítési módja a Szentírásban a galamb, ami könnyen

28 *Op. ult. cit.*, 184.

29 *Op. ult. cit.*, 319. kk.

lehet, hogy tényleg női lételvre utal. Schipflinger értelmezésében a „Szentlélek száll tereád” semmiképp sem nemzői tevékenység, hanem inkább úgy értendő, hogy a Szentlélek készítette fel Máriát az anyaságra, saját (női) lételvével erősítette fel az istenanyaság szerepére.

Ebben a látásmódban kétségtelenül csodálatos párhuzam rajzolódik ki: amint az isteni Logosz öröktől ott nyugszik az Atya keblén, majd „benne és általa” létrejön a teremtet világ, majd testté lesz Jézus Krisztusban, végül megdicsőül és felemeli az embert és a világot a dicsőségbe, ugyanígy a Szentlélek, mint a bölcsesség-elv legvégső, most már isteni forrása és ősképe a Szofiában, mint világlélekben jelenik meg, majd a Szofia Máriában személyesül meg és végül az egyházban, mint az Ige jegyesében lesz részesese a mennyei menyegzős lakomának.

Az ortodox Mária-tiszteletnek ezek az újabb hajtásai valamifajta öntörvényű fejlődés ívét vetítik elénk. Vannak ennek a mariológiának szentírási gyökerei, mégis inkább a *hagyomány egymásra rakódó rétegei* tartják fenn (épp ezért szinte megközelíthetetlen azok számára, akik tisztán-szentírási látásmóddal közelednek felé), s mindig nyitottak a filozófiai megközelítés felé is. Az semmiképp sem áll fenn, hogy a keleti mariológia elszakítaná híveit Krisztustól, éppen ellenkezőleg, *a krisztológia felé mutat*. Valahogy úgy, mint az Istenszülő-ikonokon, ahol Máriát sohasem látjuk egymagában, hanem mindig csak Szent Fiával, esetleg egyenesen úgy, hogy ujjával Fiára mutat (v. ö.: Hodi-gitria-Mária). Kelet Mária-hite a Krisztus-hit megerősítése és felizzása.

A protestantizmus mariológiája

Míg a keleti kereszténység egyre magasabb piedesztálra emelte az Istenszülő Szűzet, Nyugat a *protestantizmus keretében* egyre szűkebbre szabta a mariológia mozgásterét. Lutherék nem azzal léptek fel, hogy elvessék a katolikus hitet. Azt tűzték ki irányelvül, hogy azt fogadják el, ami a Szentírás kijelentésével összeegyeztethető (v. ö.: Sola Scriptura), s Luther, Zwingli és Kálvin megegyeztek abban, hogy az első négy egyetemes zsinat elvei – s így az Apostoli, a Niceai és az Athanáz-féle

Hitvallás – egybecsengenek a Szentírás tanításával.³⁰ Épp ezért nem vetették el mindazt, amit a katolikus egyház Máriáról tanít – hogy Istenszülő, hogy mindenkor szűz, hogy férfi közbejötté nélkül szülte Isten Fiát –, de egyre nagyobb erővel fordultak szembe *kultuszával és segítségülhívásának lehetőségével*. Mindebben a katolikus és az ortodox egyházban lejátszódó folyamat ellenpéldáját fedezhetjük fel.

Luther (1483-1546) dicséri az Efezusi Zsinat tanítását, amiért Nesztoriusszal szemben megvédte Mária istenanyai mivoltát, amelynek elfogadására bőséges anyagot talál a Szentírásban: az angyali üdvözletet (Lk 1,28-38), Erzsébet köszöntő szavát (Lk 1,42), az angyalok énekét (Lk 8,11) és Pál szavait (Gal 4,4). Ószövetségi alapokat is talál, Iz 53-ról írt kommentárjában. Egész életében kitartott amellett, hogy Mária Isten anyja, s hogy ez minden más kiváltságának gyökere. E kiváltságok közt tartja számon szüzességét és szeplőtelen voltát is. Ami a szeplőtelen fogantatást illeti – valószínűleg korabeli túlzó nézetek miatt – Luther előbb védi ezt a véleményt, később, 1518-ban kifejti, nem bizonyított hitigazság, és nem eretnek az, aki elveti, még később, 1543 körül az ellentétes véleményt helyezi előtérbe.³¹ Asztali beszélgetéseinek számos helyén az egyház előképének (típusának) nevezi Máriát, az erényeket illetően pedig főként a hit (természetesen, a fides fiducialis, a bízó hit) példaképének látja.

Az igazán izgalmas kérdés persze az, hogyan értékeli Luther a Boldogságos Szűz közbenjárását. Reformatori tevékenysége első szakaszában (1516-1522) még így vall: „Fenntartom teljes keresztényi lélekkel, hogy tisztelnünk kell és segítségül kell hívnunk a szeretett szenteket”,³² így Máriát is. Úgy véli, főleg a haldoklók ügyében „kell minden szent angyalt és különösképpen az illetők őrangyalát és Isten anyját, minden apostolt és az igen szeretett szenteket segítségül hívni.”³³ E

30 STAKEMEIER, E., „De beata Maria virgine eiusque cultu iuxta reformatores”, in *De mariologia et oecumensimo, op. cit.*, 424.

31 LUTHER, M., *Asztali beszélgetések*, Budapest 1994, vol. II, 69.

32 *Op. ult. cit.*, 696.

33 *Op. ult. cit.*, 743.

testvéri közbenjárás gyökere számára a szentek közössége, amely Krisztus testének tagjait kölcsönösen egyyűzi.³⁴

Működése második szakaszában (1523-1546) már kifejti, reményét nem egyik vagy másik szentbe, hanem csakis Krisztusba helyezi.³⁵ 1530-tól mind határozottabban *elveti a szentek tiszteletét*, mivel az szerinte nem alapozható meg a Szentírásból. A Confessio Augustana már egyértelműen ezt tanítja. Elveti Luther Mária közbenjárói szerepét is, úgy véli, a közvetítői szerep egyedül Krisztusé.³⁶ Elveti azt a lehetőséget is, hogy – János apostol nyomán – édesanyánknak tekintsük Máriát, tudniillik szerinte csak Jánosnak szólt: „Íme, a te anyád”. A Mária-ünnepeket csak annyiban látta jogosaknak, ha Krisztust ünnepeljük ezeken, ezért csak az angyali üdvözlés és Erzsébet látogatása eseményéről emlékezett meg.

Ami a *képábrázolásokat* illeti, Luther eretnekeknek tartotta az ikonoklasztákat s a keresztényekre nézve nem tartotta kötelezőnek az őszövetségi képábrázolási tilalmat. A képeket mint a „szegények bibliáját” elfogadta, Mária-kép volt otthonában is. De elvetette az olyan Madonna-képeket, melyek Mária közbenjárását sugallták.

Zwingli (1484-1531) Lutherhez hasonlóan vallotta, hogy Isten Fia „Máriától vette fel az emberi természetet”,³⁷ s egész életében Isten anyjának tekintette, viszont fokozatosan arra a véleményre jutott: a Szentírásból nem bizonyítható Mária egész életén át tartó szüzessége. Véleménye kedvezőbb volt arra vonatkozólag, hogy Mária mentes volt az eredeti bűn örökségétől, s itt érvül hasonlót hoz fel, mint amire a keleti teológia hivatkozik: úgy illett, hogy ennyire szent fiúnak ennyire szent anyja legyen.³⁸

Ami a *Mária-kultuszt* illeti, Zwingli jogosnak tarja a Mária iránti tiszteletet,³⁹ de elveti a hozzá való fohászkodást, mondván: „Az Ave Maria nem imádság, hanem üdvözlés és dicséret”,

34 *Op. ult. cit.*, 10, 166.

35 *Op. ult. cit.*, 21, 65.

36 *Op. ult. cit.*, 26, 508.

37 Ad Carolum Romanorum Imperatorem fidei Huldrici Zwinglii ratio, 1.

38 *Megjegyzések a Máté-evangéliumhoz* 6, 204.

39 ZWINGLI, *Opera* 1, 425.

a Mária-képeket pedig száműzi a templomokból. Indokai tisztára a bizánci képrombolók érveire emlékeztetnek.⁴⁰

A harmadik nagy reformátor, *Kálvin János* (1509-1564) hasonló alapokból indul ki, de nézetei egyre radikálisabbakká válnak. Elfogadja, hogy Mária Isten anyja, sőt elismeri, hogy ennek alapján tisztelet illeti meg: „Nem tagadható, hogy mivel Isten az ő Fiának anyjává választotta és rendelte, e legfőbb tiszteletre lett méltóvá”.⁴¹ Bár akkoriban már terjedőben volt a protestánsok között az a nézet, hogy Máriának voltak fiai Józseftől is, Kálvin határozottan védelmezi azt a véleményt, hogy Jézus egyetlen fia volt⁴² s hogy örökké szűz maradt. Elődeihez hasonlóan erkölcsi példaképnek tekinti Máriát, főként a reformáció vezéreszméi szempontjából: tehát hogy a hit, az önátadás, az engedelmesség, az Isten-dicséret példája, példát ad a Szentírás-olvasásra stb.

Ugyanakkor elődeivel ellentétben Kálvin már határozottan *tagadja a szeplőtelen fogantatást*, tehát, hogy Mária mentes lett volna az eredeti bűntől, sőt azt is, hogy az angyali üdvözléssel megszentelődött volna. Számára a „kegyelemmelteljes” kifejezés is csupán tárgyi tényt takar – hogy Isten kedvelte, Fiának anyjává tette –, de nem jelenti Mária személyes megszentelődését. Bármifajta „praeredemptio”, Krisztus kereszthalálát megelőző megváltás képtelenség számára, senkinek, így Máriának sem lehet semmiféle „érdeme” Krisztus műve előtt és tőle függetlenül.

Ugyanígy élesen fordul szembe *Mária segítségülhívásának* lehetőségével. Úgy látja, ez sérti Krisztus egyedüli közvetítő-voltát, Isten imádását, így valósággal bálványimádás.⁴³ Egyenesen Isten-gyalázonak tekinti az olyan himnuszokat, amelyek életnek, fénynek, reményünknek nevezik Máriát (v. ö.: Vita, dulcedo et spes nostra, salve), s még inkább a „közbenjárónk, szószólónk” és hasonló kifejezéseket. Általánosságban is elveti, hogy szentek – végső soron halottak – közbenjárását kérje bárki

40 *Op. ult. cit.*, 4, 119.

41 *Calvini Opera*, 45, 348

42 *Op. ult. cit.*, 38, 656-657

43 *Op. ult. cit.*, 7, 44

is, ez számára a *sátán megkísértése*, – mai szóval így adhatnók vissza –: valamiféle okkultizmus megnyilvánulása. A képtiszteletet megvédő II. Niceai Zsinatot teljes erővel támadja, a szentképeket száműzi a templomokból, a képtiszteletet, az ereklyét, sőt az oltáriszentség imádását is *bálványimádásnak* tekinti.

Összefoglalva: a klasszikus protestantizmus sajátos ketősséget mutat a mariológiában. Megegyezik a katolikus és az ortodox felfogással Mária *istenanyai szerepének* elfogadásában, bizonyos – főleg erkölcsi értelemben vett – tiszteletet és jámborságot is megőriz iránta, de elveti azt a lehetőséget, hogy Mária résztvevett volna a megváltás művében, kizárja közvetítői szerepe lehetőségét és így a liturgiába való bevitelét.

Újprotestáns Mária-ellenesség

A két legutolsó évszázad legújabb protestáns csoportosulásai mind messzebbre sodródnak még a hagyományos protestáns mariológiától is. Egyik legszélsőségebb Mária-ellenes képződmény napjainkban és hazánkban a *Hit Gyülekezete*. A gyülekezet (babiloni eredetű) bálványimádásnak tekinti „Mária és kisjézuska” kultuszát, a misét, az ikon-tiszteletet. Mindennek persze – úgy vallják – „teológiai” gyökere van. A szekta alapítója, Németh Sándor szerint a Szent Szellem Máriában csak isteni magot helyezett el (vajon a mítoszok elképzelései szerint?!), amiből az *ember-Jézus* született, épp ezért Mária nem lehetett istenszülő, csak emberszülő.

Nincs új a nap alatt! A *nesztoriánus eretnokség* a Kr. u. 5. században ugyanígy tagadta Mária istenszülői méltóságát, és (bár elfogadta az Igét mint második isteni személyt) tagadta az Ige megtestesülését és Krisztus isteni mivoltát. Ez tér most vissza. Úgy látszik, ebben a kérdésben a Hit Gyülekezete számára már nem kiindulópont a Szentírás, pedig abban ezt olvasuk: „Az Ige testté lett” (Jn 1,14). S itt minden szó igen fontos. Az *Ige* (a második isteni személy) lett *testté*, vagy, ahogy a niceai zsinat mondta, emberré, épp ez hitünk központi igazsága. Ha Krisztus csak ember maradt volna, nem lenne megváltás és örökélet (v. ö.: Jn 17,3). S mivel a Fiú, az Ige a megtestesülés után is Ige maradt, a kalcedoni zsinat joggal mondta azt, hogy

az Ige az isteni és az emberi természetet egyetlen személyi egységbe ölelte. Újra bebizonyosodik tehát, hogy a mariológia tagadása előbb-utóbb a Krisztus-hit megcsorbításához is vezet.

Ami *Máriát* illeti, az Igének adott emberi testet (ha egyszer az Ige testesült meg), tehát az Efezusi Zsinat joggal nevezte Istenszüllőnek. Egyébként már az Szűzanya rokona, Erzsébet is „Uramnak anyja”-ként emlegeti – mint láttuk, ezt még Luther is szem előtt tartotta –, az Úr kifejezés pedig Istennek jár ki a Bibliában. Az ősegyház kezdettől úgy értelmezte, hogy az Úr Jézus – Jánossal együtt – valamennyiünket Mária fiaivá tett (v. ö.: Jn 19,26), joggal szeretjük és tiszteljük tehát. A Mária-tiszteletnek persze lehetnek túlzásai, de a katolikus egyház a Szűzanyát sohasem tekintette istennőnek és sohasem imádta.

Még radikálisabb tagadásig jutnak el mariológia – és az azzal szorosan összefüggő krisztológia és szentháromságtan – tekintetében, *Jehova tanúi*. Nem csak Mária istenszüllői mivoltát és Krisztusban a két természet egységét nem fogadják el, de – az arianizmusra emlékeztető módon – egyszerűen embernek tekintik Krisztust, amellet mindenestül tagadják a Szentháromságot, így a Fiú és a Szentlélek isteni személy voltát. Egyetemes zsinatot sem fogadnak el, mint ahogy elvetik az egyházat is. A Mária-tiszteletet bálvány-imádásnak tekintik.

Hogy mindez szintén a Szentírásra való hivatkozással – a *Sola Scriptura* valamiféle eltorzult formájában – történik, az ellen, úgy vélem, a hagyományos protestáns közösségek is tiltakoznának... Mondanunk sem kell, Krisztus vagy a Szentlélek isteni mivoltát számtalan hely igazolja a Szentírásból, mint ahogy – mint láttuk – Mária istenszüllői-voltának is megvan a maga szentírási alapja. Ilyen értelemben a mariológia – a krisztológiával együtt – hovatovább a kereszténység mércéjévé is válik.

Axiómák hálójában

A „protestáns mariológia” és az újprotestáns irányzatok kritikai hangvétele végső soron a *reformáció teológiai kiindulópontjainak vetülete*. A Mária-tiszteletet sok tekintetben a Hagymány alakította ki, a protestantizmus pedig a *Sola Scriptura*

elvére helyezkedett, épp ezért elvetette a Mária-tisztelet megnyilvánulási formáit. A *Solus Deus* elve Lutherék számára kizárta annak lehetőségét, hogy a Szűzananya tevékenyen közreműködhetett volna a megváltás művével. A *Solus Christus* elve szintén passzív befogadónak tekinti Máriát, a *sola gratia* és a *sola fide* elve pedig kizárja az érdemszerzés lehetőségét, így Mária bármiféle közbenjárói tevékenységét is, akár földi életében, akár a mennyekben.

S itt kapjuk meg a felelet arra is, hogyan lehetségesek olyannyira eltérő mariológiai irányzatok a kereszténységen belül, mint amilyen a katolikus-ortodox és a protestáns felfogás. Végső soron *axiómák közti különbségekről* van itt szó. A katolikus és az ortodox egyház is a hit normájának tekinti a Szentírást, de úgy vallja, hogy a Szentírás hordozó alanya az Egyház, az Egyház titka valamiképpen – lételevelig, de időben is – „előbb” létezik, „hamarabb” született meg, mint az Újszövetség. Maga Krisztus is – épp a Szentírás tanúsága szerint is! – szóbeli igehirdetésre és tanításának értelmezésére küldte tanítványait.⁴⁴

Katolikus oldalról tehát úgy látjuk, igazolható a tanítóhivatal – így az *egyetemes zsinatok* – tevékenysége. Egyébként erről az oldalról nézve következtetlenségnek tűnik, hogy a reformátorok elfogadják az első négy zsinat tételeit, de már a következő zsinatokét nem (s a mariológia szempontjából épp itt húzódik a törés). Ha valaki ezeket elfogadja, már akkor is számos olyan kifejezést fogadott el, ami szószerint nincs benne a Szentírásban (mint a Szentháromság szó, Krisztus személyi egységének fogalma, vagy épp az említett mariológiai tételek: Mária istenanyasága, szüzessége stb). S vajon ki dönti el, egy-egy zsinat, valamilyen tanítás szentíráshű-e? Mivel az illető nem tévedhetetlen (nem is fogadja el, hogy létezne tévedhetetlen tanító), milyen alapon von határt, hogy ez a tanítás szentírási, az pedig nem?

Még következtetlenebbnek tűnnek az *újprotestáns közösségek sorompói*: hogy Nicea igen, de Konstantinápoly vagy

Efezus már nem... Ha már egyetlen zsinat is elfogadható, milyen alapon nem fogadható el a többi? A maguk nemében következetesebbek Jehova tanúi, mikor egyetlen zsinatot sem fogadnak el, ez viszont ellentmond annak az egyszerű ténynek, hogy – mint említettük, s mint a történelmi tények bizonyítják –, Krisztus egyházat alapított, nem pedig biblia-írássra küldte övéit...

Ugyanígy kérdéses, alkalmazhatók-e a reformáció többi alaptételei Mária titkára. A *reformáció emberképe* nemigen hagy helyet a szabadságnak. Luther például nyíltan is leírja: „a szabadakarat nem tesz mást, mint hogy bálványt farag, mivel az isteni dolgokba akar beavatkozni”.⁴⁵ Márpedig épp a Szentírás helyez oly nagy hangsúlyt Mária „igen”-jére, s így együttműködési készségére, ami – bármiképp is vesszük – helyet jelöl ki számára a megváltás művében való közreműködésben. Ami pedig Krisztus egyedüli közvetítő-voltát illeti, sem a katolikus egyház, sem – mint láttuk – az ortodoxia nem vonta ezt kérdőre, hanem – a *per Mariam ad Iesum* elve alapján – Krisztushoz kívánt elvezetni. Soha egyetlen komoly teológus sem mondta, sem Keleten, sem Nyugaton, hogy Mária maga számára teremtette volna meg a kegyelmi állapotot. Isten ajándékozta meg vele. S igaz, hogy „kegyelemteljessége” időben megelőzte a kereszthalált, de senki sem értelmezte úgy, hogy Krisztustól függetlenül lett ez Mária kiváltsága, hanem épp Krisztus megváltása miatt, annak erejéből. Ugyanakkor azt is tudjuk, Isten előtt nem lehet időbeli korlátja a kegyelemnek.

Ami a szentek tisztelését s a *Mária-tiszteletet* illeti, mondanunk sem kell, a katolikus vagy az ortodox egyház sohasem imádta a szenteket, még kevésbé képeiket. A *szentek példaképeink* az üdvösség felé vezető úton. Szent Pál szerint a szeretet az örökéletben is megmarad (v. ö.: 1Kor 13,8), ez érteti meg, hogy az üdvözültek sorsközösségben maradnak velünk, s ezt fejezzük ki azzal, hogy megszólítjuk őket, szeretetüket, közbenjárásukat kérjük. Nem azért, hogy megkerüljük Krisztust, hanem hogy Krisztus megdicsőüljön bennük, s szeretete teljes legyen bennük (v. ö.: Jn 17,26). – Mint láttuk, a *szentek közösségének*

45 Editio Waimarensis sermonum et operum Lutheri, 13, 39

gondolata még elevenen élt a reformáció kezdetén, kár, hogy ennek tartalma fokozatosan elhomályosodott.

Határozottan tagadnunk kell, akár az újprotestáns csoportokkal, akár Kálvinnal szemben is, hogy a földi életből kiszakadtak egyszerűen, „holtak” lennének. Krisztus szerint Isten nem a holtak, hanem az *élők Istene*. Maga az Úr Jézus is elbeszélget, társalog Mózesrel és Illéssel. Vannak tehát „kommunikációs” lehetőségek és csatornák azokkal, akik odaát vannak, s akik „Krisztussal”, „Krisztusnál” vannak. Mivel élnek, *megszólíthatjuk őket*, amint ők is gondolhatnak ránk, imádkozhatnak értünk. Soha szó sem volt arról, hogy imádnánk őket, csak arról, hogy együtt imádkozunk velük. Ahogy Izaiás látomása szerint az angyalok a mennyei liturgiában szüntelen éneklik a Háromszoros-szentet, orántéknak, imádkozóknak látjuk az üdvözülteket is, de ebben az is benne lehet, hogy *imádkoznak értünk*, a mi üdvösségünkért is. Ha a fő, Krisztus közbenjár értünk, testének, az egyháznak a tajai is részesedhetnek ebből a munkájából – következett a katolikus és az ortodox egyház. Mindez a legfőbb törvény, a *szereetet következménye*, amely pedig, ugye, megmarad odaát is.

Csodálatosan fejezik ki a „mennyei emberek”-nek ezt a velünk megélt szolidaritását a *Mária-kegyhelyek* – mint a mi *háromszázéves máriapócsi kegyhelyünk* is. A hívő látásmód úgy éli meg ezeken a helyeken Mária mennyei életét, mint annak a földi szeretetnek a megmaradását, sőt felfokozódását, melyet Mária így fejezett ki Magasztaló-énekében: Isten, „fölmagasztalta az alázatosokat” (Lk 1,52). A Mária-kegyhelyek szerte a világon tapasztalási lehetőségek a menny valóságosságáról, arról az egyetemes szeretetről, amely égieket és földieket egygyé ölel Krisztusban.

Az is nyilvánvaló: a szentek tisztelete semmiképp sem választható el Krisztustól, hanem csakis vele egységben értelmezhető. Végtelenül pontosan fejezi ki ezt ismét görög liturgiánk, amikor a – remény szerinti – szenteket, a híveket áldozásra hívjuk, mert úgy korigál a liturgia: csakis, „Egy a szent, egy az Úr: Jézus Krisztus, az Atyaisten dicsőségére!” A szentek tisztelete, a Mária-tisztelet nem mond ellent annak, hogy egyedül Krisztus a mi Megváltónk, s hogy egyedül Istennek jár ki a

dícséret. Ez a kapcsolatrendszer végő soron a Krisztus által megteremtett *örökéletbe vetett hit eleven megvallása*. Az örökéletnél pedig nemigen van döntőbb szentírási igazság...

Zárszóként talán néhány szót a II. Vatikáni Zsinat Mária-tiszteletéről. Mint *Gánóczy Sándor*, az egyház, a Mária-tisztelet és az ökumené jeles szakértője írja, a katolikus egyház a II. Vatikáni Zsinaton elvetette azt a lehetőséget, hogy Mária, „társ-megváltó” vagy „minden kegyelem közvetítője” lenne. A zsinat őszintén törekedett mindenféle „mariológiai maximalizmus elkerülésére”, mert tudatában volt az igazságok rendfokozatának. A mariológia a származtatott tanítások között kapott helyet, az egyház titkában, de az egyház titka is a Krisztus-misztériumban. Mária az lett, ami volt és ami számunkra is megmaradt: az Úr szolgáló-leánya. Mária szerepe az, amit a kánai menyegzőn megfogalmazott: a Krisztusra-mutatás: „Amit nektek mond, azt cselekedjétek...” (Jn 2,5).

AZ ISTENSZÜLŐ SZÜZ EGYHÁZUNK KATEKÉZISÉBEN

Szigorlatra készülő papnövendékként még a szombati vecsernyére indulva, útközben is a kalkedoni dogma görög szövegét ismételtettem magamban.¹ Szinte ebből a „kábulatból” ébresztett a vecsernye egyik éneke: *„Hogyne csodálkoznánk isteni eredetű szüléseid fölött, tisztaságos Szűz? Ki nemi kísértést nem fogadva el, ó Szeplőtelen, testben fiat szültél atya nélkül, ki öröktől fogva született az Atyától, anya nélkül; éspedig változatlanul, vegyülés nélkül és osztatlanul, mindkét lénynak sajátságait épségben megtartva. Azért Szűzanya, Királynénk, imádd őt a mi leikeink üdvéért, kik téged teljes hittel Istenszülőnek vallunk.”*² Az ének közben döbbsentem rá a liturgia gazdagságára, a szövegben szinte szó szerint felfedezve a kalcedoni dogma tételeit.³

Ugyanakkor azonban egy másik fontos felfedezés is megadatott: az ének Máriát szólítja meg, s utolsó mondatának kérdésével hozzá is tér vissza, mindeközben viszont megénekli a leglényegesebb krisztológiai igazságokat. A liturgia elsősorban Isten-dicsőítés, de egyúttal katekézis is. Egyházunk Mária-tiszteletének mintája rejlik az idézett néhány mondatban: úgy fordulunk Máriához, hogy az ő titka szinte észrevétlenül, de egyértelműen Krisztus misztériumára irányítja figyelmünket. Az említett vecsernyei sztihira – s nyomában sok más liturgikus énekünk – megénekelt Hodigitria.⁴

1 A Kalkedoni Zsinat (451) egyetlen hosszú körmondatban fogalmazza meg a krisztológiai dogmát: a két természetben egyetlen a Krisztus és a Fiú, a két természet egy személy. Görög szövege: VANYÓ, L., *Dogmatörténet* (kézirat), Budapest 1977, 320-321.

2 A vecsernye 3. hangú nagy dogmatikonja. Énekeskönyvünkben: *Dicséritek az Urat!*, Budapest 1984, 149.

3 „Ασυγχυτος, απρεπτος, αδιαρετος, αχωριστος” – „Változatlanul, vegyülés nélkül és osztatlanul, mindkét lénynak sajátságait épségben megtartva”.

4 Hodigitria: Az Istenszülő ikonjainak egyik típusa, amelyen Mária egyik karján tartja a Gyermeket, másik kezével pedig mutat Jézusra, aki az

1. Az Istenszülő és a katekéta

Nyilvánvaló, hogy a hitoktató személyétől (hitétől, gyermekek iránti szeretetétől, teológiai és pedagógiai felkészültségétől, hiteles életétől) nagy mértékben függ a rábízottak hitének ébredése és fejlődése. Egyházunk Máriát *Theodokhosznak* (*Istent befogadónak*), *Theophorosznak* (*Istent hordozónak*), *Theotokosznak* (*Istenszülőnek*) nevezi. Ezek a kifejezések átvitt értelemben a hitoktatóra is alkalmazhatók.

1. Theodokhosz

A kifejezés az örömhírvétel eseményéhez vezet vissza bennünket. A templomban nevelkedett fiatal leány igent mond Gábor arkangyálnak az isteni üzenetre, és a Szentlélek által *Isten Fiát foganja méhében*,⁵ befogadva a Befogadhatatlant. A Lélek Istent befogadóvá, Theodokhosszá teszi, mielőtt Theotokosszá, Istenszülővé tenné.

A hitoktatónak is *be kell fogadnia Istent* az életébe, hiszen csakis személyes, mély hittel lehet hiteles a szava, amikor erről az Istenről tanúskodni akar. Ez életre szóló, folyamatos feladata. Szívébe kell vésnie s gyakran el-elgondolkodnia az igéken,⁶ hogy csöppnyi rezervátum se maradjon a szívében, amelyben ne Jézus Krisztus lenne az Úr. Isten igaz befogadóivá ugyanakkor összes törekvésünkkel együtt is csak a Lélek tehet bennünket.

2. Theophorosz

Mária *hordozza isteni Fiát* áldott állapotában, Erzsébetet látogatván; ugyancsak méhében hordozza – már-már vajúdva

út az Atyához (V. ö.: Jn 14,6: „Én vagyok az út, az igazság és az élet. Senki sem jut az Atyához, csak én általam.”) – Az ikontípus elnevezését a hagyomány szerint Szent Lukácstól származtatott eredeti ikon őrzési helyéről (τον οδευον – útmutatók, vezetők monostora) kapta.

5 V. ö.: Lk 1,26 kk

– a Betlehem felé vezető hosszú és viszontagságos úton; hordozza csecsemőként a menekülés félelemmel terhes napjaiban.⁷ De szívében hordozza Fiát, szavait, életét mindvégig, a kereszt alatti fájdalomig, a húsvéti pirkadatkor hozott balzsamig. És hordozza Őt húsvét, majd pünkösd után is a Lélek erejében, amikor ott van az egy szívvel, egy lélekkel összegyülekezett imádságos közösségben, az ősegyházban.⁸

Hogy a hitoktató ne csupán a hit (még kevésbé csak a hit-*tan*) oktatója, hanem Isten végtelen és visszavonhatatlan szeretetének tanúja is legyen, ahhoz hordoznia kell Őt, az életébe befogadottat. *Krisztus kezévé, lábává, ajkává kell lennie*; nem csak nevében, de mintegy vele s helyette szólnia, lépnie, tennie, keresztet vinnie.

A „Theophorosz”-ban *Mária hűsége* is benne foglaltatik. Az örömhírvételkor mondott igenje határozza meg egész életét, ehhez mindvégig hű marad. – A hit átadására szánt élet is hűséget követel: első „igen”-t, „első szeretet”-et,⁹ s a legszürkébbnek tűnő feladatokban is ennek az *első „igen”-nek őrzését*.

A Theophorosz kifejezés egyébiránt *Istentől ihletett* is jelent. – Katekéta csak ihletett, megérintett ember lehet, aki az evangélium bűvöletében él, és ezt igyekszik közvetíteni; valamennyi pedagógiai és kateketikai módszer csupán segédeszköz ehhez.

3. Theotokosz

Teológiánk, liturgiánk legtöbbször az Istenszülő címmel illeti Szűz Máriát.¹⁰ A szó kifejezi, hogy számunkra Mária méltósága Jézusból fakad, hiszen neki, az *Istenembem* lett *édes-anya*. A Szerartásokban jártas keleti szerartású kereszténynek a liturgikus háttérből adódóan természetesen az Istenszülő kifejezés kívánczik az ajkára, ha Máriáról szólni akar.

6 V. ö.: Lk 2,19

7 V. ö.: Lk 1,39 kk; Lk 2,4 kk; Mt 2,14 kk

8 V. ö.: ApCsel 1,14

9 V. ö.: Jel 2,4

10 Szűz Mária Istenszülő-mivoltáról az Efezusi Zsinat (431) hozott dogmatikai döntést.

A Theotokosz kifejezés is segíthet a katekéta hivatásának és felelősségének végiggondolásában. A hit Isten kezdeményező szeretetéből fakad, de többnyire emberi közreműködéssel. Amint Pál apostol „a szülés fájdalmait viseli” a rábízottakért,¹¹ úgy – élő hite révén – a hitoktató is közreműködőjévé, „szülő-jévé” válik a hitben azoknak, akik az általa oktatott és nevelt közösségben, az ő erőterében ismerkednek Istennel.

2. Az Istenszülő és hittankönyveink¹²

1. Isten családjában élünk¹³

Az iskolák legfiatalabbjai számára íródott hittankönyv egy-fajta „keresztény környezetismeret” igyekszik adni. Ahogyan a családban természetes az édesanya jelenléte, úgy van jelen ebben a könyvben az Istenszülő Szűz Mária. Két lecke szól kifejezetten róla (12. Mária örömhírt kap; 26. Istenszülő – édesanyánk), emellett azonban jónéhány egyéb helyen is „összefut-hatunk” vele.

Az örömhírvételtől szóló „tananyagban” Mária Istent szerető, Isten akaratát készségesen kereső fiatal, aki engedelmes igenje révén lesz Jézus édesanyjává, Istenszülővé. A Gábor anygallal, illetve Erzsébettel történt találkozást rövid jelenetként is megfogalmazza a könyv, tehát eljátszható s a gyerekekhez így még közelebb hozható. Megtanítja ez a lecke az Üdvözlégy imádságát, mind a görög, mint a római egyházban használt záradékkal.¹⁴ Bár ilyen utalással a könyvben nem találkozunk, hittanórán a jézusi magatartásra ösztönző feladatot is megközelíthetjük úgy, hogy ebben Mária mintaként áll előttünk.¹⁵

11 V. ö.: Gal 4,19 és 1Kor 4,15b

12 Az 1990-ben kiadott Görögkatolikus Hittankönyvek sorozat köteteit tekintem át, kifejezetten csak a címben jelzett témára vonatkozóan.

13 KONDÁS, S., *Isten családjában élünk*, (Görögkatolikus Hittankönyvek I), Nyíregyháza, 1990.

14 „Mert szülted nekünk Krisztust, az Üdvözítőt, a mi lelkünk szabadítóját.” – „Asszonyunk, Szűz Mária, Istennek szent Anyja, imádkozzál érettünk, bűnösökért, most és halálunk óráján. Ámen.”

15 A feladat Isten jóságát, szeretetét tükröző viselkedésre ösztönöz (68. old.).

Az Istenszülő – édesanyánk című, 26. lecke megszakítja a nagy ünnepek (a nagyhét, húsvét, mennybemenetel, pünkösd) üdvtörténeti eseményeinek ismertetését. A tanmenet szerint ekkor május van, a hittankönyv szerzője ezért nyugodt szívvel „borítja fel” a Szent Ötvened rendjét a Máriáról szóló leckével, úgyesen ágyazva bele mondanivalóját a *mindennapi életbe* (anyák napja) és az *egyházközség életrendjébe* (paraklisz).¹⁶ A szülői vagy hitoktatói segédlettel megoldandó feladatok a liturgikus szövegeket¹⁷ és a templom ikonosztázionját „használva” mélyítik el a címben megfogalmazott két szó igazságát és örömét.¹⁸

Az említett két leckén kívül még kilenc különböző helyen lehet „nyakon csípni” a szerzőt, hogy az Istenszülő alakját egy-egy ikonon vagy rajzon „belecsempészte” könyvébe.¹⁹ Talán éppen ezáltal lesz jelen Mária legkisebb gyermekeinknek nem csupán könyvében, de szívében is. Amint az ő egész élete az „észrevétlenül, de nélkülözhetetlenül” evangéliumi egyszerűségében zajlik, úgy van jelen Isten családjában, az egyházban, s úgy van jelen az Isten családjában élünk című hittankönyv lapjain: hivalkodás nélkül, szerényen, egyszerűen és természetesen.

2. Jézus Krisztus Isten ígérete²⁰

A görög katolikus hittankönyvek harmadik kötetében –

16 Bár a szertartási előírások nem jelzik, egyházközseink nagy részében május hónap estéin parakliszot végzünk az Istenszülő tiszteletére.

17 A komoly segítséget feltételező feladat az Istenszülő születésének és Krisztus születésének tropárját veti egybe és kéri az összehasonlítást.

18 A gyermek saját édesanyja fényképét is beragasztja, érte is imádkozik, neki is rajzol ebben a leckében, tehát egyrészt személyes, átélt örömmel rögzül benne Mária mint mindnyájunk édesanyja, másrészt – impliciten – családi nevelést is kap.

19 Szerepel pl. egy Istenszülő-ikon a „dolgoztató” mellékletek között. Ezt a feladatot szerint a gyermek kiszínezi és kartonra ragasztva kiteszi szobája falára. – A könyv címlapja is egy Istenszülő-ünnep ikonja, amelyen a kisgyermek Máriát (akárcsak a kis hittanost, aki olvassa ezt a könyvet) szülei a templomba vezetik.

20 KAULICS, L., *Jézus Krisztus Isten ígérete*, (Görögkatolikus Hittankönyvek III), Nyíregyháza 1990.

amely szándéka szerint 8-9 éves gyermekeknek íródott – a 2. lecke szól az Istenszülőről, *Mária és az ígéret beteljesedése* címmel. Használ(tat)ja a Szentírást (ez mindvégig erénye a könyvnek), ügyes feladatokkal mélyíti el az ismeretanyagot. Bár kicsiny gyermekekről van szó, bátran utal az Ószövetségre (Iz 7,14 – Immánuel-jövendölés), a magyarázatot a hitoktató bölcsességére bízva. A lecke egy egészen különleges módon szemléletes képe az örömhírvétel ikonjának magyarázatához fűződik: „Vess egy pillantást az örömhírvétel ikonjára! Mária egy orsó gyapjufonalat tart a kezében. Sejtöd, miért? A bárány gyapját adja, hogy az emberek meleg ruhákba öltözhessenek. Az Istenszülő saját testét adja, húsát és véré, hogy az Isten Fia egy másfajta ruhába, az emberség ruhájába öltözhessék.”²¹ Ha a gyermek figyelme ott ragadt az ikon ezen apró részletén, egy életre szívébe rejti Máriát, az Istenember édesanyját.

Az Úr Jézus életének eseményei kapcsán másutt is „képbe kerül” Mária (karácsony, bemutatás, menekülés, a tizenkét éves Jézus története stb.). Említésre méltó a *kánai menyegző* történetének ismertetése, ahol egy mondat Mária közbenjáró szerepére utal. Örömteli felfedezés a gyónás előtti imák között rejtőző istenszülői ének: „Az irgalom ajtaját nyisd meg nekünk, áldott Istenszülő Szűz...”^{22 23}

3. „Szentség a szenteknek”²⁴

A szertartást tanító hittankönyv – két apró utalástól eltekintve²⁵ – a Szent Liturgia ismertetésében, a *Valóban méltó...* himnusza kapcsán, a 34. leckében beszél Szűz Máriáról, akit Theotokosznak nevez. Itt részletes életrajzot ad róla, szüle-

21 KAULICS, *op. cit.*, 17.

22 *Op. ult. cit.* 178. – *Dicsérvételek*, 104.

23 Apró, de bántó nyomdai hiba okán a 66. oldal rajzolt ikonosztázionján az Istenszülő képének komikus módon csak a fele került a könyv lapjára. Kár érte.

24 IVANCSÓ, I., „Szentség a szenteknek”, (Görögkatolikus Hittankönyvek IV), Nyíregyháza 1990.

25 A két utalás: a 37. oldal feladatában egy mondat; a 65. oldalon az „Istennek egyszülött Fia” himnuszánál egy utalás. Hiányzik viszont az említés a nagy ekténia ismertetésében (61. old.).

tésétől idős koráig megismerhetjük az életét.²⁶

A végső összefoglalást megelőző utolsó leckében kapott helyet a *paraklisz* és az *akathisztosz* szertartásának ismertetése. Ezen az oldalon fontos mondat összegzi a liturgia Mária-tiszteletét: „Egyházunkban *különös szeretettel vesszük körül az Istenszülőt*, nincs olyan szertartásunk, amelyben meg ne emlékeznénk róla”.^{27 28}

4. „...az Írások szerint”²⁹

A hittankönyv tárgya az ószövetségi Szentírás. Ehhez képest rendkívül sok Máriára vonatkozó mozzanat található benne. Ahol az *újszövetségi összefüggések* vagy a *liturgia szövegei* erre lehetőséget adnak, mindenütt fölfedezhetjük az utalásokat.

Jákob létrája az Akathisztosz szerint előképe Máriának, a mennyei lépcsőnek, amelyen alászállott az Isten.³⁰ Mózes történetében a csipkebokor lángol bár, de nem ég el; így Mária is mint szűz szül és szűznek marad.³¹ A gyapjúval történtek Gedeon számára a bizonyosságot jelentették, hogy vele van az Úr; liturgiánk az Istenszülő titokzatos fogadásának előképét fedezi föl e jelben.³² Az Örömhírvételkor Nátán próféta szavai csöngenek vissza Gábor angyal üzenetében.³³ Izajás könyve ismertetéséből nem maradhat ki a Szűz a jellel ikonja, amely „az Úr maga ad nektek jelet” izajási bizonyosságára támaszkodik.³⁴ Dániel könyvének harmatozó kemencéje is sok Istenszülőt megéneklő himnuszt ihletett.³⁵ Az *Eltűnik a fátyol* című,

26 Az Istenszülő elhunytja és mennybevétele nem került az életrajz végére.

Ez azért is sajnálatos, mert a liturgikus év, az ünnepek sem szerepelnek sem ebben, sem a sorozat többi könyvében, tehát sehol sincs róla szó.

27 IVANCSÓ, *op. cit.*, 176.

28 A könyv 77. lapján az Istenszülő „fele” ugyanúgy hibázik, mint a sorozat III. kötetének 66. lapján.

29 OBBÁGY, L., „...az Írások szerint” (Görögkatolikus Hittankönyvek V), Nyíregyháza 1990.

30 *Op. ult. cit.*, 41. – V. ö.: Ter 28,10 kk

31 *Op. ult. cit.*, 49. – V. ö.: Kiv 3,1 kk

32 *Op. ult. cit.*, 65. – V. ö.: Bír 6,36 kk

33 *Op. ult. cit.*, 73. – V. ö.: Lk 1,32-33

34 *Op. ult. cit.*, 99. – V. ö.: Iz 7,14

35 *Op. ult. cit.*, 111. – V. ö.: Dán 3,8 kk – Dániel könyve kapcsán megemlít-

utolsó leckében a *paraklisz* néhány, csak ószövetségi háttérrel érthető kifejezésének magyarázatát is megtaláljuk.³⁶

5. Krisztus tovább él egyházában³⁷

Az egyháztörténet könyvének első lapjáról Krisztus, a mindenség ura tekint ránk, de a Pantokrátor alatt láthatjuk az Istenszülő képét is. Szintén kép utal arra, hogy Nagy Károly bizánci mintára felajánlja az aacheni templomot Szűz Máriának.³⁸ Szent István király Mária-tiszteletéről kétszer is említést tesz a könyv.³⁹ Ötletes és szellemes a reformációról szóló leckében *Görögkatolikus Miklós és Református Gusztáv* párbeszéde,⁴⁰ ahol lényeges mondatok hangzanak el az Istenszülőről is. Külön olvasmányt szentel a szerző Máriapócs történetének.⁴¹ Az ott bemutatott két könnyező kép mellett az utolsó leckében a pócsi templom is látható; ugyanitt a keresztény tanúságtételre a Krisztust hordozó Mária (Szűz a jellel) ikonja buzdít.⁴²

hető lett volna a kézzel nem vágott szegletkő képe, amely Máriára vonatkozóan több helyen szerepel szertartásainkban. „Az érintetlen hegyből, tőled, ó Szűz Mária, mint kézzel nem vágott szegletkő, elválván Krisztus, összekötött magában két különböző természetet; azért örven-dezve magasztalunk téged, Istenszülő.” (Utrenyei kánon, 4. hang. IX. irmosz; *Dicsérjétek*, 169.); v. ö.: Dán 2,3 kk.

36 A könyvben ugyan nem fogalmazódik meg, de szerzőjének szándékában ott rejtőzik az a – jobb híján ökumenikusnak nevezhető, a könyv témájából magától értetődő – szempont, hogy a Máriára vonatkozó liturgikus szövegek *biblikus* háttérét helyezve előtérbe, a nem katolikus keresztényekkel e témában történő párbeszédnek egy lehetséges útjára mutasson rá.

37 MOSOLYGÓ, M., *Krisztus tovább él egyházában*, (Görögkatolikus Hit-tankönyvek VII), Nyíregyháza 1990.

38 *Op. ult. cit.*, 43.

39 *Op. ult. cit.*, 60. és 64.

40 *Op. ult. cit.*, 88.

41 *Op. ult. cit.*, 114-115.

42 Az utolsó lecke a keresztény élet „görög katolikus stílusát” igyekszik bemutatni. Nem szól arról, hogy különleges tisztelettel öveznék Máriát, de a pócsi templom és az ikon szavak nélkül is jelzik ezt.

6. A boldogság útja⁴³

A bemutatkozó Isten című leckében ez a könyv is hozza a Szűz a jellel ikonját. Emellett az örömhírvétel, a karácsony, a találkozás, a keresztfeszítés ikonjain fedezhetjük föl Máriát. Fontosabb ezeknél két konkrét utalás: az „*ellenségeskedést vetek közé és az asszony közé...*”⁴⁴ egyházatyák általi magyarázata⁴⁵ és a Jézus személyi adatai kapcsán Máriáról írt néhány mondat. Idéz a könyv egy *bőjti tropárt*, imádságot is: „Dicsőséged templomában lévén, azt gondoljuk, a mennyben vagyunk. Istenszülő, mennynek ajtaja, nyisd meg nekünk irgalmad ajtóit!”⁴⁶

7. Krisztus közöttünk⁴⁷

A *Krisztus közöttünk* liturgikus jellegű felnőtt katekézis, nem része a *Görögkatolikus Hittankönyvek* sorozatnak. Néhány mondat erejéig mégis ide kívánczik, mert korábbi megjelenése révén gazdag tartalmából az említett könyvek is meríthettek.

Már az is önmagáért beszél, hogy a könyv név- és tárgy-mutatója kilenc helyen jelez az Istenszülővel kapcsolatos témát. A 21 kép közül tíz ikonon Máriát is megtalálhatjuk (öt kifejezetten „róla szól”, a másik öt képen „csak” jelen van). A kottával közölt liturgikus énekek között négy Istenszülő-ének található. Ezek a statisztikai jellegű megjegyzések látszólag nem túl lényegesek, mégis árulkodnak arról, hogy az Istenszülő tisztelete mennyire átjárja a könyv lapjait.

Az Istenszülő tisztelete ugyanakkor nem külön téma. A könyvben – amint azt alcíme is jelzi – *A keresztény Kelet liturgikus közössége átéli az üdvtörténetet*. Valóban az üdvtörténet átélése történik a hét fejezetben, és *eközben* van jelen, *üdvtör-*

43 OROSZ, L., *A boldogság útja* I., (Görögkatolikus Hittankönyvek IX/1), Nyíregyháza 1990.

44 V. ö.: Ter 3,15

45 OROSZ, op. cit., 86.

46 Op. ult. cit., 111. – *Dicsérjétek*, 140.

47 *Krisztus közöttünk! A keresztény Kelet liturgikus közössége átéli az üdvtörténetet*, Budapest 1984.

téneti szerepében van jelen Mária. Ez a szemlélet a Krisztus közöttünk igazi újdonsága.

Valamennyi említett hittankönyvre általánosságban ez a szemlélet jellemző. A Görögkatolikus Hittankönyvek sorozat elkészült könyveiben Szűz Mária a szeretett és tisztelt Istenszüdő, egyúttal példakép és közbenjáró, s egy Krisztus-központú hit segítője.

3. Az Istenszüdő és a katekézis

Minden gyakorló katekéta tudja, hogy a hittankönyv – bármily fontos – segédeszköz csupán. A lényegesebb kérdés tehát az, hogy hittankönyveink Máriára vonatkozó mondandói hogyan valósulnak meg katekézisünkben, illetve hogy milyen szempontok, milyen lehetőségek kínálkoznak számunkra az Istenszüdővel kapcsolatos hitoktatásunkban.⁴⁸

1. A liturgia szeretete

A gyermek rohanó, szétesett világot, ideges embereket lát maga körül, sőt alig cseperedve kénytelen-kelletlen maga is fölveszi ezt a tempót. Mielőtt kiölelnék a lelke, addig kellene *felfedeztetni vele az Istennek adott és Istennel töltött idő örömet és értékét*. Mária csöndes, az ígén el-elgondolkodó názáreti élete gyökeresen eltér a gyermek világát körülvevő türelmetlen forgatagtól, de éppen ezért segíthet abban, hogy legalább meg-ingassa a sikeres élet receptje gyanánt már óvodás kortól beléje táplálódó „értékrendet”.

A liturgia az Istenszüdő szeretetére és helyes tiszteletére tanít.⁴⁹ De ennél is lényegesebb, hogy igazi „*máriás magatar-*

48 A katekézis az első pillanattól jelen van az egyházban, ugyanakkor folyton módosul, mert igyekszik alkalmazkodni a körülményekhez, hogy minden kor minden emberéhez eljusson az üzenete (inkulturáció). Ezzel a szemlélettel keressük a ma leginkább járható utakat az Istenszüdővel kapcsolatos hitoktatásunkban.

49 A „liturgia” fogalma jelen összefüggésben valamennyi nyilvános templomi szertartást jelöl. Szinte valamennyi szertartásunk istenszüdői énekeit példaként hozhatnánk itt.

tásra" tanít. Názáret csöndjére, odaadott időre, egyszerűsége, az Isten Országá horizontjában sikeres életre. Ezzel látszólag háttérbe szorul a Mária-tiszteletre való nevelés, de ha a liturgiát sikerülnie megszerettetnünk a gyermekekkel, azzal – az említett magatartással együtt – az Istenszülő iránti tisztelet is sajátjukká válna.⁵⁰

2. Az Istenszülő ünnepei

Zajos hétköznapijaink közepette nem könnyű valóban ünneplőbe öltöztetett szívvel megélni egy-egy jeles Mária-ünnepet. Sok hittanos nem is jut el templomba ezeken a napokon. Az Istenszülővel kapcsolatos katekézisben éppen ezért is fontos odafigyelni az ünnepekre.

Az ünnep tartalmát legfrappánsabban a tropárok foglalják össze. A katekézis számára nem érdektelen, hogy valamennyi Mária-ünnep tropárjában éneklünk Jézus Krisztusról, tehát az Istenszülő ünnepeinek liturgiája nyilvánvalóan szótériológiai, krisztocentrikus szemléletet tükröz.⁵¹ Katekézisünket is elsősor-

50 Ahol a hittanos gyermekek a májusi estéken teli tüdőből fújják a parakliszt, aztán szinte kívülről recitálják a pappal a záróimát (és utána röplabdáznak egyet a parókia udvarán), ott a hittanórán kívül is katekézis, „máriás magatartásra nevelés” folyik. (Örömteli, konkrét élmény!)

51 Az Istenszülő születése: „A te születésed, Istenszülő Szűz, örömet hirdetett az egész világnak, mert belőled tündöklött föl az igazság napja: Krisztus Istenünk, ki – eltörölvén az átkot – áldást hozott ránk, és megfiúsítván a halált, örök életet ajándékozott nekünk.” *Dicsérjétek*, 495.

Az Istenszülő oltalma: „Ma, igazhitű népek, fényesen ünneplünk, megárvénykoltatva, Isten anyja, a te eljöveteled által, és a te legtisztább képedre tekintvén, szívtöredelmességgel mondjuk: fődözz be minket a te drága védőlepleddel, és szabadíts meg bennünket minden bajtól, kérvén a te fiadat, a mi Krisztus Istenünket, hogy üdvözítse lelkünket!” *Dicsérjétek*, 523.

Az Istenszülő templomba vezetése: „Ma van első jelensége az Isten boldogító kegyelmének és hirdetése az emberek üdvösségének; az Isten hajlékában nyilván megjelen a Szűz, és *Krisztus megjelenését mindenkinek előre hirdeti*; miért is a szent Szűznek örömmel kiáltjuk: Üdvözlégy a Teremtő üdvgondozásának teljesülése.” *Dicsérjétek*, 550-551. A szent istenos Annának csodálatos fogánása: „Ma a gyermektelenség bilincsei föloldattak, mert Joákimot és Annát Isten minden remény fölött meghallgatta, midőn világosan megígérte nekik az isteni Szűz születé-

ben ez a szempont határozza meg. A gyakorlatban ugyanakkor ez *ne elvont ismeretek, teológiai megfontolások közlését jelentse, hanem az ünnep eseményének átélését, amelyből az üdv-történeti igazság csendesén felragyog.*

Egyházközségeink legnagyobb részében igazi ünnepnek számít a templombúcsú napja. Magyarországon mintegy hatvan (!) görög katolikus templom szenteltetett az Istenszülő tiszteletére.⁵² Ez különösen jó lehetőség arra, hogy katekézisünkben az Istenszülővel kapcsolatosan a *keresztény közösség szerepe* is szóba kerüljön. Ez a megközelítés az *egyház* (anyaszentegyház) fogalmát is életszerű közelségbe hozza.⁵³

3. Az Istenszülő és a művészetek⁵⁴

Az iskolai hitoktatásban részt vevő gyermekek egy része

sét, kitől emberré létében ő maga született, s aki angyalainak megparancsolta, hogy neki ezt zengjék: Üdvözlégy, Malasztalteljes, az Úr van teveled! Dicsérvétek az Úr nevét! Menologion III, 60. Ugyanezen ünnep múlt századbeli megfogalmazása: „Ujjongjatok, emberek, s vigadjatok, mert ma a Nap titokzatos hajnalsillaga, az áldásteljes Szűz Mária jelent meg nekünk, ki a csodálatos Anna testében szepőlötelenül fogantatott. Boruljunk le előtte alázattal a mennyei karokkal együtt és fennszóval kiáltuk: Üdvözlégy alkony nélkül való világosság anyja, ki nekünk, sötétségben és a halál árnyékában ülöknek a *magasságbeli napkeletet, Krisztus Istenünket sugározta ki*, és lépéseinket a békesség útjára irányította.” *Dicsérvétek*, 574.

Örmhérvétel: „Ma van a mi üdvösségünk kezdete és az örök titoknak megnyilatkozása; az *Isten fia a Szűz fiává lőn*, és Gábor arkangyal isteni kegyelmet hirdet. Azért mi is vele együtt az Istenszülőnek kiáltuk: Üdvözlégy, Malasztalteljes, Úr van teveled.” *Dicsérvétek*, 736.

Az Istenszülő elhunyt és mennybevétele: „Szüléshedben a szüzességet megőrizted, halálodban pedig a világot el nem hagytad, *mert anyja lévén az Életnek*, átköltöztél az életre, és imádságaiddal megmented az örök haláltól a mi lelkünket.” *Dicsérvétek*, 823.

52 Ebből mintegy harminc diplomot az Istenszülő oltalma tiszteletére szenteltek, a többi templom címünnepe pedig megoszlik az Istenszülő születése, örmhérvétele és elszenderülése ünnepei között.

53 Búcsú, közösség, anyaszentegyház kapcsán meg kell említenünk a máriapócsi gyermekbúcsú fontosságát, ahonnan a gyermekek az Istenszülő tiszteletének elmélyülése mellett hit- és egyházélményt is magukkal vihetnek.

54 Külön tanulmányt igényelne és érdemelne a téma részletes kifejtése; jelen kereteink között konkrét alkotásokra csak utalásokat tudunk tenni.

(városokban egyáltalán nem elenyésző hányada) nem jár templomba, nem él benne a keresztény közösségben, vagy éppen csak ismerkedik vele. Ugyanakkor – bár a mai oktatás a „technizált értelmiségi” ideálját helyezi előtérbe – az iskolás gyermekekben fölfedezhető a *humán műveltség iránti érdeklődés*. Ez az igény jó esélyt adhat általában is a katekézis, jelesül pedig az Istenszülővel kapcsolatos hitoktatás számára.

Pierre Ranwez: *A kisgyermek vallási nevelése* című kitűnő könyvében tesz egy rövid utalást arra, hogy a keresztény áhítatban és művészetben *Mária* úgy jelenik meg, mint az emberiség legszebb képviselője. Ő *testesíti meg a szépség és a tisztaság eszményét*. „Ezért különösen fontos, hogy a Máriára irányuló figyelmet a szépségről kapott benyomással kössük össze; gondosan kiválasztott Mária-képpel, vagy amikor virágokat szedünk, hogy egy falusi kápolnát feldíszítsunk...”⁵⁵

Az Istenszülő felfedezése a művészetekben: a költészetben,⁵⁶ a képzőművészetben,⁵⁷ a zeneirodalomban⁵⁸ *Mária szépségének* s rajta keresztül *Isten szépségének* fölfedezése. Szokatlannak tűnő, nem „katekizmusos”, de élményteli és bizonyosan járható út ez mai katekézisünkben.

55 RANWEZ, P., *A kisgyermek vallási nevelése*, Budapest 1995, 76.

56 A magyar irodalomból elsősorban Juhász Gyula, Weöres Sándor, Nagy László, Illyés Gyula, Dsida Jenő, Rónay György említhető. A pócsi Máriáról a protestáns Ady, valamint a ma élő Szent-Gály Kata írt szép verset. Megkapóak Paul Claudel költeményei. Ortodox lelkeségből merítő ihletettsége miatt közel áll hozzánk Szergej Jeszenyin „búzakék kendőjű” Máriája. (A témához kiváló anyagot szolgáltat CS. VARGA, I., „Boldogasszony Anyánk...”, a Mária-kultusz irodalmunkban”, in: *Szent művészet. Tanulmányok az ars sacra köréből*, Budapest 1994, mely igen színvonalas tanulmány. Isten anyja Jeszenyin lírájában alcímmel közöl egy rövid, de figyelemreméltó írást a Görögkatolikus Szemle 1996. évi Kalendáriuma, Bakajszs András tollából.)

57 Talán nincs is olyan művészeti album vagy olyan képtár, ahol Mária ábrázolásával ne lehetne találkozni. Jó áttekintést adnak a témáról Jutta Seibert: *A keresztény művészet lexikona* című könyvének (Budapest 1996) Máriával kapcsolatos címszavai (214 kk).

58 A zeneirodalom alkotásai elsősorban az angyali üdvözlét (Ave Maria) és a fájdalmas Szűz (Stabat Mater) témaköreiben nyújtanak felelhetetlen élményt. Számtalan kazetta-kiadás is segítségünkre lehet ezügyben. Kifejezetten görög katolikus vonatkozású a „Tebenned örvendez” és a „Zengjük Máriának” című hangkazetta a Damaszkinosz énekegyüttes feldolgozásában (Musica Sacra Zeneműkiadó, Eger 1991).

Az ikonok világa mind a liturgia, mind a művészi élmény oldaláról közeledők számára igazi katekézis. Az Istenszülő ikonjai rendkívüli harmóniát, belső szépséget árasztanak, s egyúttal tanítanak is.⁵⁹

Egy barátom dísztvíratot küldött a születésnapomra – édesanyámnak. Ez a szemlélet vezeti az Istenszülőre vonatkozó katekézisünket. *Az Úr Jézus Krisztus iránti szeretetünkéből nem maradhat ki áldott édesanyja sem.* De amint „mariológia” címmel nincs külön fejezet a keleti egyház teológiájában, úgy *az Istenszülő sem külön fejezet a hitoktatásban.* Vannak alkalmak (események, ünnepek), amikor a szokásosnál kicsit több figyelem jut rá, de ilyenkor is üdvösségtörténeti szerepében áll előttünk. Ebben az összefüggésben tanítunk róla, így próbáljuk mintaként tekinteni életét, és így fordulunk szeretettel és imádsággal feléje: legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső Királynénk felé, miközben önmagunkat, egymást s egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk.⁶⁰

59 Krisztusra mutatnak és beléje vetett hitre vezetnek az ikonok azzal, hogy mindig vagy a gyermek Jézussal, vagy az üdvörténeti esemény keretében ábrázolják az Istenszülőt. De taníthatnak az ikon egy-egy részletével, jellegzetességével is. (Lásd pl. az örömhírvétel orsóját /megtestesülés/ vagy a mennybemenetel ikonját, ahol az Istenszülő az egyházat képviseli.)

60 Utalás a Szent Liturgia nagy ekténiájának részletére: „Legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső királynénkat, az Istenszülő és mindenkor szűz Máriát, minden szentekkel együtt említvén, önmagunkat, egymást s egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk.”

„ÜDVÖZLÉGY, ELJEGYZETLEN JEGYES!”

– Az Akathisztosz hümnosz –

Bizton állíthatjuk, hogy az Akathisztosz hümnosz a világ leghíresebb mariológiai költeménye. Nem csak a bizánci egyház, hanem a nyugati egyház és világ is ismeri. Többek között Rómában a Santa Maria Maggiore pápai bazilikában is végezték az első konstantinápolyi egyetemes zsinat 1600 éves, valamint az efezusi egyetemes zsinat 1550 éves évfordulója alkalmából, a világ minden tájáról jelenlévő zarándokoknak nem csak jelenlétében, hanem közreműködésével.¹

Az Akathisztosz hümnosz – mint a bizánci egyház liturgiájának integráns része – a magyar görög katolikus egyház életében is helyet kapott és helyet kap. Az idők folyamán változott ugyan a népszerűsége, ám az egyház életéből el nem tűnhetett, kiiktatni sem lehetett, hiszen a liturgikus évben meghatározott helye van. Így minden évben legalább egyszer előtérbe került és kerül. Tehát Magyarországon is továbbélő s gyakorlatban lévő, újabban pedig örvendetes reneszánszát élő liturgikus költemény ez a himnusz.

Magyar nyelvű irodalma meglehetősen csekély ennek a költeménynek. Átfogó – történetiségét, szerzőségét, költészetét, teológiáját, szertartási értelmezését, művészetét felölelő – tanulmány mindezekig nem létezik magyarul. Idegen nyelvű irodalma viszont meglehetősen bőséges.²

1 *In solemnitate Pentecostes. Celebrationes memoriales conciliorum oecumenicorum Constantinopolitani I et Ephesini in Patriarchali Basilica S. Maria Maioris d. 7 iunii 1981.* Tipografia Poliglotta Vaticana. – Eme kiadvány segítségével magam is bekapcsolódhattam a szertartásba.

2 TONIOLO, E., „L'inno Acatisto, monumento di teologia e di culto mariano nella chiesa bizantina”, in *De culto mariano saeculis VI-IX.* vol. IV, Roma 1972, 3, (különlenyomat). Bár azt írja, hogy csak a legszükségesebb irodalmat említi, mégis tekintélyes mennyiséget felsorol (v. ö.: 2. jegyzet). Sőt a legfontosabb kódexeket is egybeveti a művében.

Az Akathisztosz himnosz hosszú, költészeti kompozíció. Éltető nedvét és inspirációját a Szentírásból és az ősegyház közös doktrínájából meríti.³ Imádságos szintézise az efezusi atyák gondolatainak, felölelve a kezdetek osztatlan kereszténységének gondolatkinsét is. Biztos, hogy azért állították össze, hogy a Theotokosz⁴ legősbibb – az Úr születésével bensőségesen kapcsolódó – ünnepét ünnepeljék vele: az akkori egyetlen olyan ünnepet, ami mindent kifejezett Máriáról, mert belefoglalta őt az üdvösség tervébe s a tőle született Ige hatékony misztériumába. A himnusz ezt az ősi kultikus szituációt fejezi ki. Vagyis – ebből a szempontból is – óriási értéket őriz, hiszen visszavezet bennünket a Mária-tisztelet első megnyilvánulásaihoz. Következésképp, egyéb Mária-ünnepek keletkezése után – Örömhírvétel, Istenszülő születése, Istenszülő templomba való bevezetése – arra is használták, hogy az Örömhírvételt ünnepeljék.⁵ De dogmatikai értékének felismerése révén kimagasló tiszteletet, valamint máig is fennmaradó külön ünnepet kapott. Ez a nagybőjt ötödik szombatja, az úgynevezett Akathisztosz-szombat.⁶

Az Akathisztosz „a bizánci liturgia gyöngyszeme”. Kérdemli ezt az epitetont, hiszen egy tökéletesre kidolgozott költeményről van szó, ami valóban páratlan nem csak a bizánci költészetben, hanem az egész világon is. Bővebben azt lehet róla elmondani – általános megközelítésben –, hogy nem csak a bizánci egyházban, hanem az egész világon a leghíresebb Mária-himnusz. Nem csak az irodalomnak, hanem a teológiának is remekműve. A legnagyobb szerűbb elmélkedő és dicsérő megnyilvánulása az Istenszülő tiszteletének. – Az Akathisztosz him-

3 TONIOLO, E., „Composizione del V secolo. L'inno «Acatisto» sintesi del culto mariano”, in *L'Osservatore Romano*, 1982. febr. 12, 13.

4 A 431-es Efezusi Zsinat óta hivatalosan is ez a neve Máriának. Azonban már korábban is használják a kifejezést. Pl.: Nagy Szent Bazil, *Homília Krisztus szent születésére*, 5, Nisszai Szent Gergely, *Homília az Úr születésére*, 5, in Vanyó, L. (szerk.), *Az egyházatyák beszédei Krisztus-ünnepekre*, Budapest 1995, vol. I, 8-9, és 67.

5 ANDRONIKOF, C., *Il senso della Pasqua nella liturgia bizantina*, Torino 1986, vol. I, 205. teljesen az Örömhírvétel ünnepéhez köti az Akathisztoszt, mivel annak semmi kapcsolata sincs a nagybőjttel.

6 KATRIJ, J. A., *Piznaj szvij obrjad!* New York-Rím 1982, 116-121.

nosz tehát olyan költemény, ami a bizánci egyházban igen híressé vált, de ismertté lett a nyugati világban is.⁷

Azonban hiba lenne pusztán csak így tekinteni, csak irodalmi szempontból vizsgálni. Hiszen ez vallásos költemény, vallásos himnusz. S mint ilyennek, helyet kell kapnia a hívő, vallásos ember életében. Bátran állítható, hogy ez így is van. Mert a bizánci egyháznak különösen a szláv ágában annyira elterjedt, hogy nem csak az évente előírt végzési napján, az ún. akathisztosz-szombaton végzik a nagyböjt ötödik szombatján, hanem nagyon gyakran, az Istenszülő magasztalására, vagy különböző szükségsek esetén. Egyes szerzetesi közösségekben a napi imádsághoz tartozik az elvégzése.⁸ Más monostorokban a másnap Szent Liturgiát végző papnak kötelessége este elimádkozni.⁹ De nem csak szerzetesek és papok között terjedt el a végzése, hanem az egyszerű nép körében is. Imádkozzák templomban és otthon, egyénileg és különböző összejövetelen, hálaadásként és kérésként.

Az Akathisztosz hümnosznak nincs igazi címe. Egy rendelkezés áll az elején a hívek számára: „α-καθιστος”, vagyis olyan szertartás, amit „nem ülve” kell végezni, hanem állva.¹⁰ Az egyházban az evangélium olvasásakor a külső tisztelet jeleként a hívek felállnak, nem ülve, hanem állva hallgatják azt végig. Így történik ez ezzel a himnusszal kapcsolatban is. Az egyház adta neki ezt a nevet, ami tehát inkább rendelkezés, mint elnevezés.¹¹ De ez érthető is, hiszen az egész költemény

7 BERSELLI, C., – GHARIB, G., *Lodi alla Madonna nel primo millennio delle Chiese d'Oriente e d'Occidente*, Roma 1980, 11. „1940 júniusában Párizsban a keleti egyház hívei a Notre Dame székesegyház boltívei alatt énekelték az Akathisztoszt”.

8 BORGIA, N., „Ὁρολογιον. «Diurno» delle chiese di rito bizantino”, in *Orientalia Christiana*, vol. XVI-2 num. 56 Roma (1929) 202.

9 De MEESTER, P., „L'inno Acatisto”, in *Bessarione* 9 (1905) 220.

10 ALTANER, B. – HERMANN, I. L., *Ókeresztény irodalomtörténet (Patrológia)*, Budapest 1947, 286. A 6. jegyzetben nyelvtani magyarázatot is ad. A „kathidzó”: „leülök”, a melléknévi igenév: „kathisztosz”: „ülve”. Ha ehhez hozzájárul az „a” fosztóképző, akkor „akathisztosz”: „nem ülve”, hanem állva.

11 SZKABALANOVICS, M., *Tolkovnij Tipik. Objasznyityelnoje izlozsenyije Tipika sz isztoricseszkim vigenijem*, Kijev 1910, 367.

sokkal inkább az egyház szívéből fakadt, mint egy egyszerű tudós elméből.¹²

A verselés, a ritmus, a költészet, a teológia, a lelki emelkedettség teljesen összeolvad az Akathisztoszban. A külső szépség bensőséges ihlettel párosul benne. S mindezt tökéletesen kidolgozta, mindent tökéletesre csiszolt benne a szerzője.

Az Akathisztosz olyan kontákion,¹³ amely nem a klasszikus mennyiségi időmértékes verselés szabályait követi, hanem a szótag-mértékes és hangsúlyos verselését.

Ámde ez a himnusz a kontákionok között is egyedülálló helyet foglal el.¹⁴ Új törvények figyelhetők meg benne, amelyek az antik görög időmértékes verselést helyettesítik: a rövid és hosszú szótagok számítása helyett – egyedülálló fontossággal – a hangsúlyt veszi számításba. A hangsúly irányítja, fogja egybe, de osztja is meg a verset. A rövid és hosszú szótagok már nem számítanak, csupán az, hogy melyik a hangsúlyos szótag. A ritmust a szó hangsúlyos szótagja ütemezi. Így az Akathisztosz összképe a hangsúlyok különböző elosztásától függ. Új költészet ez, ami megfelel az új tartalomnak és a keresztény ihletettség frissiségének.¹⁵ Az Akathisztoszban tehát tökéletesen ki van dolgozva az egyes versszakok (stancák) szótagszáma. A 12 páros versszak rövidebb, a 12 páratlan pedig hosszabb. A párosokban is egyforma a szótagok száma, s ugyanúgy a páratlanokban is: 68 szótag jut a páros versszakokra, míg 220 a páratlanokra. A teljes himnusz így 3456 szótagból áll, amely osztható 24-gyel és 12-vel is. A 12-es számnak a jelenléte és különböző variálódása végig megfigyelhető a himnusz-

12 TONIOLO, E., *Akathistos. Inno liturgico antico alla Vergine Madre*, Roma 1976, 5.

13 A kontákionnak külön költészete van a bizánci irodalomban: önálló himnográfiai műfajt képvisel. Ehhez alapvető mű: PITRA, J. B., *Hymnographie de l'Eglise grecque*, Roma 1867, melyet mind a mai napig követnek a témával foglalkozók. Újabb, alapos bemutatást ad: CAMMELLI, G., *Romano il Melode. Inni*, Firenze 1930. – A kontákion valószínűleg arról a pálcáról kapta a nevét, melyre a költeményt tartalmazó papiruszt vagy pergament feltekerték.

14 MAAS, P., „Das Kontakion”, in *Byzantinische Zeitschrift* 19 (1910) 286-306.

15 TONIOLO, „L'inno”, 3. 4. jegyzete.

ban, többféle szempontból is.¹⁶

Az azonos szótagszámok szerinti összeállítás mellett sokkal nehezebb munkának és éppen ezért figyelemre méltóbbnak mutatkozik az azonos hangsúlyozás, vagyis a hangsúlyok azonos elhelyezkedésének megoldása, kidolgozása. Teljesen egyforma sémát lehet felállítani minden versszakra, természetesen itt is megkülönböztetve a rövidebb párosakat és a hosszabb páratlanokat.¹⁷ Mindez elősegíti az éneklést, ami azért is fontos, mert a költeményt éppen ezért állították össze, nem csupán olvasásra, hanem éneklésre.

A szünetekkel kapcsolatban is ugyanezt lehet elmondani. Nagyon pontosan határozta meg és helyezte el a költő a megfelelő helyen azokat. Tudatosan töri meg a periódusokat és köti össze a gondolatokat olymódon, hogy az értelem jobban követhesse őket. A történelmi részben a 2., a 4. és az 5. verssor után van szünet. A mariológiai részben pedig minden második sor után, a szerző által alkalmazott párhuzam stílusa szerint. Ezzel méginkább elősegíti a nyugodt, harmonikus és tetszetős éneklést.

Ezek ismeretében az sem lehet meglepő, hogy milyen változatosak és milyen tökéletesek a rímek is az Akathisztoszban: a verssorok végén, de közben is. Asszonáncok, alliterációk, azonos hangzású ellentétek harmonikusan váltogatják egymást.

A tökéletesen kidolgozott hangsúlyos versformájú szerkezeti felépítés nem bénítja meg a költői hullámot: a versmérték, a ritmus, az alkalmazott képek, a versek, a hangsúlyok melodikusan változtatott egymásutánja gördülékenyen és ünnepélyes áramlattal halad előre. Ez a költészeti műfaj, a kontákion, itt éri el a csúcst.¹⁸

16 MEERSSEMAN, G. G., *Hymnos Akathistos. Die älteste Andacht zur Gottesmutter*, Freiburg 1958, 11-12. A Jelenések könyvének 12 fejezetében szereplő napba öltözött, 12 csillagot viselő asszonnyal is összefüggésbe hozza, amely úgy a latin, mint a görög mariológiára hatással van.

17 *Op. ult. cit.*, 6-8. a 9. jegyzetben részletesen leírja és sematikusabban ábrázolja is.

18 V. ö.: TRYPANIS, K. C., *La poesia bizantina dalla fondazione di Cos-*

Az Akathisztosz hümnosz – szerkezetileg – két nagy részből, vagyis a páros és páratlan versszakok – vagy stancák – sorozatából áll. Összesen 24 versszaka van, nem számítva a bevezető versszakot. Alfabetikus költemény, tehát mindegyik versszaka a görög ábécé következő betűjével kezdődik. Ez az akrosztichonja.¹⁹

Az Akathisztosz hümnosz – tartalmilag is – két nagy jelenetben ölt alakot. Az első az evangéliumi elbeszélését mutatja be: az Örömhírvételtől a Simeonnal templomban való találkozásig. A második pedig a Máriára vonatkozó alapvető hittételeket tárja elő: a szűzi életet, szűzi fogantatást, istenanyaságot, szűzi szülést, örök szüzességet, egyházban való jelenlétet, hatékony közbenjárást.

A költemény két nagy részében a 12 stanza közül a páratlanok mariológiai témájúak, melyekben egy téma kifejtése után 12 Máriához szóló „üdvözlég”²⁰ következik.²¹ A páros 12 stanza rövidebb, az Ige misztériumán való elmélkedés után „allelujával” végződik. Ez a 12-es szám másik formában is jelentkezik: az első 12 versszak a gyermekségtörténet evangéliumán alapszik; a himnusz második része, az utolsó 12 stanza viszont szigorúan teológiai lelkületű. Továbbá: versszakonként 12 a verssorok átlaga, ha egybe vesszük a páratlan és páros

tantinopoli alla fine della Turcocrazia, (Saggi 23), Milano 1990, 60.

19 Nem számít bele a bevezető versszak (kukulion): „*Mint bátor hadvezérnek...*”

20 Az Istenszülő folyamatosan visszatérő „Örvendezz” üdvözlését lehet egyszerű köszöntési formának is tekinteni, ahogy az ma is szokásos a görögöknél, s így lehet „Üdvözlég”-gyel is fordítani. A görög *χαίρε* mindkettőt tartalmazza. Azonban az előző fordítás mélyebb, mert benne van a kegyelem is. Ezt a megállapítást a görög egyházatyák is megerősítik, akik az Örömhírvételkor Mária felé irányuló köszöntő szavakban Éva elítélésének feloldását látják Isten részéről. V. ö.: HEISER, L., *Maria in der Christus-Verkündigung des orthodoxen Kirchenjahres*, Trier 1981, 126-127.

21 MEERSSEMAN, *op. cit.*, 12-14. leírja, hogy „régii retorikai fogásról” van itt szó. A szónok egy állandó, bevezető részhez folyton változó részt fűzött. Híres példaként említi *Ankürai Theodorétosz* beszédét (PG 77,1394), *Konstantinápolyi Germanosz* (+733) prédikációját (PG 98,303) és *Pseudo-Damaszkuszt* (9-10. sz.), aki több mint 150 üdvözlést mond.

versszakokat. (Ez a mi szóhasználatunkban azt jelenti, hogy együtt tekintünk egy ikoszt és egy kontákot.) Amint már láttuk, 12 a szótagok száma egy-egy verssorban.

A versszakok váltogatják a mariológiai és krisztológiai témákat. Az előbbiek végződése: „Örvendezz, eljegyzetlen jegyes”,²² az utóbbiaké pedig a háromszoros „Alleluja”. S mindezt örvendezve és magasztalva teszi ez a himnusz. Az atyák alapelvehez hűen – hogy a misztériumot nem kutatni kell, hanem hinni – nem érveket sorol fel, hanem állítások, előképek, képek, felkiáltások szötteit szövi, melyek elárasztják az embert, és dicsőítő liturgiára fakasztják.

Hogy miért van ez a tudományos és szerkezeti elrendezés? Éppen azért, mert az Akathisztosz liturgia: dicsőítő liturgia. A liturgia mindig a *szent* megtapasztalása. Tehát az egész embert érinti: a lelket és érzelmeket, az értelmet és a szívet, hogy elvezesse erre az ember fölötti tapasztalatra, a szent megtapasztalására. Az értelem elé tárt jelenetek fokozatosan vezetnek be a misztériumba, a megtapasztalhatóból az értelemmel felfoghatóba, az elbeszéltből az elhittbe, az evangélium által elbeszélt történetből az egyház által megélt és vallott hitbe. A témák kommentálására szolgáló képek és előképek egymásutánja – Kelet misztikus módszere szerint – lépcsővé és függőnnyé válik, amely a szimbólumban megsejteti a mennyei valóságokat. Az a benső öröm, ami ebből származik, a lélek felkiáltását váltja ki,²³ még mielőtt a száj megszólalhatna. Énekelni, himnuszt mondani, dicsőséget zengeni, ujjongva ünnepelni, de mindenekelőtt felkiáltani – ezek azok a szavak, amelyek elvezetnek az allelujákhoz és üdvözlégyekhez.²⁴

Az Akathisztosz nem tanulmány, nem homília, hanem himnusz.²⁵ Nem védelmezni akar, nem kifejteni, hanem ajánlani. Nem az igazságot akarja megvédeni, ezért nem harcol – mint

22 A mi fordításunk így kevésbé helyes: „Üdvözlégy, Istennek szeplőtelen jegyese!”

23 TONIOLO, *Akathistos*, 8.

24 TONIOLO, „L'inno” 36.

25 Mint a többi kontákion, ez is a Szentírásból és a híressé vált prózai művekből merít, mégis meglepő önállóságot mutat. – V. ö.: TRYPANIS, *op. cit.* 60.

a patrisztikus korban szokás volt – az eretnekekkel és tévtanokkal. Nem a tanrendszert akarja kifejteni szentírási, hagyományból vett és ész-érvekkel bizonyítva. Ezért egyáltalán nem mutat rá a hagyomány által megszentelt leghíresebb bibliai próféciákra és alakokra (mint pl. az Izajásnál szereplő szűz, Ezekielnél a keleti kapu, a mózesi égő csipkebokor stb.).

Egyszerűen arra törekszik a költemény, hogy a lélek elé tárja a hit tényét, hogy a misztérium szemlélésére ébressze a hívő lelket. Tehát az egész mű nem fáradságos kutatása, hanem örömteli birtoklása az igazságnak.

Az Akathisztosz kettős forrása a Szentírás és a 4-5. századi atyák teológiája. Ez adja a himnusz vezérfonalát. Tartalma pedig leginkább az, ami biztosat és hiteleset a hit tanít nekünk Máriáról: tehát a szűzi istenanyaság, amit szűzi élet előzött meg és hatékony értünk való közbenjárás koronáz meg. Tehát nem apokrif ihletésű témák²⁶ szerepelnek benne (mint pl. Anna fogantatása, Mária születése, a templomba való bevezetése és az ottani élete, elszenderedése), nem később kifejtett témák (mint pl. az anya részvétele Fia életében és szenvedésében), még csak nem is a személyes szentség szempontjai (kivéve a szüzességet). Középpontja az Efezusban kimondott mariológiai dogma: vagyis Mária a megtestesült Ige misztériumában.²⁷ Mária – a himnusz összképében – jelenvaló és tevékeny a megtestesült Ige misztériumának teljes terjedelmében: ahol Krisztus embersége az élet forrása, ott jelen van Mária is, aki neki testet adott, aki ezért „Theotokosz”.²⁸

Figyelmesen szemlélve a költeményt, megláthatjuk, hogy ez elsősorban krisztológiai elmélkedés, ami egyúttal mariológiai

26 Csupán egyetlen apokrif téma található az egész himnuszban. A VI. ikosz a gyermek Krisztus Egyiptomba való bejövételét írja le. A Pseudo-Máté apokrif evangélium (XXII-XXIII. fej.) elbeszéli, hogyan hullott a földre és tört össze a 365 bálványszobor, amikor a Szűz a Fiával együtt belépett Egyiptom egyik – Kapitóliumnak nevezett – pogány templomába. – V. ö.: Craveri, M. (ed.), *I vangeli apocrifi*, Torino 1969, 87.

27 TONIOLO, „L’Inno”, 25.

28 V. ö.: 4. jegyzetet is. – VANYÓ, L., *Az ókeresztény egyház és irodalma*, (Ókeresztény írók 1), Budapest 1980, 417. szerint Szűz Máriával kapcsolatban Órigenész használta elsőként az „Istenszülő” (Theotokosz) kifejezést: Mária az, „aki Istent szült” (Hom. in Lc. 6,7.).

is.²⁹ Mondhajtuk, nincs egyetlen mondata sem, amely megállna Máriánál. Nem olyan, mint a nyugati egyház litániái, melyek címeket és dicsőítéseket sorolnak fel, hanem teológia, mely a megváltáshoz visz közel. Mária legfontosabb szerepének magát a szűzi anyaságát tartja, nem annyira a hitét és engedelmességét.

Máriának nem sok címet ad a himnusz – s ez meglepő is lehet egy dicsőítő költeményben: Istenszülő, szűz, szent, áldott, férjezetlen, feddhetetlen, érintetlen. Nincs semmi más utalás a szentségére, királynői méltóságára. Ez ismét azt mutatja, hogy a himnusz nem dicshimnusz, hanem teológia, s hogy az 5. század józan mariológiájából nyeri ihletését. Mária személyes szentségét illetően tükrözi a 4-5. század bizonytalanságait, csak a biztos összetevőit gyűjti össze és mutatja be: a szűzi életét s a Szentléleknek és az Igének benne való működését.

Az Akathisztosznak a következő századokban folyamatosan fellelhető komoly tanítása van Mária közbenjárásáról. Ez három téma köré csoportosítható. Az egyik: Szűzi életével Mária kiengeszteli Istent az emberekkel. A másik: Anyaságával a kegyelem örök forrásává válik. A harmadik: Kiterjeszti anyai gondoskodását a hívőkre, megvédi őket a sátán támadásaitól és Isten felé vezéreli őket. Kiterjeszti a szűzekre és mindazokra, akik hozzá folyamodnak, védelmükké és menedékükké válik. Kiterjeszti Konstantinápolyra, az egyházra, a birodalomra, védelmezőjévé, védőbástyájává, hadvezérévé válik. Kiterjeszti minden egyes hívőre – akit a szerző személyesít meg – megsegíti őket a test és a lélek minden szükségében, s különösen üdvében.

Az Akathisztosz szerzősége szorosan összefügg történetiségének problémájával.³⁰ Egyes kódexek és az Akathisztosz-szombat ünnepének Szünaxárijára³¹ azt sugallják, hogy Konstantinápolynak a perzsáktól és az avaroktól való csodálatos megszabadulása alkalmából (626-ban) készült. Azonban

29 V. ö.: MEERSSEMAN, *op. cit.*, 21.

30 BECK, H. G., *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, 427.; TRYPANIS, *op. cit.* 58-61.

31 PG 92,1348-1353. colls.

szinte elképzelhetetlen, hogy egy ennyire megszerkesztett, kicsiszolt himnusz ostromállapotban keletkezzék.³² A Szünaxáron valójában semmit nem mond a himnusz keletkezéséről, csak azt, hogy állva énekelték egész éjjel 626-ban, és hogy azóta is mindig állva éneklük. A neve is ezért lett „α-καθιστος”. Említést tesz az ünnepéről, Konstantinápoly felszabadulásainak emlékééről, de hogy ez melyik ünnep, azt ismét nem árulja el. Viszont az világosan kitűnik, hogy a Szünaxáron elbeszélése nem egyidejű a 626-ban történt eseményekkel, hanem későbbi azoknál, s hogy történelmi megalapozásul szolgál egy már gyakorlatban lévő liturgikus ünnephez.

Hogy ki a szerzője ennek a csodálatos költeménynek, arra nézve sok a feltételezés. A különböző liturgikus,³³ teológiai³⁴ és világi lexikonok,³⁵ de az Akathisztosról szóló könyvek és tanulmányok sem jutnak egységes álláspontra ezen a területen. Germanosz konstantinápolyi pátriárkától kezdve Piszidiai Györgyön keresztül Romanosz Melodoszig sok név jöhet szóba.

Az 5. század vége körül állíthatták össze. Biztos, hogy nagy költő volt a szerzője. Kiváló teológus. Elmélyült gondolkodó. Oly nagy, hogy imádságos szintézisre tudta lefordítani a hitet, amit az egyház vall. Azonban oly alázatos, hogy megmarad a névtelenség homályában. Nevét csak Isten ismeri, a világ nem.

Talán nem túlzó vélemény annak megkockáztatása, hogy

32 A Szünaxáron két másik csodás megszabadulásról is megemlékezik, amikor az araboktól menekült meg a főváros: Szakállas Konstantin alatt (677-ben) és Izauri Leó alatt (718-ban). Majd így zárja: „Tehát a teljesen Tisztaságosnak és Istenszülőnek ezeket a természetfölötti csodáit ünnepeljük ezen a mai ünnepnapon. Akathisztosznak pedig azért nevezzük, mert azon az éjszakán az egész nép állva virrasztott, s így énekelte el ezt a dicsőhimnuszt az Ige Szülőanyjának.” (PG 92,1354. coll.))

33 Verbényi, I. – Arató, M. O. (szerk.), *Liturgikus lexikon. A katolikus egyház liturgiája*, Budapest 1989, 30. – ONASCH, K., *Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten*, Leipzig 1981, 20.

34 Diós, I. (szerk.), *Magyar katolikus lexikon*, Budapest 1993, vol. I, 102-103.; Bangha, B. (szerk.), *Katolikus lexikon*, Budapest vol. I, 26.; Höfer, J. – Rahner, K. (szerk.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg 1957, vol. I, 235.

35 *Világirodalmi lexikon*, Budapest 1970, vol. I, 124-125. – *Das Grosse Herder: Nachschlagwerk für Wissen und Leben*, 1956, vol. I, 157. kol.

az Akathisztosz hümnosz is sugalmazott mű, isteni ihlet hatására készült.³⁶ Még ma is – sok évszázados hagyomány szerint – mielőtt egy ikonfestő munkába kezd, böjtöl és imádkozik, majd az egész munkája folyamán ezt teszi. Mennyivel többet imádkozhatott és böjtölhetett ennek a tökéletesen kidolgozott himnusznak a szerzője!

A himnusz hírességéhez hozzátartozik, hogy nem csak a vallásos költészetben kapott helyet (mint láttuk, az egész világon), hanem a képzőművészetben is.³⁷ Az Áthosz-hegyi Vatópédi monostor csodálatos freskóitól kezdve,³⁸ egyes táblaképekig, ikonokig³⁹ sok helyen találkozhatunk képben megfogalmazott költészetével.⁴⁰

Az Akathisztosz hümnosz magyar fordításai⁴¹ keveset adnak vissza mindabból, amit az eredeti görög szöveg⁴² alapján fel lehet ismerni benne: tökéletesen kidolgozott verselését, gon-

36 TONIOLO, *Akathistos*, 10.

37 V. ö.: TRYPANIS, op. cit., 60.

38 Ezeket a képeket közli Toniolo, *Akathistos* c. munkájában, de ugyanezek a felvételek szerepelnek a bevezetőben említett vatikáni kiadásban is. (V. ö.: 1. jegyzet.)

39 Egy ilyen ikonnak az ismertetését – mely a 16. századból való, s a „Pohvala Bogomatyeri sz Akafisztom” (Az Istenanya dicsőítése az Akathisztosz hümnosszal) címet viseli – adja: MUSEBRINK, Ph., *Istenszüldő-ikonok*, (ford.: Pappné Orosz K.), Nyíregyháza 1994, 56-65. Az ikon történetéről szólva elmondja azt is (az 58. oldalon), hogy az Akathisztosz ábrázolások „az egyházi falfestészetben is megtalálhatók, először a Balkánon, majd Oroszország és Grúzia ortodox egyházaiban. Gyakran ezek [az ikon szegélyképei] alkotják a templomhajó falán körülvonuló uralkodó képfüžért. De ilyen ciklusok díszítik a XVI. századi moldvai kolostortemplomok külső falait is. A moszkvai Kreml Uszpenszkij-székesegyházában is a XVII. században a templomhajó falain nagy képekkel ábrázolták az akathiszt-ciklust.”

40 Szép leírást ad a témáról LEPAHIN, V., *Az orosz kultúra ikonarcúsága*, Szeged 1992, 146-159. – Itt a II. rész 10. fejezetének címe: „Az akathisztosz témáit a szegélyképeken megjelenítő ikon”.

41 A magyar nyelvű görög katolikus imakönyvekben négy különböző fordítást sikerült felfedeznem, több, mint húsz kiadásban. V. ö.: IVANCSÓ, I., „A magyar görögkatolikuság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181.

42 A bizánci egyházban két liturgikus könyv tartalmazza az Akathisztoszt: a *Hórológion* és a *Triódion*.

dolati és rímbeli párhuzamait, ellentéteit, hangsúlyait és mindazt az irodalmi tökéletességet amit magába foglal. Mindenesetre legalább magyarul ismerni kell, hogy érdemlegesen lehessen megközelíteni, akár teológiai, akár irodalmi, akár bármiféle más szempontból.⁴³

43 TRYPANIS, *op. cit.*, 22. is említi, hogy milyen nehéz a német fordítása is ennek „a legszebb, legmélyebb, legősbibb Mária-dicsőítésnek”.

SUMMARIA

The relation to the art history of the icon of Pócs

(Bernadett Puskás)

Máriapócs (Szabolcs county) has become the best known holy place in North-East Hungary through its „weeping icon" of the Virgin Mary. The icon of the Virgin, painted in 1675, shed tears in the local Greek Catholic wooden church in 1696. The picture was transferred to Vienna at the emperor's request. The victory of the battle of Zenta against the Turks was considered as the intercession of the icon, so it has become a particularly respected picture there as well.

During its transfer to Vienna, several copies have been made from the first icon of Pócs, at Bárca near to Kassa, at Kísfalu and Eger. The painting in the Bakócz Chapel at Esztergom is also a copy of the icon of Pócs. As we can see on the engravings illustrating icons, the copies follow the iconography of the original icon: the Hodigitria type of the Mother of God, where the Christ child is holding a flower in his hand.

There is an other well-known version on 19th century engravings, where under several differences the Christ child is holding a closed gospel book in his hand. According to certain suppositions this engraving was made after the second icon of Pócs painted in Vienna in 1707. Yet, the present icon of Pócs (covered with textile in its entirety except the faces) is the accurate copy of the Viennese icon. These engravings - presumably in lack of exact archetype - are showing confirmative inscription with the purpose of authentication, but the data given there are refuted by archival sources.

**L'histoire et la littérature
de la première image vénérée de Pócs
(György Janka)**

L'image vénérée de Mère de Dieu de Máriapócs fut peinte par István Papp, le frère du prêtre grecque catholique de Pócs, Daniel Papp. L'auteur de la commande fut László Csigri, l'arbitre de Pócs qui destina la peinture pour la commémoration de sa libération de la captivité des Turcs. Puisqu'il ne pouvait pas payer les 6 florins hongrois pour le travail, l'icône fut achetée par un citoyen plus aisé, Lőrinc Hurta. C'était lui qui l'offra à l'église.

Le 4 novembre 1696, pendant la Liturgie célébrée par Daniel Papp, un paysan de Pócs, Mihály Eöry aperçut que des larmes tombaient des yeux de la Mère de Dieu représentée sur l'icône. L'événement miraculeux continua deux semaines, jusqu'à 8 décembre. Les officiers et les soldats de l'armée de l'empereur séjournante à Nagykálló certifièrent de leurs part la merveille. La vérité du miracle fut prouvée par la documentation du procès de l'inspection, par les témoignages des assistants et par la correspondance des personnes renommées.

La nouvelle de l'événement passa très vite à Vienne. Léopolde I. ordonna la translation de l'icône pleurante à la ville de l'empereur. Le parcours du cortège transportant l'icône était le suivant: Pócs – Nagykálló – Tokaj – Bárca – Kassa – Pest – Buda – Győr – Vienne.

À Vienne la peinture miraculeuse fut attendue par la direction ecclésiastique de la ville et par 100.000 de croyants. La procession transporta l'icône d'une église à autre. Pendant deux mois du transfer de l'icône 33 processions, 103 liturgies solennelles, 126 homélies affirmèrent la vénération de l'image. Cependant, le 11 septembre 1697, l'armée des peuples de l'Europe sous la direction du prince Eugène de Savoie triompha les Turcs. Dans sa bulle Léopolde I. attesta que c'était l'intercession de la Mère de Dieu de Pócs qui avait assisté à cette victoire

Gli uffici della „Madonna di Máriapócs”

(István Ivancsó)

Il santuario greco-cattolico della „Madonna di Máriapócs” divenne sempre più famoso dopo il miracolo della prima lacrimazione dell'icona della Madre di Dio. Durante i 300 anni trascorsi dalla prima lacrimazione, il santuario è stato conosciuto non soltanto dai fedeli greco-cattolici ungheresi, ma anche da quelli di rito latino, e i pellegrini venuti da lontano, da oltre le frontiere del paese.

I nostri fedeli greco-cattolici durante i secoli si sono legati con profondissima fiducia e fedeltà alla „Madonna di Máriapócs”, esprimendo in modi diversi verso Lei la loro affezione. Per questo motivo è abbastanza sorprendente che nonostante ciò esistono relativamente pochi uffici alla „Madonna di Máriapócs”. Ella non ha proprio troparion, kontakion, stichera, canone etc., così come in altri casi nelle chiese particolari (soprattutto ortodosse) li esistono per i diversi santuarii.

Il saggio presente vuole presentare gli uffici della „Madonna di Máriapócs”.

Il primo ufficio è la „Devozione di pellegrinaggio di Máriapócs”, che contiene cinque parti: 1) Partenza per Máriapócs; 2) Davanti la croce sul ciglio della strada; 3) Nella chiesa per strada; 4) Saluto dell'icona; 5) Congedo dall'icona. – Dunque quest'ufficio è complesso; la sua prima parte è la più lunga, che ha luogo alla partenza. L'intero ufficio è stato composto dai testi liturgici della chiesa bizantina. L'unica eccezione è „l'ufficio nella chiesa per strada”, in cui è stato prescritto la recita del rosario, che però è stato corretto nei tempi più recenti con la recita della „preghiera di Gesù”.

L'altro ufficio legato a Máriapócs non è un ufficio propriamente detto, ma piuttosto una devozione privata: si tratta della „Novena di Máriapócs”. Questa rispecchia un influsso occidentale.

Il culto della „Madonna di Máriapócs” viene arricchito con numerosi canti e preghiere. Il saggio presente recupera ed enumera soltanto quelli che nei suoi testi contengono esplicitamente l'espressione della „Madonna di Máriapócs” o il nome di

„Máriapócs” – poichè sono in uso a Máriapócs molti canti e preghiere che sono presi da altri santuarii o dalla chiesa latina.

Gli uffici della „Madonna di Máriapócs” conformemente alle esigenze sono apparsi anche in stampa. Il saggio dimostra il suo soggetto basandosi su questi libricini.

I pellegrinaggi di gran numero e affollati che continuamente esistevano durante i secoli – i pellegrinaggi che non potè eliminarli neanche la propaganda ateista degli ultimi quarant’anni – testimoniano l’affezione, la fiducia dei fedeli greco-cattolici verso la „Teotocos”, la „Madonna di Máriapócs”.

Oriental Christianity honors the Mother of God

(János Hollós)

The author sets out to prove from history and the Ecumenical Councils of the Church that Mary is honored as Mother of God and Mother of the Church. The author claims that we have just cause to honor Mary, the Mother of God from 2 viewpoints:

I. the Christological

II. the ecclesiological considerations.

In 1981 it was the 1600th anniversary of the II Council of Constantinople held in 381. In the same year it was the 1550th anniversary of the Council of Ephesus held in 431. At these Councils and the Council of Calcedon, the Fathers of the Church clearly defined the truths that we believe about the Blessed Trinity, the Incarnation, the Redemption as well as the hypostatic union in Jesus Christ which says there are 2 natures in one Person in Jesus. At this time there were many heretics – some very powerful like Arius and Nestorius who didn’t believe that Jesus was the Son of God.

From the days of Polycarp and Ireneus they claimed that Mary was totally involved in the History of the redemption. And St. Ephrem highly praised Mary as the Virgin Mother of God.

At the Council of Calcedon the dogma of the hypostatic Union was defined. This said that Jesus Christ is true God and true man, the Second Person of the Blessed Trinity, the Son of God. Hence Mary is the Mother of God (the Theotokos) since

Jesus took His human nature from her.

Mary is also the Mother of the Church for 2 reasons:

1) Jesus gave Mary to us as Mother at the foot of the cross when He said to the Beloved Disciple, „Behold your Mother”. John represented the Church.

2) The Church is the Body of Christ. Since Mary is the Mother of the Head – Jesus Christ, she is therefore the Mother of the entire Body, the Church.

The Oriental faithful are deeply open to Mary as they praise her and God: „Through you (Mary) will be blest the One who comes in the name of the Lord. Through you we bless the Trinity.

Through you shines the glory of the Only Begotten Son on those who sit in darkness and the shadow of death” – Cirill.

Cardinal Newman says that it is those countries and peoples who have given up honoring Mary as Mother of God that have lost the faith in Christ's divinity.

Mary and ecumenism

(István Cselényi)

In mariology, orthodoxy represents two absolutely contrary directions, mainly palamitism and sophiology or the reformation. Viewing these two extremes from an ecumenical point is very interesting.

Based on Eastern fundamental thought, Georg Palamas professes – God became man that men might become godlike – that Mary made God man and man godlike. He regards Mary as the connection between God and the sphere of man. He regards her as the ontological and moral intermediary. His followers bring out Mary's intercessory role without detriment to the reverence due to Christ.

The representatives of Russian Sophianism are: Szolovjev, Florenszkij, Bulgakov – They see Mary as the embodiment of the Old Testament Wisdom, and Wisdom and Sophia as some kind of world-spirit, the world's unifying principle. Here they take Mariology to unbelievable heights.

Protestantism takes the opposite route. Its first great characters – Luther, Zwingli, and Calvin accept Mary as the Mother of God, but they gradually dispose of reverence to her and deny her intercessory role. The new Protestant trend goes as far as hostility towards Mary.

These deviating roads can lead back to axiomatic differences. Protestantism's Sola Scriptura principle has narrowly tailored the movement of Mariology. The Catholic and Orthodox church have regarded the church as the guardian of Revelation, and thus have opened the road for the interpretation of tradition and philosophy. Vatican Council II – for ecumenical reasons – guarded against excessive marian cult, and placed the mystery of the Mother of God within the mystery of the church, and in particular within the mystery of Christ.

Die Gottesmutter in der Katechese unserer Kirche (László Obbágy)

Das Thema dieser Abhandlung ist die Verbindung der Gottesmutter zum Religionsunterricht.

1. Was kann der Katechet von der Gottesmutter lernen?

Maria hat drei Titel in unserer Kirche: *Theodokhos*, die den Gott aufnimmt; *Theophoros*, die den Gott trägt; *Theotokos*, die den Gott (den Sohn Gottes) zur Welt bringt.

Auch der Katechet soll den Gott aufnehmen und in seinem Leben ihn tagen; nur so wird sein Wort Kraft haben. Und auch der Katechet soll für die Glaube der Kinder – in übertragener Bedeutung – *Geburtswehen erleiden*. Wie es Apostel Paulus gesagt hat: „...für die ich von neuem Geburtswehen erleide, bis Christus in euch Gestalt annimmt“ (Gal 4,19).

2. Was schreiben unsere Glaubensbücher von der Gottesmutter?

In der Reihe „Griechisch-katholische Glaubensbücher“ haben im Jahre 1900 sechs Bänder erscheinen. (Die andere Bänder haben leider Verspätung...) Diese Bücher haben aber eine gute Anschauung: alle schreiben sie von Maria, *das sie Maria als Gottesmutter in der Heilgeschichte sehen*.

3. *Einige Vorschläge für die Katechese der Gottesmutter*

Die Liturgie lehrt das Kind, was die richtige Maria-Verehrung bedeutet. Und die Liturgie auch erzieht es: auf die Stille, auf eine richtige Wertordnung, auf ein einfaches, nazaretisches Leben.

Auch *die Feste der Gottesmutter* sind von Belang in der Katechese, denn die feierlichen Texte sind christologische und soteriologische Texte, die über Maria auf Jesus Christus zeigen.

Die Jugend hat auch heute Interesse für die Humanwissenschaften. *Man soll Maria auch in der Künste entdecken.* Die Künste stellen Maria dar, die reine und schöne ist; die „die Schöne“ ist, und die schöne Maria zeigt auf den schönen Gott, und führt uns zu dem schönen Gott.

So spricht die Katechese über Maria, die Mutter Sohnes Gottes. Und so verbindet sich das Gebet des Katechet mit den Texten der Liturgie: „Unserer allheiligen, reinsten, hochgelobten und ruhmreichen Gebieterin, der Gottesgebärerin und Immerjungfrau Maria, samt allen Heiligen gedenkend, lasset uns uns selbst und einander und unser ganzes Leben Christus, unserm Gott, hingeben“.

„Ave Vergine e Sposa!”

L’Inno Acatisto

(István Ivancsó)

Il saggio presente mostra brevemente la perla della poesia bizantina, cioè l’Inno Acatisto. L’inno è una poema dirozzato, in cui il contenuto e la forma si trovano in unità perfetta. Esso saluta la Teotocos, la Madre di Dio in 24 stanze, però sempre in tal modo, che Ella è illacerabile dal suo Figlio. La prima parte della poesia si lega al vangelo dell’Infanzia, la seconda parte invece è il brano teologico, il quale espone la mariologia dell’epoca dopo il Concilio di Efeso. La conclusione delle 12 stanze pari e le 12 impari: Maria nel mistero del Verbo incarnato.

L’Acatisto è una poesia perfetta. Metrica, ritmo, poesia, teologia, elevazione spirituale si fondono in essa: né si sa cosa più si debba ammirare, se l’esterna bellezza o l’intimo afflato.

La struttura metrica del testo originale è di una precisione che rasenta l'inverosimile.

In connessione con il dogma di Efeso si può formulare la teologia dell'Acatisto. Essa festeggia Maria proprio perchè Ella è la Teotocos. Così partecipa nel mistero del Verbo incarnato. L'Inno canta questo in due grandi linee: la Sua partecipazione nel mistero del Verbo operante nell'umanità decaduta e nell'umanità redenta.

L'Inno Acatisto è liturgia: una meravigliosa liturgia di lode. Composto dunque per far vivere un momento ecclesiale di esperienza mistica, celebrando Maria. Poichè liturgia è esperienza del sacro. Esso dunque investe tutto l'uomo – anima e sensi, mente e cuore –, per condurlo a questa sovrumana esperienza. Chi sarebbe l'autore di questo splendido inno, sicuramente composto sul finire del secolo quinto? Non lo sappiamo. Era tanto umile, da scomparire anonimo.

Si può constatare che in lingua ungherese non sono scritti numerosi lavori sull'Inno. Il suo testo invece si trova relativamente in molti nostri libri di preghiere e di canti.

Infine, l'Inno Acatisto si presenta anche nell'arte: nell'arte delle miniature, degli affreschi e soprattutto delle icone. Esiste un tipo speciale di icone, che rappresenta le stanze dell'Acatisto nei quadri di orlo. Così anche l'arte loda la Madre di Dio.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Keletiek Méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozion anyaga 1994. november 2-4. (Szerkesztette és fordította: Orosz László), Nyíregyháza 1995, 259 p. kötve.

Az előadások eredeti nyelvén, illetve magyarul jelent meg egyszerre a szimpozion anyaga. A kötet(ek)ben található írásokat nem könnyű rendszerbe foglalni. Végső soron mindegyik írás a keleti teológiának, a keleti egyházak történetének, Nyugat és Kelet érintkezései pontjainak egy-egy szeletét kívánja bemutatni. Ugyanakkor ezek az írások a legkülönbözőbb tudományterületeket érintik és a legkülönbözőbb korszakokat járják be. Az tűnik legjárhatóbbnak, ha az írások által feltételezett korok időrendi sorrendje alapján futjuk végig a szimpozion anyagát.

A legrégebbi korba Constantine P. Charalampidis tesszaloniki professzor megy, aki a vértanúakták és a bizánci ikonográfia alapján foglalja össze a keleti teológia egyik kulcsfogalmát, Isten dicsőségét. Munkáját egyébként néhány ikon is illusztrálja. Egész sorát kapjuk az ószövetségi és újszövetségi ábrázolásoknak, amelyek azt a csodálatos világot idézik, amelyek a dicsőség - az isteni nagyság, a természetfeletti ragyogás - ki-fejezései. Művészettörténet, irodalom és teológia egyedülálló egysége Charalampidis tudása.

Vanyó László budapesti professzor előadásában ajeruzsálemi ősegyházzól szólt, amely a korakeresztény iratokban "minden egyház feje és anyja"-ként jelenik meg. A főleg a 4. századi adatokra támaszkodó, teológiai, történelmi és művészettörténeti mozzanatokot egyaránt felvonultató előadásában Vanyó az egy, szent, katolikus és apostoli egyház egyik ősi értelmezését hozza közel, s ezzel az egyetemesség mai megvalósításának lehetőségét sugallja.

Bizáncba visz el Basilio Petra (Keleti Intézet, Róma) előadása-írása is, amely kísérletet tesz arra, hogy egyfajta keleti etikát körvonalazzon. Bár kifejti, Kelet nem törekedett summák összeállítására sem ezen, sem más téren, mégis rekonstruálható néhány alaptörekvése. Az erkölcsi életet mindenestől a theószisz, az átistesnülés távlatába állította. A másik fogódzó-pont az oikonomia: az ideális és a valóságos közti helyes arány keresése, amely gyógyító és pedagógiai célzatú lelkipásztori munkához vezet el, az egyházi oikonomia gyakorlásához.

Ez után már az uniók korába érkezünk. Ernst Chr. Suttner bécsi professzor az 1720-as zamoscsi és az 1773-as bécsi zsinatot idézi fel, amelyeket úgy értékelt, hogy azok meghatározó események voltak Lengyelországban ill. az Osztrák-Magyar Monarchiában élő görög katolikusok számára. Szívesen hallottunk volna az Ungvári unióról is, mint ahogy Munkács szerepét is bizonyára másként közelítenék meg a mi kutatóink, de az unió története épp így hiteles, a maga kétségtelen ellentmondásaival és kérdőjeleivel.

És már a szimpozion címadó pápai levelének korához jutunk el. A levél a kötet élére került. Érdekes dolog most, száz évvel később kézbe venni és tanulmányozni XIII. Leó írását. Maga az apostoli levél, "a keleti egyházak méltóságának" gyökerét abban látja, hogy a kereszténység maga is Keletről indult el világhódító útjára, jogos tehát, hogy mai - akkori - képviselői az ősök kiválóságára és dicsőségére törekedjenek. Róma ettől kezdve a maga eszközeivel ténylegesen is próbálta elősegíteni a keleti szellemű nevelést, elismerte a rítusok különbözőségét, pluralizmusát. XIII. Leónak ezek az elgondolásai, kezdeményezései végső soron már a II. Vatikáni zsinat felé mutattak előre.

Magának az évszázados pápai levélnek a megszületését Carl Gerold Fürst freiburgi professzor mutatja be. Leírja a levél előzményeit - XIV Benedek és XIII. Leó előző kezdeményezéseit -, felsorolja a pápa konkrét jogi intézkedéseit. Úgy látja, a levél egyaránt szól az ortodoxokhoz és a katolikus klérushoz, mégpedig a római és görög katolikusokhoz egyaránt. A pápa világosan látta a latinizálódás veszélyeit. Megállapítja Fürst azt is, hogy bár görög kollégiumok létrehozásán túl az apostoli levélnek nem volt sok foganatja, mégis jogosan mondhatjuk, hogy

ez teremtette meg a keleti katolikus egyházak létalapját.

Mintegy korabeli dokumentációt jelent az apostoli levélhez Constantin Simon jezsuita (Keleti Intézet) írása, melynek címe: Az unionizmus és Kelet-Európa katolikus egyházai a XIX. sz. végén. Az írás Wladislaw Michal Zaleski korabeli beszámolója alapján készült, aki lengyel származású volt, később Antióchia latin patriarchája lett. Zaleski Kárpátalját, Szlovákiát, Erdélyt járta be a pápai levél idején, így konkrét adatokkal egészíti ki a korszak görög katolikusairól alkotott képet. Provincializmus, Róma iránti vegyes érzelmek, röghöz kötött gondolkodás és latinizálódás jellemezte akkoriban a régió papságát és kispapságát. Leher vitakozni rajta, változott-e azóta ez a kép...

A délvidékre kaluzol el Katus László (Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem) cikke, melynek címe: XIII. Leó és a délszláv liturgia ügye. A glagolit liturgia nem keleti szertartású, de ószláv nyelve miatt ugyanazokkal a problémákkal kellett megküzdenie, mint a keleti rítusú katolikusoknak, köztük nekünk, magyaroknak is, mikor ősünk harcba kezdtek nemzeti nyelvünk használatáért. A latin helyett az ószláv nyelv használata - még ha az csak kis területen belül valósulhatott is meg - a szerző szerint első lépést jelentett a Szentszék Kelet felé való nyitásában.

A századforduló ortodox miliójéből is érdekes ízelítőt kapunk: Szergej Averincev moszkvai akadémikus, aki a Társadalomtudományok Pápai Akadémiájának is tagja, a századvég és századelő Oroszországába visz, ahol Szolovjev és társai egyetemesség és nacionalizmus vitájába bonyolódnak, ami eléggé jellemző az egyes nemzetekhez kötődő ortodox egyházakra. Ugyanakkor Szolovjev épp az egyetemesség és így a katolicitás felé tört utat, ami újfajta tájékozódás lehetőségét is jelentheti az ortodoxiában.

A II. Vatikáni Zsinat előtti kortól napjainkig kíséri végig Marco Brogi írása a Keleti Kongregáció célkitűzéseit és tevékenységét (melynek születési dátuma 1917-re megy vissza). Ez a kongregáció épp arra hivatott, hogy a zsinatok, pápák Kelet felé indított kezdeményezéseit segítsék. Brogi atya bemutatja a kongregáció helyét a római Szentszék apparátusán belül, a többi kongregációhoz való viszonyát, lelkipásztori módszereit,

szerepét a papképzésben, a keleti liturgia és lelkiség felkarolásában.

A következő időszak már a II. Vatikáni zsinat kora. Emunuel Lanne Chevetogne-i bencés atya írása épp ezt a zsinatot mutatja be: A Keleti Katolikus Egyházakról szóló és az Ökumenikus dekrétumot. Számos részletre is kiterjedő elemzése után érdekes ellentmondásra hívja fel a figyelmet: míg a zsinat az ökumenében általánosságban már oldottabbnak bizonyult, a keleti katolikus egyházakról szóló határozat látásmódja sokkal szegényesebb és szűkösebb. Ez mutatja, hogy még sok belső beidegzést kell leépítenünk önmagunkban, mind keleti, mind nyugati oldalról, ahhoz, hogy az elvi kijelentések a gyakorlatban is fogatosak lehessenek.

Szervesen kapcsolódik ehhez az íráshoz Erdő Péter budapesti professzor írása, amely Nyugat és Kelet egyházjogát veti egybe s a keresztség kapcsán felvetődő rítusközi kérdésekről szól. Az igen alapos és szakszerű egyházjogi írás ugyanakkor elvi jelentőségű is. Erdő Péter épp a rítusok sokféleségével igazolja, hogy a sokféleség az egyház egyetemességének kifejezője: a sokféleség "nem bomlasztja az egységet, sőt csak még jobban kidomborítja azt".

Ugyancsak a zsinat visszhangját adja Örsy László írása is. A II. Vatikáni Zsinat egyház-képét kapjuk írásában: egység és különbözőség egyaránt jelen van az egyház életében, mint ahogy Isten életében, a Szentháromságban is. Nyugat és Kelet ugyanarra a forrásra támaszkodik, de kétféle hagyomány útját követi. Mindegyik jogos a maga nemében. Keleten előtérben áll a karizmatikus és misztikus elem, a kollegialitás, a szemlélődő lelkület, az elkezdett örökélet megélése. Keletnek ezeket az értékeket meg kell őriznie, s tovább kell bontakoztatnia, Nyugatnak pedig meg kell ismernie és át kell sajátítania.

A katolikus-ortodox párbeszéd helyzetéről avatott szakember, Eleuterio Fortino, a római Egység-Titkárság képviselője ír. Bemutatja e párbeszéd eddigi állomásait, célkitűzéseit, módszerét. Nagy eredménynek tartja, hogy az 1982-es müncheni dokumentumban sikerült elérni, hogy a katolikus és ortodox fél "testvéregháznak" tekintse egymást, ugyanakkor az egységet, "egházak közössége"-ként értelmezte, ami helyet hagy a kü-

lőnböző megközelítési módoknak és hagyományoknak. A párbeszéd új probléma-fölvetése nem a térítés és a prozelitizmus szándékából indul ki, hanem a szeretetpárbeszédéből.

A szimpozionon újra és újra előkerült a görög katolicizmus helyzete. Egyházunk szinte mindenütt szórvány-helyzetben van. Egyaránt érvényes az Kelet-Európa országaira, de még inkább az amerikai kontinensen élőkre. Épp ezt a két, földrajzilag távol eső területet fogja egybe Radu Roscanu írása (Gondolatok a görög katolikus szórványról és mai helyzetéről). A román származású professzor Kanadában él, az ottani ukrán püspoökség egyik paróchiáján működik, s nem éppen rózsás képet fest a kanadai helyzetről. Mindez szintén jelzi a keleti szeretetelés elmentmondásos helyzetét.

Elvi szinten s a katolikus egyház legmagasabb szféráiban azonban kétségtelen a hangváltás. A szimpozionon anyagát jól egészíti ki II. János Pál megerősítő levele, amely ugyan már a szimpozion utáni évben, 1995. május 2-án jelent meg, de mintegy a kötet gondolatainak megkoronázását jelenti.

(Cselényi István Gábor)

Dr. B. PAPP, J., *Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért*, Hajdúdorog 1996, 159 p. kötte.

A szerző – nyugdíjas főiskolai tanár, az újonnan alapított görög katolikus gimnázium (1991) első igazgatója – a címnek megfelelően Hajdúdorogot állítja középpontba, maga is hajdúdorogi lévén. A magyar görög katolikuságról szóló újabkori könyveknél részletesebben mutatja be azt a hősi küzdelmet, amellyel a hajdúdorogiak kivívták az önálló püspoökséget, s amelynek máig is ható szomorú következménye, hogy nem Hajdúdorog az egyházmegye székhelye. A történelmi folyamat részletes bemutatása után meggyőzően bizonyítja a szerző, hogy Hajdúdorog városának fejlődésben való elmaradása (intézmények, iskolák, kultúra) is főleg ez utóbbinak köszönhető. Ennek ellenére felbecsülhetetlen az a küzdelem, amit végbevittek: nélküle – s ez a könyv végigtanulmányozásából is kiderül – nem lenne önálló egyházmegyénk.

A nyolc részből álló könyv a település legrégibb múltjától (Kr. e. 2300) a legújabb időkig (1996) hidalja át a történelmet. Az 1. rész a magyar nyelvű liturgiáért kibontakozott küzdelem történelmi előzményeit és társadalmi körülményeit igyekszik bemutatni. Bizonyítja, hogy a Dorogra *Bocskai* fejedelem által betelepített hajdúk nem elmagyarosodott szlávok vagy rácok, hanem eredeti magyarok voltak. Így jogossá vált az igényük a magyar liturgia iránt. A fejlődés útja a munkácsi egyházmegyéhez való csatlakozás volt, *Bacsinszky* püspök pedig segítette is a magyar liturgikus nyelv fejlődését. A 2. rész a szlávostító és latinostító kísérleteket mutatja be, melyek jogos ellenhatása lett a dorogiak küzdelmének megerősödése. *Farkas Lajos*, a mozgalom vezére felismerte, hogy „a magyar nyelvű liturgiát minden küzdelem ellenére sem lehet kiharcolni addig, amíg nem állítják fel a magyar görög katolikus püspökséget”. Azonban a felterjesztések egész sora még ezután is a magyar liturgikus nyelv engedélyeztetésére irányult. A 3. rész fő témája az 1868. április 16-án Hajdúdorogon megrendezett országos kongresszus, illetve annak következményei. Teljes magyar nyelvű liturgiát végeztek ekkor. Határozatban mondták ki a magyar liturgikus nyelv és az önálló egyházmegye iránti igényt. Ismét felterjesztések sorozatát küldték nem csak a püspökhöz, hanem a királyhoz, miniszterelnökhöz, parlamenthez stb. A hajdúdorogi „*canonica visitatio*” (1871) után felállították a *külhelynökséget*, amely azonban csak félmegoldást jelentett. A liturgia magyar nyelvű végzése közben folytatódott, erről a 4. rész is beszámol. Az 5. részben a szerző a liturgikus mozgalom továbbfejlődését tárgyalja: a millenium évében (1896. június 27.) Budapesten magyar nyelvű liturgiát végeztek. Az egész ország jobban felfigyelt a dorogiak mozgalmára, de sajnálatos következménye is lett: a Szentszék betiltotta a magyar nyelvű szertartást. A dorogiak viszont ebbe nem nyugodtak bele. Nem voltak hajlandók a már magyarra fordított liturgikus könyveket megsemmisíteni. Az 1900-as jubileumi szentévre zárandoklatot szervezve a dorogiak, remélték, hogy ott elérik céljukat. Azonban csalódnuk kellett, *Firczak* és *Vályi* püspök támogató tevékenysége ellenére is. A 7. részben a szerző beszámol arról, hogy az 1910. évi felterjesztések, valamint *Szabó Jenő* főrendiházi tag parlament-

ben elmondott beszéde vezettek végül oda, hogy *Ferenc József* király megalapította, majd *X. Piusz* pápa 1912. június 8-án a „*Christifideles graeci*” bullával kanonizálta a Hajdúdorogi Egyházmegyét. Azonban ez úgy rendelkezett, hogy az új egyházmegye liturgikus nyelve örökre a görög legyen. Csak 1965. november 19-én érte el a magyar görög katolikusság azt a célt, amiért a hajdúdorogiak küzdöttek: A II. Vatikáni Zsinaton *Dudás Miklós* püspök teljes magyar nyelvű liturgiát végzett. Természetesnek vehető, hogy az utolsó, 8. részt írta meg a leghosszabban a szerző, melyben a püspöki székhelyről van szó. Részletesen bemutatja Hajdúdorog harcát immár azért, hogy a püspök ott lakjon, és nem feledkezik meg a pozitív és negatív hatások társadalmi hatásokról sem. A források alapján tárgyilagosan mutatja be Debrecennek és Nyíregyházának a versengését. Hajdúdorog ellen a püspöki székhely megszerzéséért, valamint a dorogiak csalódottságát is őszintén leírja.

A szerző meg tudja valósítani célkitűzését: „hiteles forrásokra épülő”, pozitív szellemű, „sine ira et studio”, tehát pártatlan bemutatását „az anyanyelvi szertartásokért és a püspökségért vívott” küzdelemnek.

A könyvnek külön értéke, hogy függelékében 43 oldalon keresztül olyan dokumentumokat (felterjesztéseket, okiratokat) közöl, amelyeket az előző könyvek csak utalásként jeleztek; itt viszont teljes terjedelmükben olvashatók. (Ivancsó István)

RECENSIONES

***Orientalium dignitas. Atti del simposio commemorativo del centenario della lettera apostolica di papa Leone XIII 2-4 Novembre 1994* (a cura di L. Orosz), Nyíregyháza 1995, 259 p. Bound.**

The material of the symposium appeared in the original language and the Hungarian respectively at the same time. It is not easy to systematize the essays found in the volumes. Moreover each essay wishes to portray a segment of the point of contact between East and West in Oriental theology and Oriental Church history. At the same time these essays touch on the most diverse scholarly areas and cover the most particular eras in history. It would seem that the most practical procedure would be to take the symposium material in chronological order.

One who belongs to the oldest is Constantine P. Charalampidis, a professor in Thessalonica, who through the martyrology and Byzantine iconography joins together one of Oriental theology's key concept: the glory of God. His work is otherwise illustrated with a few icons. We get a whole series of the Old Testament and the New Testament illustrations which depict that wonderful world which is glory – God's greatness, a brilliance transcending nature.

László Vanyó, in his lecture in Budapest talked about the ancient church in Jerusalem which in the writings on Early Christianity appears as „the head and mother of all churches”. Mainly depending on the 4th century data on the theological, historical, and history of art movements. Vanyó in an electrifying speech brings the ancient meaning of holy, catholic and apostolic church close and with this foreshadows the possibility of the actualization of unity today.

Basilio Petra (Oriental Institute, Rome) takes us into Byzantium in his written lecture in which he attempts to outline one type of Oriental moral ethics. Although he explains that the East

did not make any effort to summarize on this point, nor other areas, still it is possible to reconstruct a few of its efforts. Moral life, the entire „theosis” or godliness was placed as a long term plan. The second point of reference was the Oikonomia: the seeking of the ratio between the ideal and the real, which is pedagogical and healing and leads to pastoral ministry, the practice of oikonomia in the church.

After this, we come into the era of unions. Ernst Chr. Suttner, a professor in Vienna in the 1770 Council of Zamosc and the 1773 Council of Vienna gives accounts of these as esteemed because they were definite events in Poland regarding the Greek Catholics living under the Austro-Hungarian Monarchy. We would have been glad to hear about the union in Ungvár since we would certainly approach Munkács's role differently in our research, but the union's history is genuine this way with its own indisputable contradictions and question marks.

Now we have reached the period of the pope's letters addressing the symposium. The letter is at the beginning of the volume. It is of interest now to take and study Pope Leo XIII's letter one hundred years later. The apostolic letter itself sees the roots of the „dignity of the Oriental churches” in that Christianity itself started on its world-conquering course from the East and is therefore legitimate that today – as then – for its representatives to strive for its ancient excellence and glory. From this time on Rome actually tried to foster the development of the Eastern spirit recognizing the pluralism in their ritual. These were the thoughts of Pope Leo XIII, his initiatives pointed to the Council of Vatican II.

Carl Gerold Fürst, professor at Freiburg, gave the presentation of the birth of the century old papal letter. He describes the preliminaries of the letter – Benedict XIV and Leo XIII's initiatives, he lists the pope's particular legal arrangements. He sees the letter as equally addressing both the Orthodox and Catholic clergy – Roman Catholics as well as Greek Catholics. The pope saw clearly the danger of latinization. Fürst also establishes that even though the apostolic letter had no effect beyond the Greek Colleges, nonetheless we can legitimately

say that it created the Oriental Catholic church's *raison d'être*.

Jesuit Constantin Simon's writing comes as a contemporary document. He is from the Oriental Institute. His documentary was prepared from Wlasiuk Michał Zaleski's earlier account, Zaleski was of Polish origin and later became the Latin Patriarch of Antioch. Zaleski went to Carpathia, Slovakia, Erdély during the time of the papal letter and was able to give a concrete account of the impressions of the Greek Catholics. They were provincial with mixed feelings about Rome. Latinization characterized the region's priests and seminarians of the time. These men were rugged and fixed in thought. It is possible to argue whether the picture has changed much since...

László Katus (Budapest, Pázmány Péter Catholic University) leads us to the southern region in his article entitled: Leo XIII and the Issue of south Slav Liturgy. The vernacular liturgy is not Eastern rite, but on account of the Old Church Slavonic, it had to struggle with the same problems as the Eastern Rite Catholics among them us Hungarians also when our ancestors started to fight for the use of our national language. The use of the Old Church Slavonic instead of Latin, even though realized only in a limited degree, it became the first step of the opening of the Holy See toward the East according to this author.

We get an interesting sample from the Orthodox milieu at the turn of the century: Sergei Averintzev. Moscow academician, who is a member of the papal Academy of Social Sciences, takes us into the Russia of the end and the beginning of the century where Soloviev and his companions become embroiled in a debate on unity and nationalism, which is quite characteristic of certain nations, attached to the **ORTHODOX CHURCH**: At the time Soloviev was breaking the route toward unity and therefore towards Catholicism which could mean a new trend in Orthodoxy.

The period from before Vatican II to the present is given in Marco Brogi's essay on the goal and activity of the Oriental Congregation (dating back to 1917). This congregation was destined to help the Council to further the pope's initiatives towards the East. Father Brogi shows the place of the congregation within the apparatus of the Holy See in Rome, the rela-

tionship between the other congregations, its pastoral methods, its role in training priests and its espousal of Oriental liturgy and spirituality.

The following period belongs to the post-Vatican II era. Father Emmanuel Lenne Chevetogne OSB essay describes this: The Eastern Catholic Church and the Decree on Ecumenism. After numerous details and expansive analysis he calls attention to an interesting contradiction. While the Council proved to be generally more relaxed towards Ecumenism its definite view on the Eastern Catholic Churches was much poorer and more restricted. This shows that we need to cut down on much interior conditioning within ourselves, on both sides, East and West before the declaration of principles can be put into effect.

Integrally connected with this essay is that of Péter Erdő, professor in Budapest, which puts canon law into one for East and West, and through baptism raises the question of Rites. The very efficient and thoroughgoing canon law is at the same time a matter of principle and significance. Peter Erdő proves with the great variety of rituals, that pluralism is the expression of the universality of the Church. „Variety does not disrupt unity, rather it enhances it.”

László Örsy's essay likewise echoes Vatican II. We get the picture of the church in writing from Vatican II: Unity and variety are equally present in the life of the church, just as the life of God in the Blessed Trinity. East and West lean on the same source, but follow two different traditions. Each one is legitimate in its own rights. The east stands in front in charismatic and mystical elements, collegiality, contemplative spirit, and living the beginnings of eternal life. The east must preserve these treasures and further develop them. The West has to recognize them and appropriate them.

Eleuterio Fortino, expert and specialist, representative of the Roman Union Secretariat, writes about the situation of the Catholic-Orthodox dialogue. He shows the stages, the aims, and the methods of the dialogue to date. He considers it a great accomplishment that in the 1982 document in München, they succeeded in reaching the point that the Catholic and the Orthodox regard each other as „halfbrother churches”, at the same

time interpreting unity as the „community of churches” which leaves space for the line of approach to the methods and traditions. The dialogue's new problem-posing questions do not stem from the intention of making converts and proselytizing, but from its charitable dialogue.

The situation of Greek Catholicism came up again and again in the symposium. Our church is apparently in a scattered position everywhere. This is equally valid of the Eastern European countries, but even more so of those living on the American continent. It is exactly these two geographically distant areas combined that Radu Roscanu writes about, in: Thoughts about the scattered Greek Catholics and today's condition. This Romanian professor lives in Canada and works in a rectory in a Ukrainian Episcopacy. He does not paint a rosy picture of the situation in Canada. All this seems to indicate the contradictory situation of the Eastern Church. Based on principle, and in the Catholic Church's highest spheres however, the change in tune is unquestionable. The symposium's material is well rounded out by John Paul's supporting letter which appeared a year after the symposium on May 2. 1995. which signifies as it were the crowning of the thoughts in this volume.

(Cselényi István Gábor)

Dr. B. PAPP, J., *Hajdúdorog's struggle to establish the Hungarian Greek Catholic Diocese*, Hajdúdorog 1996, 159 p. Bound.

The author – a Retired College Professor, the first director of the newly established Greek Catholic High School in 1991 – in compliance with the title places Hajdúdorog at the center since he is from Hajdúdorog. In his more recent books about Hungarian Greek Catholics he points out in more detail the heroic struggles of the people of Hajdúdorog achieved in getting an independent episcopacy, the sad effect of which is that to this day Hajdúdorog is not the diocesan center. After a detailed historical representation, the author proves with conviction that the retardation of the development of Hajdúdorog (institutionally, educationally and culturally) is mainly due to the latter. In spite

of this, their struggles are invaluable in what they have accomplished: Without which – the study of this book brings to light – we would not have an independent diocese.

The book consists of eight sections and bridges the history from its most ancient past (2300 B.C.) to the most recent time (1996). The first part tries to present the historical preliminaries in the unfolding struggle for the Hungarian vernacular in the liturgy as well as the societal circumstances. He proves that the Haidus settled by Prince Bocskai to Dorog were not Hungaria-nized Slavs or Rác, but original Hungarians. Thus they had a just claim to demand a Hungarian liturgy. The road that led to this development was through union with the Munkács Diocese. Bishop Bacsinszky helped in the development of the liturgy in the Hungarian language.

The second section points out the attempt to make the liturgy Latin and Slovanic which became the legal antithesis in strengthening the struggle for the Dorogians. Farkas Lajos, the leader of the movement, recognized that „a liturgy in the Hungarian vernacular was impossible to fight for until we can establish a Hungarian Greek Catholic episcopate.” However, even after this, the entire line of proposals was for permission for a Hungarian vernacular liturgy.

In part three, the main theme is about the national congress held in Hajdúdorog in 1868, on April 16 and its consequences. They had a complete Hungarian liturgy at this time. They adopted a resolution to claim the liturgy in the Hungarian vernacular and also have an independent Hungarian Diocese. They sent a series of presentations to the bishop, and also to the King and to the president, to parliament, etc. After the Canonical visitation (*canonica visitatio*) of 1871 of Hajdúdorog a vicariate, was set up which was only a half solution of the problem. In the meantime the liturgy was celebrated in the vernacular. Part four speaks about this.

In part five, the author discusses the further development of the liturgical movement. In the year of the milleneum (1896 June 27) in Budapest they celebrated the liturgy in the Hungarian vernacular. Now the entire country paid more attention to the Dorogians, but the consequences were to be regretted: The

Holy See forbade the Hungarian vernacular services. The people of Dorog were not satisfied with this. They were not willing to destroy the liturgy books translated into Hungarian. They formed a pilgrimage for the holy year jubilee of 1900 with the hope of attaining their goal. However, they were to be disappointed inspite of the support of Bishops Firczák and Vályi.

In part seven, the author gives an account of the 1910 presentations in Parliament. Szabó Jenő, a member of Parliament gave a speech that finally led King Francis Joseph to establish and Pope Pius X to canonically raise the diocese of Hajdúdorog in the bull „Christifideles graeci” in 1912, June 8. However, this was given with the orders that the new diocese must forever use the Greek language in the Liturgy. It was only in 1965 on November 19, that the Hungarian Greek Catholic Church reached the goal for which the people of Hajdúdorog struggled. At the Vatican II Council Bishop Dudas celebrated the entire liturgy in Hungarian.

It is not surprising that part eight is the longest section in the book. Here the author speaks of the seat of residence of the episcopate. He points out step by step Hajdúdorog's fight for the bishop to take up residence there, without ignoring the positive and negative social consequences. Based on reliable sources, he shows objectively and sincerely the competition between Debrecen and Nyíregyháza against Hajdúdorog as the seat of the episcopate, as well as the disappointment of the people of Hajdúdorog.

Now the author can verify his goal „built on authentic sources” with positive attitude „sine ira et studio” his impartial presentaion of the struggles for the liturgical services in the mother tongue and for the episcopate.

The book has special merit in that it has 43 appendix pages that contain reports of documents (presentation and deeds) which were given in former books only as references: Here they can be read in their entirety. *(István Ivancsó)*